2. §. *A római állam- és jogélet.*

A római államélet kialakulásának alapgondolata szerint a társadalom megalakulásának középpontja maga az ember. A theokratikus befolyás, mely a Hellén államban még módjával kifejezésre jut, itt még kevésbbé érvényesül.

Eleinte Rómának mondaszerü dicsfénynyel övezett alapitóját, Romulust istenitették ugyan, de a messze mult homályában eltünő királyi hatalom még a mondakörben sem jut oly szoros kapcsolatba a földöntúli hatalmakkal, mint a hogy ez a Helléneknél tapasztalható.

A római államfelfogás különben szintén az emberből indult ki, de az együttélésnek czélja már nem az ethikai világrend, melyet az államban elérni lehet, sőt el is kell érni, — hanem a jogrend.

A államról való felfogás a közös jogrenden alapszik. Ennek következménye az, hogy a római államban sok intézmény, mely a Hellén államban az államnak ügye, a polgároknak tevékenységére van bizva. A római államban tehát sokkal szabadabb a mozgás és igy nagyobb az egyénnek szabadsága is. Ámbár itt is áll azon elv, hogy az első érdek az államnak érdeke. «Salus rei publicae suprema lex esto»; azért az állam az állam érdekéből mégsem avatkozik be a családi és magánéletbe.

Mig a Helléneknél főleg a közjogi felfogás uralkodott, addig a Rómaiaknál a mondott okoknál fogva a magánjog kifejlődése is a legnagyobb mértékben biztositva volt.

A Rómaiaknak ezen szabadabb felfogása vezetett a római nagyhatalom kifejlődésére. A népakarat érvényesülése folytán alakult ki a Respublica. A római hatalom fejlődése a maga tetőpontját a császárságban nyerte el. A császárság pedig dicsfényének tetőpontján a barbár világnak esett áldozatául. Rómának fénye, melylyel a császárság idejében az akkor ismert egész világot elárasztotta, lassan letünt. A szabadság megszünésével a kényuralom és az erkölcsök romlása okozta ezen nagy horderejü változást.

Megkezdődött a bomlás. Ezzel együtt pedig egyrészt azon népek jutnak önállóságra, melyek mint a Rómaiak szövetségesei előbb a hatalmas világállam egységét támogatták, másrészt kezdődik az idegen barbár elemeknek beözönlése, melyek elvégre szétmállasztják az egységes római államtestet.

ELSŐ KÖNYV.

A nyugat-európai alkotmány- és jogfejlődés a kezdő-középkorban.

ELSŐ RÉSZ.

A kezdő-középkor alkotmányfejlődése.

I. FEJEZET.

Az államok kialakulása.

1. §. Általában.

Tárgyaljuk a kezdő középkort, a Római birodalom bukásától 476—1000-ig, vagyis a törzsszervezet korát, a mely korszakban megy végbe az európai államok kialakulása is. Vizsgáljuk ezen korszakban először azt, vajjon a népvándorlásnak milyen befolyása volt ezen államok kialakulására és pedig történelmi szempontból. Áttérünk azután a korszakok alkotmányjogi tárgyalására, végre pedig foglalkozunk a jog történeti kialakulásával. Az alkotmánytörténeti rész az 1000-dik évvel végződik. A jogtörténeti részben azonban az 1000-dik esztendőt nem lehet szoros határnak elfogadni, mert a régi törzsi jog a hűbéri jogba nyulik bele, melyet szintén legalább nagyobb vonásaiban meg kell ismernünk, majd pedig a római jognak receptiója európai jelentőségü tény, mely szintén figyelmet érdemel. A jelzett mozgalmak azok, a melyek a jogfejlődés terén megakasztják a nyugaton a törzsi alapokon nyugvó jognak továbbfejlődését.

Midőn az államoknak kialakulásával foglalkozunk, figyelemmel leszünk arra, vajjon milyen népek azok, melyek Európában

a Római birodalom bukása után szerepelnek és viszonyba hozzuk ezeket a Római birodalommal. Keletkeztek ugyanis Európában államok a volt Római birodalom későbbi területén, de a Római birodalomba beleolvadtak. Keletkeztek viszont olyanok is, melyek nem voltak állami egységben a Római birodalommal és olyan területeken helyezkedtek el, a melyek csak később váltak Római provinciákká. Végül keletkeztek olyan államok is, melyek sem az egyik, sem a másik tekintetben a Római birodalommal összefüggésben nem voltak.

Az Indogermán vagy Árja népcsalád keleti csoportjához tartoznak az Indusok, a Perzsák, az Afghánok. A nyugati csoporthoz tartoznak: a Hellének, a Rómaiak, a Kelták, a Thrákok, a Germánok és a Szlávok.

2. §. *A volt Római birodalom területén keletkezett és részben abba beleolvadt államok.*

Nevezetes államalkotó nép, mely azonban sajátságos jellegénél fogva az államalkotás maradandóságát nem vivhatta ki magának, volt a Kelta. A Kelták tulajdonképpeni elnevezését nem ismerjük. Nem Kelta volt a nemzet neve, igy csak a Rómaiak nevezték el őket, ki akarván evvel fejezni magas növésüket (celsus = magas). Eredeti hazájuk Gallia-Transalpina (a későbbi Franczia-ország) és Brittánia volt. Ezen vidékekről terjeszkedtek Európa déli és keleti részei felé. Nyomaikat Skandináviában is találjuk, majd a Spanyol félsziget déli részén Iberiában szerepelnek s ezért Kelt-Ibereknek is nevezték őket. Kr. e. 600 körül a később Olaszország felé vándorolnak, különösen Gallia Cisalpina volt vándorlásuk czélja. A Rómaiak tartottak a Kelták beözönlésétől és közülök azokat, kik a későbbi Lombardia felé kerültek, legyőzik (220 körül Kr. e.). A Kelták elárasztották még a mai Karinthiát, Krajnát, Stajerországot is sőt a későbbi Szlavoniába, Horvátországba, Szerbiába és Boszniába is behatoltak. Azután elfoglalták Pannoniát, Illyriát, elkerülnek Macedoniába, Thessáliába és Thraciába is.

Mindezekből látható, hogy a Kelta hatalmas nép volt. Állami szervezetük a törzsi szervezet volt. Nagyon is ki volt náluk fejlődve az individualismus, az egyeseknek önálló uralomra való

törekvése. Szülő oka volt ez annak, hogy náluk sem fejlődhetett ki a maradandó állami élet. Szétbomlott birodalmuk s különösen Brittániában, Hispániában és Galliában kerültek a Rómaiak fenhatósága alá. A Kelta tehát olyan Árja törzs, mely a Római birodalommal oly módon került viszonyba, hogy római főhatalom alá került a provinciákban és népessége teljesen elmerült a római államtestbe.

Az Árja nyelvcsaládhoz tartoznak a *Thrákok* is, kik szintén törzsszervezetben éltek. Kulturájuk éppugy mint a Keltáké, magasfoku volt.

A mostani Törökország helyén tartózkodtak.

Thracia Kr. e. IV. században Perzsia főhatalma alá került. Kr. e. a VI. században felszabadult, s ekkor Macedonia fenhatósága terjedt ki reá. Végre Kr. u. 47-ben, Caligula halála után római provinciává lesz, de provinciális szervezetét csak Vespasianus alatt nyeri el.

A Római birodalommal kapcsolatban voltak még a *Germánok* is. Ezek különösen a Rajna és Duna mentén szerepelnek a Római birodalommal szemben. A Germánok egy része később római provinciákban telepedett le.

A Germán tehát olyan Árja nép, mely a római provinciákban csupán letelepedett, de bele nem olvadt a római államtestbe.

A *Sarmaták* zöme turáni eredetü. A Sarmaták a nagy Orosz sikságon laktak; birodalmuknak a Góthok vetettek véget.

Ezen nép tehát nem jutott a római birodalom fenhatósága alá. A Sarmaták közé kerültek a szláv eredetü *Vendek* vagy *Venétek* és a Germán eredetü *Basztárnok*.

Az Árja népcsalád nevezetes ágát alkották a *Szlávok*. Ezek először szakadtak el Ázsiában az őstörzstől és Európában ők fejezték be a népvándorlást. A felső Don és Dnjeper vidékén találjuk őket, honnét a Balti tenger és a Visztula felé vándoroltak. A Szlávok patriarchalis szervezetben éltek. A család legöregebb tagja vezette a család ügyeit. A patriarchalis elv tágabb közületekre is kiterjedt. Több család együttesen nemzetséget, vagy ágat (Rod) alkotott, melyek törzsekbe (Lechekbe) egyesültek. A Szlávok közt először a *Szerbek* vagy *Spórok* és a *Venétek* szerepelnek. Ezek a Fekete és Keleti tenger vidékén tartózkodtak. A keleti Szlávokat *Antoknak*, a nyugatiakat *Szlovéneknek* nevezték.

A Szlávok bizonyos csoportokra váltak vándorlás közben és ezen csoportok vetették alapjait a későbbi európai Szláv birodalomnak.

Egyik csoport délfelé, a későbbi Karinthia felé, Noricumba vette utját. Egy másik csoport Pannoniától északra, hazánk északi vidékeit foglalta el. A Szlávok egy része a Kárpátok nyugati lejtőin telepedett le, honnét délfelé vándoroltak. Ezek a *Horvátok*. Más része Pannoniától délre a Dunán ment át: ezek a *Szerbek*.

Egy nagy csoport a későbbi Csehországba, Morvaországba vándorolt; ezek alkotják utóbb a nagy Morva birodalmat, Szvatopluk alatt. Egy része fenmaradt a Kárpátok északi lejtőin; ezek a későbbi *Lengyelek*.

Ezen vándorlások a VII-ik században már be voltak fejezve.

A felsorolt népek közül különösen a *Germánok* voltak arra hivatva, hogy a nyugati társadalmat ujonnan megalapitsák.

Foglalkozunk most azon korszakkal, melyben a Germánok kialakitják a Frank birodalmat.

3. §. *A Frank birodalom kialakulása.*

A Frank birodalom kialakulásánál kétféle letelepedési módot kell megkülönböztetnünk. Római provincián és nem római provincián történt letelepedést. Ennek annyiban van fontossága, mert ezen kétféle letelepedési mód volt alapja azon különbségnek, a mely a későbbi Francziaország és Németország között beállott, a menynyiben a volt római provinciális területeken fejlődtek ki az u. n. latin nemzetek és igy Francziaország is.

A Germán törzseknek azon letelepedési helyein, a melyek nem voltak római provinciák, alakult ki a Frank birodalom felbomlása után Németország.

A Frank birodalom megalakulásának korszakát bevezeti a népvándorlás.

A legelső nép, a mely a nyugatra vándorló Árja népcsaládból levált, volt a Szláv. A Szlávok a Germánokat követték és rendesen olyan helyeket foglaltak el, a melyeket az egyes Germán törzsek elhagytak.

A népvándorlás kezdődik Kr. u. a II. században, s megkezdik azt a *Góth-Vandál* népek. Ezek eljutnak Európába. Hogy délnyugat felé tovább vándoroltak, oka az volt, hogy a Szlávok tolták őket előre és kényszeritették a tovaterjeszkedésre. A Vandálok Spanyolországba, sőt Afrika északi részeibe is eljutottak.

A népvándorlás második korszaka 375-ben kezdődik, a Hunok megjelenésével.

A harmadik korszak a Nyugat-Római birodalom bukásával, 476. kezdődik, mikor Európa azon területei, melyek eddig római provinciák voltak, a római uralom alól felszabadultak. Igy Brittania, Gallia, Spanyolország és Itália.

Európa ezen részeibe kerültek a Germánok. De olyan területeket is elfoglaltak ezek, a melyek azelőtt nem voltak római provinciák.

A Nyugat-Római birodalomnak teljes bukását aránylag csekélynek látszó külső ok idézte elő. *Orestes* hadvezér a maga fiát, *Romulus Augustulust*, császárrá tette. A Germánokból álló segédcsapatok *Odoaker* a Herulok törzséből származó vezér alatt, Orestestől az összes Itáliai földek harmadát követelték. De ezt Orestes megtagadta. Ez volt azon esemény, a mely közvetlenül maga után vonta a Nyugat-Római birodalomnak bukását.

Ugyanis Odoaker a segédcsapatokkal Orestest megtámadta, Romulus Augustulus császárt trónjától megfosztotta s a későbbi Campagnéban adott neki területrészt és kegydijat. Igy ért véget a Nyugat-Római birodalom 476-ban. Ekkor kezdődik a bevándorlás Itáliába.

489-ben *Theodorik* alatt a *keleti Góthok* jutnak oda. Helytelen az a nézet, hogy a keleti Góthok pusztitották volna el Rómát, annak épületeit, szobrait stb. A keleti Góthok uralma épen nem idézte elő a nekik tulajdonitott pusztitást. Ellenkezőleg Theodorik nagyon is becsben tartotta a római műveltséget. Utódjai is arra törekedtek, hogy a Góth nép hozzásimuljon a régi római kulturához és ezért ezen kulturát becsben is tartották és a maguk részéről annak további fennmaradása érdekében mindent el is követtek.

A Nyugat-Római birodalom bukása után a Kelet-Római császárság elvben továbbra is megtartotta a maga fenhatóságát Itália felett. Ilyen módon fenn is maradt ez addig, a meddig a pápai hatalom a későbbi frank királyokkal nem szövetkezett. Mindazon népek, a melyek Olaszországot elfoglalták, számoltak is a

Kelet-Római császársággal, nem helyezkedtek vele szemben teljes ellentétbe, hanem igyekeztek a császársággal olyan megállapodásra jutni, a mely bizonyos mérvü uralmat biztositott nekik az Itáliai félszigeten. Később tényleg sikerült is *Justinianus* császárnak (526—565) *Belizár* és *Narzes* hadvezérek utján Itáliának legalább is egyik részét közvetlen fenhatósága alá visszahóditani. De ezen uralom nem tartott sokáig.

568-ban a *Longobardok* kerültek Itáliába. A Longobardok először északi Olaszországot foglalták el, de lassanként délfelé terjeszkedtek. Már ekkor a pápa, a római püspök, a nyugati népekkel igyekezett érintkezésbe lépni. Belátta a szentszék ekkor azt, hogya Kelet-Római császárságnak vele való viszonya meg nem felelő. Azon főnhatóság, a melyet a Kelet-Római császárság már a római püspökséggel szemben gyakorolt, igen laza és a belső tartalomnak majdnem teljes hijjával volt. Közvetitette ezen majdnem csak alakinak mondható főhatalmat a Ravennai Exarchatus. De ezen kirendeltsége a Kelet-Római birodalomnak igen sokszor nem volt azon helyzetben, hogy feladatának megfelelhessen. Úgy, hogy Byzancnak jogait Róma ugyan kénytelen volt elismerni, de ezen jogok tényleg igen ritkán érvényesülhettek.

Azon időbe, a melyben a Frank törzsnek kiterjeszkedése megindul, esik azon törekvés is, hogy a római pápa önállóságának megóvása mellett arra igyekszik, hogy az érintkezést a nyugattal meginditsa. Az érintkezést a Frank törzsnél inditotta meg azért, mert ez volt az összes Germán törzsek közül az egyedüli katholikus törzs. Azon körülmény, hogy a Kelet-Római császárság a maga főhatóságát az u. n. barbár népeknek Itáliába történt beözönlése folytán ugyanott nem érvényesithette, a pápai, illetőleg római püspöki hatalom terjeszkedésének igen nagy előnyére szolgált.

A Kelet-Római császárságnak idővel Rómában alig volt már valami hatalmi szerve. A katonaság, mely Rómát a barbár betörések ellen megvédelmezhette volna, idővel már alig számitott. A keleti Góthok ezért el is foglalták Rómát. Másrészt a római egyház igen nagyszámu, volt római polgárnak kegyesczélu hagyományai folytán tetemes vagyonra is tett már szert. A római nép, a Kelet-Római császárságtól való függőségét nem igen érezte, mert annak ott semmi képviselete nem volt már. A Ravennai Exarchatus pedig a maga gyöngeségénél fogva alig volt képes a római néppel a kelettől

való függőségét éreztetni. Ennek következtében ugyan érthető, hogy a római nép közjogi irányzata azon hatalom felé húzódott, a melynek kifejlődését a maga közvetlen környezetében láthatta, megfigyelhette, és a melynek tekintélyét a vallás-erkölcsi téren úgyis mint legelsőt ismerte már. Ilyen módon a Kelet-Római császári hatalmat, a mely jogilag ugyan még fennállott, de tényleg mégis már megszünt, pótolta Rómában a püspöki hatalom, a mely már ebben az időben is olyan nagy volt, hogy a primátust a többi püspökségek, még az észak-olaszországiak felett is sikerült kivívnia.

568-ban kezdődik Olaszországban a Longobardoknak északról délfelé való terjeszkedése. Ezen terjeszkedés Rómára igen veszélyes volt. Ezért hivták a római pápák a Longobardok ellen segitségül a Frankokat. Ebből fejlődött ki a nyugati, tehát a Germán népek között egyrészt, — másrészt a római pápa között azon szövetség, a mely a világi hatalom részére a Nyugat-Római birodalomnak, illetve a Nyugat-Római császárságnak újra felélesztésével, — az egyházi hatalom részére pedig annak világi souverain hatalmának kifejlődésével végződött. De ezért a byzanci főhatalom sem szünt még meg teljesen. Itália egyes déli részei, le egészen Calabriáig, a Kelet-Római császárság főnhatósága alatt még most is megmaradtak.

A Vandalokon, keleti Góthokon, Longobardokon, Frankokon stb. kivül még fel kell emlitenünk az ugyancsak a Germán főtörzshöz tartozó *Allemannokat*, az u. n. Svábokat vagy Svébeket is. Ezeket a Szlávok késztették az előre nyomulásra. A thüringiai erdőn áthaladva a Majna mellett törték át a limeseket és a későbbi Elsassban telepedtek le. 496-ban a Frank törzs főhatama alá kerültek. Az utóbbi Germán törzsnél volt meg azon nagy terjeszkedési erő, a mely lassanként az összes Germán törzseket magához csatolta.

A *Burgundok* szintén Germánok voltak. Ezeket 437-ben Attila semmisitette meg. Egy részük 443-ban a későbbi Szavojában telepedett le. Ezen törzs meg 534-ben került Frank uralom alá.

Nevezetes Germán nép volt a nyugati *Visigóthok* törzse is. Ezekkel eleinte Róma — melynek az volt a taktikája, hogy harczképes nemzeteket, mint szövetségeseket magához fűzzön — szövetségre lépett azon meghagyással, hogy ők a Hunnok által veszélyeztetett római provinciákat, különösen Thráciát — megvédjék. A nyugati

Góthok később Alarich vezérlete alatt Itáliába indultak, majd a későbbi Galliába vonultak, megalapitva a *Regnum Tulusanumot.* Galliából, a későbbi Francziaországból Chlodovéch üzi ki őket, a midőn is a Pyreneusokon át, a volt római provinciába, az iberiai félszigetre vonulnak s ott telepednek meg állandóan. Fővárosuk Toledo volt.

Uralmuknak 711-ben a *Xerxes de la Frontera* melletti csata, a *Mórok*, a Saracénok győzelme vetett véget. A középkori jog szempontjából is nevezetes a nyugati Góthok törzse, mert az ő jogukból lett egy részben a későbbi Spanyol jog és ezen népnek a volt latinokkal és Keltákkal való egyesülése folytán keletkezett a Spanyol és Portugall nép.

A Germán törzsek között legerősebb volt a mint már emlitettük, a Frank törzs. Ez alkotta a középkori nagy Frank birodalmat, a mely azért fontos ránk nézve, mert törvényhozása, intézményei mintaképül szolgáltak Szent Istvánnak. A Frankok több kisebb törzsből állottak össze. Már Kr. e. száz évvel találkozunk egyes ilyen törzsekkel. Kr. u. a III-ik század elején már a Rajna jobb partján laktak. Ők maguk nevezték el magukat Frankoknak, a mi nem jelent mást, mint szabad embert. Jelezni akarták evvel azt, hogy az ő területükön lakó emberek szabadok, viszonyitva a tulsó parton lakóknak nem szabad állapotához. Főtörzsük, tulajdonképpeni őstörzsük volt a *Kattoknak* törzse, a mely a későbbi Hessen tartomány területén lakott. A Rajnától egészen a Majnáig terjeszkedtek, felfelé egészen a Móselig, Metzig.

A Frank törzsek közöl a második csoportot alkotják a *Ripuári Frankok,* kik különböző apró törzsekből állottak össze és a melyeknek egyesülése csak az V. és VI-ik században következik be. Hozzájuk tartoztak a *Chamawok.*

Harmadik csoportját a Frankoknak a *Batávok* alkották.

Az összes Frank törzsek között vezető szerepre jutott a *Sáliai Frankok*-nak törzse *Chlodovéch* (Chlodvig) király alatt, a ki a Frank birodalomnak megalapitója. A Frank birodalomnak alapitása a legszorosabb kapcsolatban van egyrészt a Rómaiak és a Frank vezetők között fennállott viszonynak felbomlásával, másrészt az egyes Germán törzsek közötti viszonynak megváltozásával. Különösen a Soisson melletti csata (486.) vetett véget a Római-Germán szövetségnek. *Chlodovéch* megverte *Syagrius* római helytartót.

Majd *Sigbert* Ripuari Frank király szövetkezett Chlodovéchhel az Alemannok támadása ellen s a 496. évi Zülpichi csata vált döntővé a Frank birodalom keletkezésére. Chlodovéch t. i. fogadalmat tett, hogy azon esetre ha megnyeri a csatát, összes Frankjaival együtt a katholikus vallásra térend át. A csatának rá nézve szerencsésen történt eldőlése után Chlodovéch fogadalmához hűen Rheimsban Frankjaival együtt tényleg megkereszteltette magát. Ezen egymagában véve csekélynek látszó tény a nyugati viszonyok kialakulására nézve döntő, világtörténeti eseménynyé lett. Mert a Frank törzs vette fel a katholikus vallást, ez lett alkalmassá arra, hogy Róma vele kösse meg védelmi szövetségét és innen inditsa meg a szellemi egyesités munkáját. Másrészt a politikai egyesités is ezen törzsből indult ki. Az idők során bekövetkezett, hogy Chlodovéch hatalma alá kerültek a Burgundok és a nyugati Góthok is.

511-ben halt meg Chlodovéch; fiai pedig folytatták az egyesitő politikát. Alattuk került a birodalomhoz az u. n. Provincia, a későbbi Francziaországnak déli partvidéke a Garonne és a Pyreneusok között, azonkivül az Alemannok területe, mely a későbbi Svájcz területének egyik részét tette ki, továbbá a Bajorok. Végre a Thüringiek, a Burgundok pedig 531-ben. Ilyenképpen alapitották meg a Merowingok a Frank birodalmat.

A hóditások I. Dagobert király után érnek véget. Ezután a családi osztások és más körülmények gyengitették a dynastiának hatalmát, mely hatalmat a *Seneschallok*, a major domusok, háznagyok ragadtak magukhoz. A Karolingok voltak ezen major domusok, a kikből a tényleges hatalomnak megszerzése után királyok lesznek. Maga a Karoling család tulajdonképpen nem is tartozott a Germán ősnemességhez. A Merowingok azonban tagjai voltak az ősnemességnek. A Karolingok mint háznagyok csak a hivatali nemességnek voltak tagjai. Avval tehát, hogy a hivatali nemességből kerülhetett ki a király, szakitottak már azon traditióval is, mely a törzsi királyságok idejében megállapitotta volt azon szabályt, hogy csakis az ősnemesség sorából kerülhet ki a király.

A fennállott Római birodalom területén telepedett le a felemlitett Germán törzseken kivül még az *Angolszászok* törzse is. Az *Angolszászok* a Szászok főtörzsének azon ágazatát alkotják, mely a *Transalbingi* Szászok neve alatt ismeretes. Ezek az európai szárazföldről nem egységesen szervezett hóditási tény által jutottak

a volt Britt szigeteknek birtokába, hanem midőn 410-ben a római légiók elhagyták volt Brittaniát, egyes kisebb csoportokban lassanként egyik a másikat előre tolva foglalták el a jelzett területet. Ezen kisebb csoportok a Germán hadi és politikai beosztásnak megfelelőleg, törzsfők, Herzogok vezetése alatt kerültek át Brittanniába s küzdöttek meg a bennlakókkal; a Piktek, a Skótok, a Kelták voltak ezek. Természetes, hogy kisebb csoportok csak kisebb területet foglalhattak el, ékelődhettek be az ottani lakosság közé. Utánuk megint egy új kisebb csoport indult útnak, mely azután a már előbb letelepedett csoportot maga előtt továbbra tolta előre. A foglalásnak ezen módja minden egyes csoport tevékenységének bizonyos önállóságot kölcsönzött, a miből azután könnyü szerrel érdekösszeütközések és egyenetlenségek támadtak közöttük. Az egyes csoportoknak különállása — daczára annak, hogy egy és ugyanazon szász törzsből kerültek ki — megmaradt akkor is, midőn a sziget területének legnagyobb részét elfoglalták volt. Ezen módon keletkezett a Heptarchia.

Midőn a hóditás befejeződött, hét kisebb királysággal találkozunk. Ezek csak idővel egyesültek. Ez pedig olyképpen történt, hogy a hét királyság közül az egyik mint vezető királyság szerepel. A többieknek királyai pedig idővel *Subregulusokká*, alkirályokká, majd pedig Ealdormanekké lettek.

Az egyes királyságoknak politikai egyesitése csak Nagy Alfréd alatt fejeződik be. Egbert alatt azonban bekövetkezik a tényleges egyesités.

Gergely pápa a VI-ik század végén hittéritőket küldött az Angolszászok közé, kiknek tevékenysége folytán a keresztény vallás is elterjedvén közöttük, ezen körülmény is hozzájárult ahhoz, hogy az Angolszász nép mint hóditó megtarthatta kivivott helyzetét.

A romanizáló hatás tulajdonképpen csak a Normannok bevándorlásával kezdődik itt. Az Angolszász törzsek, melyek a római provinciák helyén telepedtek le, összeolvadtak a később bevándorolt Normannokkal s lett belőlük az Angol nemzet A romanizáló hatás különösen a nyelv tekintetében Európa többi latin nemzeteinél sokkal belterjesebb volt, a mint ezt a Franczia, Spanyol, Portugal, Olasz nemzeteknél és különösen azok nyelvénél láthatni.

De voltak, — a mint már emlitettük — olyan Germánok is a kik nem kerültek a volt római államtestbe, hanem azon kivül

maradtak. Ezeknek területe a tiszta Germán vidék. Ilyen törzsek voltak az északi Germánok, mint a Skandinávok, a Svédek, Norvégek. Tiszta Germán terület Európának azon része is, melyet maguk a Rómaiak Germania Magnának neveztek el. Tehát a Gallián túl északra, illetve északkeletre fekvő területek.

Germán és Német között különbséget kell tenni. A Német szintén Germán eredetü, éppúgy mint az Angol, Franczia, Spanyol, Olasz. Csakhogy ezen Germánok, a későbbi Németek latin befolyás nélkül fejlődtek, mig az utóbbiak a fennállott volt római provinciákban telepedvén le, ezen környezetnek befolyása folytán alakultak át u. n. latin nemzetekké. A Németek pedig a tiszta Germánoknak utódai, latin befolyás nélkül.

A tiszta Germán csoportba tartoztak: a *Thüringiek*. Ezek magvát képezték a Hermondurok, azaz a Durok utódai. A Harz hegység körül laktak. Ide tartoztak a Varrinok és az Angelek egy része.

A tiszta Germán vidék csoportjához tartoztak a *Szászok*. A nagy szász csoportba négy kisebb csoport tartozik.

1. Az északi szászok csoportja. Ezek közül voltak azok, kiknek egy része átvándorolt a Britt szigetekre. Ezek az u. n. Transalbingi szászok.
2. A Westfálok.
3. Az Engerek.
4. Az Ostfálok.

Tiszta Germán csoport a *Frizek* csoportja is, mely három részre oszlik. A nyugati, a közép és a keleti Frizekre. A Frizek területe a Schelde és a Weser torkolata közt volt. A nyugati és közép Frizek területe volt a mai Hollandia. A keleti Frizeké: Oldenburg.

A Szász és a Friz csoport a legkonzervativebb csoport volt. Területüket elfoglalván, megmaradtak helyükön, nem igen vándoroltak. Másrészt a jogéletben is szivósan ragaszkodnak sajátságos, ósdi felfogásukhoz és legkevésbbé sem engednek az idegen befolyásnak. Ezen törzsek között a kereszténység is aránylag későn terjedt el és igy ennek hatása is csak később érvényesülhetett. Különösen a Frizek között Nagy Károly csak a legerélyesebb eszközökkel terjeszthette a kereszténységet. A Szászoknál és a Frizeknél maradt meg a pogányság legtovább.

Tiszta Germán törzs volt a *Bajorok* törzse is. Eleinte nem

igy hivták őket. Ezek is, éppugy mint a Frankok különböző apróbb törzsekből állottak össze. A Bajorok törzséhez tartoztak a Markomannok és a Quádok. A Markomannok előrenyomulásuk közben kénytelenek voltak a délnyugatról jövő Keltákkal megküzdeni. A Kelták Noricumból felfelé terjeszkedtek. A Kelták egyik csoportját Bójoknak hivták, azokat t. i. a kik azon területen laktak, a hol a Markomannok összetüztek velük. Legyőzték ezeket és innen nevezték el őket, — a Bojok neve után — Bajuváriiknak. Nagy Theodorik bizonyos függésbe hozta a Bajorokat a keleti Góthokkal. Később a Frank birodalommal jutottak kapcsolatba.

4. §. *A Frank birodalom továbbfejlődése.*

A) A Frank birodalom Nagy Károlyig. Az egyházi állam kialakulása és az állam és egyház közötti viszony.

Érintettük, hogy miként indult meg a Frank birodalom fejlődése. A Merowingek kihalása után a birodalom élére a Karoling dynastia kerül, melylyel Róma szövetkezik. Bekövetkezik a római püspökségnek a Kelet-Római császártól való függetlenitése és a védelmi viszony létesitése olyképp, hogy a védő a Frank birodalomnak fejedelme. A keleti védőséget az egyház a nyugati védőséggel cserélte fel.

Az egyház szövetkezése a Karolingokkal akkor következik be, a midőn a Merowing dynastia erélytelenségénél fogva a szentszék előtt is elveszitette azon bizalmát, a melyre mint szövetségesre szükség volt azon czélok elérése okából, melyeket a szentszék maga elé tűzött.

A Frank birodalom fejlődésében az első korszak a megalakulás korszaka, mely azon idővel kezdődik, midőn a Germán törzsek elfoglalták a volt római provinciákat — és tart Nagy Károly trónralépteig. A Germán törzsek külön államokat alkottak és egymástól függetlenek voltak. Csupán a Frank-törzsből indult ki azon törekvés, hogy a többi különálló törzseket egy nagy birodalomba egyesitse. Ezen gondolat, mely Chlodovéchban fogamzott meg, összhangban volt a katholikus egyház törekvéseivel. A kath. vallásnak a Nyugat-Római birodalomban is már nagy volt a szerepe, el volt terjedve a provinciákban is. Sőt már ezen átmeneti korszakban alakult ki a római püspöknek a többi püspökökkel szemben bizonyos hierarchikus fölénye. Másrészt a római keresztény egyház létezésének kérdése kapcsolatba jutott a hatalmi kérdéssel, mivel világi támogatás nélkül kérdésessé válhatott volna, hogy elérheti-e azon czélokat, a melyeket maga elé tűzött. Midőn tehát a római püspök megkötötte Chlodovéchhal az első frigyet, megvetette a keresztény eszmék terjedésének alapját és a többi püspökkel szemben való fölényét. Ezen hatalmi kérdés mellett még más egyéb körülmény is indithatta a pápát ezen frigy megkötésére. Igy a római püspökségnek számolnia kellett az új barbár elemmel, a mely mint hatalmi tényező a római birodalom helyébe lépett. Másrészt a vallási viszonyokkal is, azzal t. i., hogy a Germán törzseknél az Arianismus volt elterjedve; a miért is az egyház a Frank törzsre volt utalva. Az egyháznak számolnia kellett a egyház egységét veszélyeztető azon külön törekvésekkel, a melyek a keleti egyházból indultak ki. Az elszakadásnak kérdése már ezen korszakban merült fel. Ezen körülmények késztették a római püspököt első sorban arra, hogy megteremtse azon alapot, melyből kiindulva a maga álláspontját megvédje és vallás-erkölcsi fölényét minél inkább érvényesithesse. Ezen törekvésében világi támaszként a frank fejedelem kinálkozott legalkalmasabbnak. Számolnia kellett azonban Rómának a birodalom belső politikai viszonyainak változásaival is. Ismeretes, hogy I. Dagobert után a tényleges hatalom a major domusok kezébe került. A major domusok között Heristali Pippin volt az, ki a Testri mellett vivott csata után (678), mint az Austrásiai Frankok major domusa, a Neustrásiai és Aquitániai major domusi hatalmat saját kezében egyesitette. Ennek utánna vette fel ő a «major domus princeps et dux Francorum» féle czimet.

Igyekezete ennek utánna az volt, hogy a központi hatalomtól függetlenitett területeket a központi hatalommal ismét szorosabb kapcsolatba hozza. Ezen törekvésnek lett az eredménye, hogy a nyugati Frizeket 689-ben a Frank főhatalom alá juttatta. Heristali Pippinnek ezen hóditó és egyesitő politikáját folytatta ennek fia Martell Károly, a ki az Aquitánoknak legyőzése után Aquitániát a birodalomhoz csatolta, a Mórokat a Poitier melletti csatában leverte és Galliából kiűzte. Septimániát pedig a nyugati Góthoktól szerezte meg.

A major domusok azon törekvése, hogy a hatalmat a maguk kezébe keritsék, Martell Károly után is folytatódott és ennek fia, Kis Pippin alatt is érvényesült. Sőt Kis Pippin a tényleges viszonyokkal egyeztette meg a már csak szinleges főhatalmat akkor, a midőn a Merowing dynastiát megfosztotta trónjától és felvette a «rex Francorum» czimét (751). Ez a pápának beleegyezésével történt. A középkori Germán «ex Dei gratia»-féle királyságnak ez vetette meg alapját. Pontionban egyezett meg Pippin és II. István pápa (754) a közöttük létesitendő viszony tartalma iránt. Védelmi szövetség jött létre közöttük, melyet a Quierci országgyülés is helyben hagyott. Ebből a védelmi viszonyból hárult a Karolingokra azon kötelezettség, hogy midőn a Longobardok megtámadták a pápát, védelmére keljenek.

Ezen megállapodás alkalmával az «ex Dei gratia»-féle királyság akképp magyaráztatott a pápaság részéről, hogy a hatalom átruházásának eredete Szent Pétertől ered és a pápa a királyi hatalom ajándékozásánál csak mint Szent Péter akaratának közvetitője szerepel. A király hűséget is igért, mely hűségi igéret azonban a Szent Apostoloknak szól. A védelem, melyet a király megfogadott, szintén Szent Péter apostolt illeti meg. A király ezáltal a Szent Apostoloknak lesz védőjévé, a pápa pedig csak az egyháznak főpásztorává. A viszony közöttük és a világi hatalom között a kölcsönös védelemre van fektetve. A pápák kezébe jutott világi területek tulajdona szintén Szent Péter apostolnak tulajdonittatott.

A Frank birodalom kialakulásának első korszakában történik tehát az első megállapodás az állam és egyház közötti viszonyra nézve. Hogy Róma felszabadult a byzanczi főhatalom alól, annak oka egyrészt a Longobardok támadásában, másrészt azon viszonyban keresendő, mely a keleti császárság és Itália egyéb részei között jött létre. A Kelet-Római császár ugyanis egyuttal védője is volt az egyháznak, az intéző hatalom egyházi és világi ügyekben a császári hatalomban összpontosult. Ezért avatkozott bele a Kelet-Római császár igen sokszor dogmatikus kérdésekbe is, s ezen traditiókhoz hiven következett be azon kijelentés is a császári trónról, a melyet a képromboló harcz vont maga után.

A római felfogás ugyanis a szent képek tiszteletét illetőleg ellenkezett a Kelet-Római császár felfogásával. II. Gergely pápa, Izauri, vagy III. Leónak ki is fejtette, hogy mi a tulajdonképpeni

jelentősége a szentképek tiszteletének. S mikor a császári hatalom azzal fenyegetődzött, hogy Szent Péternek, a Szent Péter templomban még ma is meglévő szobrát lerombolja és a pápát is Byzanczba hozatja, akkor a pápa szükségesnek tartotta, hogy saját álláspontját a császárral szemben kifejtse. Ezen alkalomból emliti legelőször a pápai hatalom azon álláspontot, a mely az egész középkoron át végig húzódik. Ez pedig nem más mint az, hogy kettős hatalom van a pápa kezébe letéve, a mely később, különösen VIII. Bonifácz pápa idejében a két fegyverről szóló tan alakjában hirdettetett. II. Gergely pápa a most jelzett alkalommal az egyházi és világi hatalom között párhuzamot is vont. A császári hatalom, a palota hatalma, mely abból áll, hogy a császár itéletet mondhat fegyverével az emberi test felett. Börtönnel, akár az élet kioltásával is büntethet. A pápának hatalma pedig az, hogy szellemi fegyverrel, kiközösitéssel, nem olyképp büntessen, hogy a bűnös megsemmisüljön, hanem azon czélzattal, hogy a vétkest a jó útra terelje vissza. A képrombolással a 730. évi római zsinat is foglalkozott. Innentől fogva számitható, hogy a római egyház a Kelet-Római császárság védősége alól kikerül.

Ezen 726-tól 729-ig lezajló események vezették be ama későbbi fejleményeket, melyek a Longobard támadásokkal kapcsolatban az egyháznak a Kelet-Római birodalomtól való teljes elszakadását vonták maguk után. A Longobardok támadásai ellen ugyanis a római pápa a Frank birodalomhoz fordult, segitséget kérve Pippintől. A pápának érdeke itt ismét találkozott a világi hatalom tényleges birtokosának érdekével, névszerint a Karolingok érdekével. Pippin ugyanis a Merowingokat királyi hatalmuktól megfosztván, arra törekedett, hogy saját dynastiáját a világ előtt legitimálja. Ezt pedig avval szándékozott elérni, hogy a pápának elismerését eszközölje ki a maga családja részére. Ezért Zachariás pápához követséget is küldött, hogy a pápának álláspontját ezen kérdésben megtudja. Pippin törekvései eredményre vezettek. A pápai hatalom elismerte Pippin dynastiáját. A szent szék ennek külső jelét is adta, a midőn követe, szent Bonifácz által Pippint királylyá felkente és ilyképen a 751-ben bekövetkezett koronázásnál közbenjárt.

Pippinnek megkoronáztatása, az időközben elhalt Zachariás pápát a szent széken követő pápa, II. István által ismételtetett meg akkor, a mikor ezen pápa a Longobárd támadások, különösen Aistulf

királynak Rómát veszélyeztető hadjáratai következtében maga ment el Frankoniába, hogy ott segitséget biztositson a pápai hatalomnak.

A Quierci országgyülés, illetőleg a Pontioni egyezség volt az eredménye ezen találkozásnak. Itt állapitották meg ujra azon viszonyt, mely az egyházi és világi hatalom között a jövőre nézve mérvadóvá lett. Időközben azonban a viszonyok Rómában és a Ravennai Exarchátusban, mely a Kelet-Római hatalomnak expositurája volt, teljesen megváltoztak. Aistulf ugyanis véget vetett volt a Ravennai Exarchátusnak. A byzanczi császár ezen hir hallatára érintkezésbe lépett a pápával, sőt, még a frank királyt is fel akarta használni arra, hogy elvesztett hatalmát az itáliai félszigeten ismét helyre állitsa. De ez már nem sikerült neki.

A mikor a római pápa átment az Alpeseken Frankoniába, távozása a római nép hozzájárulásával történt. A védőt a duxot, a mely a byzanczi főhatom egyedüli szerve volt már Rómában, nem a byzanczi császár nevezte ki, hanem a római nép maga választotta meg. Ezáltal tehát Róma a maga függetlenségét juttatta kifejezésre Byzanczczal szemben. A pápával, sok bibornokon, püspökön, tehát egyházi főméltóságon kivül, a római nép előkelői közül is sokan keltek át Frankoniába. Mindezek jelen voltak a Pontioni (751) egyezség megkötésénél. Ezen egyezség volt az alapja az állam és az egyház közötti viszony kialakulásának. A pápa kérte a frank király segitségét a Longobard támadás ellen. A frank király megigérte ezen segitségét. Ezen frigynek külsőleg felismerhető sanctiója volt, hogy a pápa 754-ben Párisban a frank királyt ujólagosan felkente és megkoronázta. Ugyanekkor állapitották meg a kölcsönös védelmi viszonyt is. A védő, — patricius, — védelmi jogát magától Szent Pétertől kapta, tehát közvetve az Istentől. A felruházó hatalom tehát nem a pápa. Kifejezését nyeri ezen tétel az «ex Dei gratia»-féle királyság elnevezésben is. A római patriciusi méltóságnak nem volt politikai minősége. Eleinte inkább csak czim volt, melynek belső tartalma még nem alakult ki. Csak későbben fejlődött ezen állásnak belső tartalma és mutatkoztak a benne lévő egyes jogositványok.

Annyi bizonyos, hogy a jelzett alkalommal szerződés jött létre, a mely a védői minőségnek tulajdonképpeni alapjait meghatározta volt. Annyi ismeretes, hogy védői tiszténél fogva a patricius frank király önálló, souverain jogokkal kapcsolatos ingatlanokat

adott volt a pápának. Innentől fogva kezdődik tehát a pápának világi souverainitása. Az is bizonyos, hogy a szerződés létrejöttével a byzanczi főhatalom, — mint olyan, mely souverain jogokat gyakorolhatott volna a pápai területeken — megszünt. A souverain jogokat Itáliában már a Frank királyok gyakorolták. Azon ingatlanokkal, a melyeket a római pápa a byzanczi császártól kapott s a melyekre nézve a souverainitást a byzanczi császár gyakorolta, már szintén a Frank király fönhatósága alá kerültek.

Ezen ingatlanokat a Frank király a római pápának a byzanczi császárra való tekintet nélkül adományozta. A «*Patrimonium sancti Petri*» elevenedett fel olyképpen, hogy a pápa kezére jutó ingatlanok és javak tulajdonképpen Szent Péter patrimoniumához tartoznak és igy a pápa ezeket Szent Péter nevében birja. Ezért nevezték el ezen ingatlanokat «Piatrimonium sancti Petri»-nek. A pápa mint Szent Péter helytartója az ingatlanok igazgatásában souverainitási jogokat gyakorolt. Ezek voltak a «*Pentapolis*», azaz öt város, a melyek régebben is a pápai patrimoniumhoz tartoztak. Névszerint: *Pesaro, Fano, Rimini, Signigaglia, Ancona.*

Pápai souverain terület volt továbbá Róma és legközelebbi környéke. A távolabbi környékre pl. Nápolyra, a pápa hatalma az adományozási levél kiadása után sem terjedt ki. Az adománylevél eredetije nincsen ugyan meg. Tartalmát azonban későbbi adatokból ismerjük. A pápai és a világi hatalom között a védői minőségnél fogva bizonyos kapcsolat jött létre, a mely a világi hatalomnak a szentszék ügyeibe való beavatkozási jogát bizonyos mértékig biztositotta.

A Frank királynak védői minősége külsőleg azon hűbéri fogadalomban jutott kifejezésre, melyet Pipin a pápa részére letett. Gyakorlatilag ezt úgy értelmezték, hogy veszély idejében fegyverrel köteles a világi hatalom az egyházat megvédelmezni.

Róma polgárai pedig, a források szerint «hűségesei» a frank királynak, de alattvalói esküt nem tettek. Nem is voltak ezek olyan értelemben alattvalók, mint a frank birodalom többi polgárai királyukkal szemben. A védői minőségben benne foglaltatott, hogy a védő a pápának megválasztására bizonyos mérvben befolyást gyakorol. A consecrátióhoz kellett — legalább eleinte — a védő urnak hozzájárulása. Később azonban, mikor t. i. II. István pápa 756-ban meghalt, I. Pál és II. Constantinus egyszerüen értesitették a frank királyt a bekövetkezett változásról.

B) A Frank birodalom Nagy Károly alatt. Papi királyság.

Pippin halála után Nagy Károly foglalta el a trónt. Ő 768-tól 814-ig uralkodott. Vele kezdődik a Frank birodalom kialakulásának II-ik korszaka. Nagy Károly ideje a Frank birodalom virágzásának kora. A királyi hatalom az egyházi hatalommal szemben megerősödik. A világi hatalom uralkodik az egyházi felett. A Pontioni egyezség (754) nem állapitotta meg, hogy a védő vagy a védelmezett áll-e feljebb. A történelmi fejlődés során a világi hatalom volt túlsulyban legalább addig, mig N. Károly élt. N. Károly védősége politikai védőséggé alakult át és folytatásává lesz azon állapotoknak, a melyek az állam és egyház közti viszonyt illetőleg a régi Római birodalomban, majd a Kelet-Római birodalomban is, a hol a császári hatalom papi hatalom is volt, fenlétezett. A kialakulás akkor következett be, a midőn Nagy Károly birodalma területileg megnagyobbodott, közjogilag megerősödött. Kifejlődött a központi közjogi hatalom. Hatalma alá hajtotta 774-ben a Longobardokat. A Longobard birodalom a Frank birodalommal personális unióba jutott olyképpen, hogy N. Károly egyszerre birta a Longobard birodalom s a Frank birodalom koronáját is. Ez a körülmény közelebbi kapcsolatba hozza N. Károlyt a szentszékkel. Ugyanis szomszédjává lett a kifejlődött egyházi államnak.

Nagy Károly szervezte az úgynevezett Spanyol Markot is. Mark alatt olyan határterületeket értünk ezen időben, a mely a védelem szempontjából a birodalom többi területeitől elütőleg volt szervezve. A Spanyol Markot N. Károly különösen a Saracenok terjeszkedése ellen szervezte. A Markok megfeleltek nálunk a végvidéki bánságoknak, a melyek katonailag a birodalom többi területeitől elütőleg voltak szervezve.

Külön hivatalnokok állottak egy terület közigazgatásának élén, a kik közül az egyik hivatalnok egyuttal katonai parancsnoka is volt ezen külön közigazgatási területnek.

N. Károly birodalma igen nagy terjedelmü volt. Birodalmához tartozott az Istriai félsziget, továbbá Austrásia, Neustrásia, mint a Frank birodalom magva, továbbá Aquitánia, Burgundia, a Provincia, a későbbi Provence, azután a későbbi Svájcz területén

Alemannia, azonkivül Bajorország, Szászország és a Friz területek egészen az északi tengerig.

A N. Károly alatti Frank birodalomnak zöme a későbbi Francziaország területére esik: Austrásia, Neustrásia, Burgundia, Aquitánia és a Provincia. A többi területrész: Alemánia, Szászország, Bajorország s a Friz területek a későbbi Svájczi lletve Németországnak területén voltak. A Frank birodalmat később is keleti és nyugati Frankoniának nevezték. Nyugati Frankonia volt a későbbi Németország területe. Még akkor is ilyképpen nevezték el ezen területeket, a midőn a verduni szerződés következtében 843-ban tényleg felosztatott két részre az egész birodalom.

N. Károly világi feje volt az összes nyugati kereszténységnek. Ő saját birodalmában tényleg papi király is volt. Az egyházhoz való viszonya a maga fejlődésében folytatódott azon alapokon, a melyeken ezek megindultak volt a Pontioni szerződés és azon tényleges jogi állapotok folytán, a melyek akkor létesültek, midőn Pippin az egyház védőjévé lett s midőn a Longobardoktól visszafoglalta azon területeket, a melyek előbb a szentszéket illették meg, mint pld. a «Patrimonium sancti Petri.» Nagy Károly 773—4-ben meghóditotta a Longobard területet teljesen. Ezután pedig 774-ben t. i. megújitotta azon adományozást, a melyet Pippin a szentszék részére tett. Elismerte az egyházi államot, úgy a hogy az a Pontioni egyezség alapján létrejött volt. Elismerte Nagy Károly a pápának bizonyos souverainitását is azon korlátok között, a melyeket a védőség állitott volt fel. De a teljes politikai szabadságát s souverainitását a pápának el nem ismerte. Róma ezen viszony következtében tulajdonképpen a Frank birodalomhoz tartozott. Kiegészitő részét nem képezte ugyan úgy mint az egyes provinciák, nem is volt olyan közjogi viszonyban a király személyével, mint a Longobard terület a hóditások és azon tény folytán, hogy N. Károly Longobard király is volt, — de azért a Frank király mint védő nemcsak a pápával és az egyházzal került közelebbi viszonyba, hanem Rómának polgárai is hűségeseivé lettek a királynak. A király védője volt az egyháznak, a pápa pedig az egyháznak elismert főpásztora. A király ezen védői tiszténél fogva az államot épp úgy vezeti, mint az egyházat is. A pápa Szent Péter helyettesének szerepel, az ő nevében birja az egyházi területet.

A pápának jelzett állása azonban lassanként módosul; mindinkább kiválik a pápának fizikai személye, mint a sancta Romana ecclesia feje, a ki gyakorolja a jogokat az egyházi területen. Daczára ezen változásnak azonban a király még mindig «a Deo institutus.»

Itáliában, a királynak védői minősége vezetett bizonyos tekintetben arra, hogy a római pápának fizikai személye, mint államfő lép előtérbe, a ki souverain jogokat is gyakorol.

A birodalom északi részeiben a királynál maradt meg az egységes hatalom, ott a király vezette az egyházat is. A Frank birodalom területén maguk a püspökök is elismerték a királynak egyházi vezetői minőségét és N. Károlynak papi királyságát, a mely abban állott, hogy ő az álladalomban egyuttal az egyháznak ügyeire is felügyel.

Egyes iratokban ezen felfogás vissza is tükröződik. Igy Chatnulf szerzetesnek 775-ben megjelent munkája a királyi hatalmat Dávid és Salamon királyok hatalmával hasonlitja össze. Daczára ennek már N. Károly idejében tünnek fel egyes jelenségek, a melyek mutatják azt, hogy az egyház körében a királyi hatalomról szóló nézetek az egyházi ügyek vezetését illetőleg — megváltoztak. Feltünnek ugyanis egyes tanok, ámbár csak csirájukban, a melyek előkészitik az egyháznak az állammal szemben tanusitott későbbi felfogását.

Emlitettük, hogy már II. Gergely pápa Izauri Leónak fejezte ki véleményét a két hatalom feladatáról és hatásköréről. Burkoltan benne volt már ebben a két fegyverről szóló tan. A Kelet-Római császár nyugati hatalmának megszünése után igyekeztek a pápák ugyanezen felfogást a nyugattal szemben is érvényesiteni. Az egyházi irók, ezek közül pl. Alkuin 793-ban emliti már az egyházi és világi hatalom közötti különbséget, a melyet a papi-királyság fogalmára vonatkoztatott. Megkülönböztetendő Alkuin szerint a secularis és spiritualis hatalom.

N. Károly erős, központi és közjogi jellegü királyságával szemben azonban ezen tanoknak nem volt semmiféle gyakorlati jelentőségük és csak elméletileg adtak kifejezést az egyháznak a hatalmi körökre vonatkozó felfogásáról.

N. Károlynak erős individualitása zárta ki ugyanis annak lehetőségét hogy a hatalmi körök szétoszlására vonatkozó tanok szélesebb mederbe tereltessenek. Idővel azonban, — N. Károly halála után, — mikor gyenge uralkodók kerültek a trónra, a helyzet megváltozott. Ekkor a hatalmi körök szétoszlása, illetve azok mindegyikének a pápa kezében való egyesitése és a világi hatalomnak csak átruházott természete a gyakorlatban is kezdett érvényesülni. Alkuin állitotta, — de nem olyképpen, mint a hogy az később történt, — hogy a két fegyver két különböző kézben volna. Ő mindkét fegyvert a királynak tulajdonitja. Az egyik fegyver a világi ügyek elintézésére való, a másik pedig megilleti a királyt, mint papi-királyt. A két fegyverről szóló felfogás itt is érvényesül. Csakhogy a hatalmi kérdés a papi-király javára van eldöntve, a ki vezeti az egyháznak ügyeit is.

Még inkább jutott kifejezésre a Frank királyság fejének viszonya a szentszékkel szemben akkor, midőn 800-ban, karácsony napján III. Leó pápa Rómában megkoronázta N. Károlyt római császárrá. Ezen koronázás által a császár az összes nyugati keresztényeknek látható világi fejévé lett.

N. Károly maga is nagy sulyt fektetett császárrá történt megkoronáztatására, mert tudatában volt annak, hogy ezen koronázás folytán el van ismerve uralmának általánossága.

A Kelet-Római császárság csak későbben ismerte el a Nyugat-Római császárságnak Nagy Károly császárrá való megkoronáztatása által történt felélesztését.

N. Károly császárrá koronáztatása után, 802-ben megújittatta alattvalóival az alattvalói esküt, a *Leodesamiót,* mely azonban tartalmilag változott.

Az állampolgárok a Leodesamio által a királynak hűségesei lettek. Az alattvalói eskü, Leodesamio, közjogi minőségü eskü volt, az egyes törzsbeli tagokat hűségre kötelezte az államfővel szemben. A hűségi eskü által létesitelt kötelék közjogi minőségü kötelék. Az alattvalói esküneк ezen jellege megvolt N. Károly birodalmában is, de császárrá való megkoronáztatása következtében a hűségi kötelékbe még más elemek is kerültek. Nem pusztán az alattvalóknak az államfőhöz való viszonya határoztatott meg a hűségi eskü által, hanem mert N. Károly az összes nyugati keresztényeknek fejévé lett, az alattvalók ezen minőségére való tekintettel is jutottak kapcsolatba az államfővel szemben. Az alattvalók mint keresztények, az alázatosság, az engedékenység, az engedelmesség és a hűségre is voltak kötelezve. Ezen keresztényi

jelleggel bővült meg tehát a pusztán alattvalói eskü. Az állampolgárok mint hivő keresztények jutottak kapcsolatba az államfővel, a ki nem pusztán az államfőnek közjogi minőségét képviseli, hanem a ki egyuttal a nyugati keresztényeknek is vezetője, feje.

Nagy Károly azáltal, hogy a pápa őt Rómában császárrá megkoronázta, védői minőségét a császári méltóságba is átvitte.

Közvetlenül megkoronáztatása előtt Nagy Károly védői tisztében tényleg el is járt mint békebiró, bizonyos ellentéteket simitott el, melyek egy Rómában keletkezett párt és a pápa között felmerültek volt. Nagy Károly idejében még az álladalmi hatalom az egyházi hatalom fölött állott.

Bekövetkezett azonban az, hogy a puszta főpásztorból souverain lett és igy bomlott meg a Frank birodalom déli részein az állam és egyház közötti egység. Éjszakon még a püspöki kar is szigoruan ragaszkodott a papi-királyság felfogásában kifejezett elvhez. Megfigyelhető az is, hogy egyes tanok kerültek felszinre, melyek alkalmasak voltak arra, hogy az állam és az egyház közötti egységet megbomlaszszák.

Olyan tételeket hirdettek, melyek a még fennállott egység megbomlasztásának előhirnökeivé váltak.

De Nagy Károly személyi minősége, erélye és tekintélye még gátját vetette az ilyennemü törekvések érvényre jutásának.

C) A Frank birodalom Nagy Károly után. Az állam és egyház különválásának korszaka.

Nagy Károly halála után 814-től következett be az állam és egyház közötti egységnek felbomlása. Ezen korszak *Jámbor Lajos* és fiainak korszaka volt.

Jámbor Lajos halála után a birodalomnak felosztásával a nyugati frank területen, a későbbi Francziaországban az egyházi hatalom a világi hatalom fölé kerekedett. Annak, hogy az állam és egyház szétválása bekövetkezett, éppen Jámbor Lajosnak személyisége volt az oka. Gyenge, következetlen uralkodó volt. Eleinte ugyan üdvös rendszabályokat is érvényesitett az egyházpolitika terén, de könnyen befolyásolható egyénisége és ingadozó politikája következtében a Nagy Károly által megteremtett egység az állam és egyház között felbomlott.

A királyság felosztása körül érvényesitett patrimonális elvet a Merowingek is elfogadták és érvényesitették, de a viszonyok különszerüsége folytán az osztályok nem bomlasztották meg a birodalom egységét. Az első Karolingok alatt foganatositott egyes osztályok után legvégső sorban Nagy Károly egyedül maradt életben; igy az osztályoknak a birodalom egységére nem volt káros hatásuk. A királyi hatalom szintúgy annak központi közjogi minősége is megmaradt a maga egységében.

A dynastiában máris alkalmazott patrimoniális elvnek megfelelőleg Jámbor Lajos szintén felosztotta birodalmát egyes részekre fiai között. Ezen osztály eleinte csak a jövőre való hatálylyal, Jámbor Lajos halálának esetére foganatosittatott.

Az első osztály három fia között 817-ben, Aachenben történt meg.

Lothárnak, mint legöregebbnek jutott volna jövőre a császári korona is.

Midőn Jámbor Lajosnak második feleségétől egy negyedik fia született, Lajos, — részben felesége befolyása folytán — 829-ben megismételte a már egyszer megejtett osztást.

Ezen osztásnak másodszori foganatositása a belviszonyokban nagymérvü zavarokat okozott, a melyek elintézésébe a papság is beavatkozott, érvényesiteni akarván az egyes főpapok által nyiltan hirdetett tanokat a hatalomról és annak megosztásáról. De meg az osztás következtében a papság is különböző pártokra szakadt. Nyugati Frankonia papsága Lothárnak, a leendő császárnak pártjára állott. A keleti papság azonban Jámbor Lajos mellett maradt meg. Ugyanezen időbe esik *Agobard* Lyoni érseknek működése is, a ki irodalmi téren fogott hozzá érvényesiteni az állam és egyház elválasztására vezető tanokat.

Felmerült már ezen korszakban a germánjogi saját egyház kérdése is. Általános római egyházjogi felfogás szerint az egyházi vagyon tulajdona a püspöki egyházat illette meg. Ezen felfogással ellenkezett a germán *«Eigenkirche»*, a *«saját egyház»* felfogása, a melyből a patronatusi jog fejlődött ki. A «saját egyház» féle felfogás szerint az egyházi vagyon, mert az egyes földtulajdonosok ajándékozásából indul ki, tulajdonképpen ezeké és a földesúr az által, hogy az egyház szolgájának ingatlant adományoz, a mely annak eltartására szolgál, egyúttal a vagyonnak haszonélvezője irányában

is bizonyos tekintetben jogokat gyakorol. Igy tehát az egyházi javadalmak betöltése is a római egyház felfogásával ellentétben, a földesurat illeti meg. E tekintetben nem volt különbség a kisebb rangu földesurak és a király között. Igy keletkeztek az úgynevezett királyi, vagy birodalmi egyházak. A püspöki javadalmakba való investiálás is ezen alapokon történt. Ennek az volt azután a következménye, hogy nem szabad emberek — a személy fölötti szabad rendelkezés folytán — szintén belekerültek egyházi javadalmakba. Az Eigenkirche elve átjutott hozzánk is. Az egyházi javadalmak betöltését nálunk már Szent István királyi jognak tekintette. A patronátusi jog nálunk is ugyanezen alapokon indult. Az egyházi czélokra szánt ingatlanok Frankoniában eleinte nem szolgáltak állandóan ezen czélnak. A germánjogi czélajándékféle felfogás szerint az ingatlan az egyik vagy másik javadalmas elhúnytával, mert az ajándékozásnak czélja véget ért, visszaszállott az adományozóra, a ki azt nem volt kénytelen újra egyházi javadalomként eladományozni. Az ingatlan tehát nem tekintetett végleg egyházi ingatlannak. Új egyházi czéloktól teljesen független adományozásnak lehetett tárgya. Természetes, hogy a földesúr ismét egyházi javadalmasnak is adhatta, újra nevezhetett ki reá plébánost, de világi czélokra is használhatta.

Martell Károly, úgy Pippin idejében, akkor a midőn a Senioratus intézménye keletkezett, a mely a hűbériséget készitette elő, a Seniorok részére szükséges ingatlanokat majdnem az összes egyházi javadalmaknak ilyen értelmű secularisálásával szerezték meg. Az egyház igen természetesen az egyházi vagyonnak ilyen változékonyságát nem tekintette helyesnek. Arra törekedett tehát, hogy az egyházi czélokra adott javadalmakat, a beneficiumokat állandóan ilyenekké tegye és az egyes javadalmasok személyében bekövetkezett változások ne adjanak alkalmat arra, hogy a beneficiumok esetleg világi czélokra használtassanak fel. A beneficiumok kialakulása tehát kapcsolatban van az egyházi vagyon fölötti főtulajdonnal és az állandósitott javadalmasi haszontulajdonnal, tehát az osztott tulajdonnal épúgy, a mint ez a későbbi hűbéri, vagy adománybirtoknál kifejlődött volt. A beneficiumok ilyen módon való kifejlődése kapcsolatba jutott azután az «Eigenkirche» féle felfogással. A beneficiális vagyon kifejlesztésére vonatkozó kérdések foglalkoztatták természetesen a főpapokat is.

Egyes főpapok tollából, különösen I. Lajos idejében kerültek a nyilvánosságra iratok, melyeknek czélja az volt, hogy az egyházi vagyon körül az egyház szempontjából visszás állapotoknak véget vessenek, a világi hatalom pedig ismerje el, hogy egyházi javadalmakat elidegeniteni nem lehet. Mindezek összefüggtek a külön egyház kérdésével is. A külön egyház kérdéséhez hozzászólt *Agobard* Lyoni érsek s különösen *Valla*, Corbii apát, a ki hirdette, hogy egyházi vagyont elidegeniteni nem lehet.

Evvel kapcsolatban tárgyalták az egyházi javadalmasok kinevezése és az egyházi javadalmak adományzása körüli kérdéseket, valamint a püspöki electiót is.

Lyoni Flórus foglalkozott először tudományosan a püspöki electióval. Mindezek, különösen a cannonica electio kérdése, később az u. n. investiturai harcz alakjában századokon át foglalkoztatták az elméket. Az állam és egyház közötti egység a most tárgyalás alatt lévő alkorszakban lassanként bomlásnak indult. A szentszéknek elfoglalt álláspontja kifejezésre jutott a római pápának a császár iránti magatartásából is. III. Leó pápa nem hódoltatta a Rómaiakat a király előtt. IV. Gergely ugyan megújittatta a hűségi hódolatot, de nem kérte ki a consecrátióhoz a királynak jóváhagyását.

A királylyá koronázás különben olyképp történt, hogy vagy a király maga tette fejére a koronát s azután történt a felkenetés, vagy pedig az apa koronázta meg fiát, de akkor is szükségesnek tartották azt, — mert az állami hatalom az egyházival szoros kapcsolatban lévőnek tekintetett, — hogy az egyház is kifejezést adjon annak, hogy a koronázás tényéhez a maga részéről hozzájárul.

Jámbor Lajost először apja, Nagy Károly koronázta meg, azután pedig a pápa. Lajos koronázta meg Lothárt, de később, — 823-ban t. i. — a pápa is megkoronázta őt. A koronázáshoz tehát a felkenetés szüksége továbbra is el volt ismerve.

A Jámbor Lajos és fiai között bekövetkezett ellentétek folytán különösen a Frank püspökök állottak azon kérdés előtt, vajjon ki az ő uruk, kinek tartoznak engedelmeskedni, a pápának-e, vagy a császárnak? Agobard, Valla és azok, a kik ezeknek tanait helyeselték, a pápa mellé állottak. De egy másik csoportja a püspököknek ezen tanokat nem fogadták el és megmaradtak a régi papi királyság hagyományai mellett. Ezek az állam és egyház egységét elismerték, minek folytán továbbra is arra igyekeztek, hogy ezen eszmét a

gyakorlatban érvényesitsék, vagy legalább ennek gátat ne vessenek. A papi királyság eszméjéhez hűen megmaradt papságnak 825-ben nyilt alkalma a pápai felfogással szemben — a párizsi zsinat alkalmából — álláspontját kifejteni. Ezen párizsi zsinat a byzanczi képrombolással is foglalkozott. A király álláspontját elfogadott püspökök ezen zsinat folytán át is irtak a pápához. Átiratukban a pápát testvérüknek czimezték, nem pedig pápának. Kimagyarázták a pápa előtt azt, vajjon minő körülmények inditották őket arra, hogy a császár pártjára álljanak. Utaltak arra, hogy ők a zsinaton egyenesen a császárnak parancsa szerint jártak el. Ezen levél adta meg az alkalmat a pápának is, hogy saját álláspontját kifejtse.

IV. Gergely kifogásolta mindenek előtt azt, hogy a püspökök őt testvérnek czimezték. Ezen megszólitást nem tartotta összeegyezhetőnek a már is elismert primátusával. Szerinte őt pápának és atyjuknak kellett volna czimezniök.

Mivel a püspökök eljárásuk indokolásaképpen a császár parancsára hivatkoztak, jelezte a két, — a világi és egyházi — hatalomnak különszerüségét. Utalt tehát rá, hogy két hatalom van. Ezen két hatalom közül az egyik szellemi, a másik pedig világi. Ezek közül az egyházi hatalom a világinál előbbre való. «*Non enim illa (imperialis) praevenit potestas, sed nostra, id est pontificalis*». Ezen kijelentésben tehát már kifejezésre jut az állam és egyház közötti egységnek szétválása egyrészt, másrészt leplezetlenül ki van fejezve a két hatalom közötti elsőség is, mely Rómának elfoglalt álláspontját kétségben nem hagyja. A pápai hatalomnak a világi hatalom elé való helyezése világosan ki van fejezve. A pápa ezen alkalommal arra is tanitja még a püspököket, hogy a lelkiekben való igazgatás előbbre való, mint a világiakban való intézkedés. «*Neque ignorare debueratis, maius esse regimen animorum quod est pontificale, quam imperiale, quod est temporale*».

Azon egyházi személyek, a kik ezen nyilatkozattétel lehetőségét elősegitették, továbbra is ezen iránynak maradtak hívei. Igy különösen Agobard, abban az iratban, melyben igazolja, hogy miért nem jelent meg Wormsban a birodalmi gyülésen Jámbor Lajos előtt, — vitatja a pápa primatusát, hivatkozik a kánoni iratokra és igyekszik azon körülményt beigazolni, hogy a császár az apostoli szék tekintélye előtt köteles meghajolni. Hogy tehát az apostoli szék, a szentszék auctoritása a császárnak auctoritása felett áll.

Az egyházra mint szervezetre nézve 833-ban nyilatkozik Agobard. Nyilatkozatában az egész egyházat mint felsőbb, magasabb szervezetet jelöli meg, melynek feladata nem pusztán a lelkiekben való igazgatás, hanem mert az egyház már külön hierarchikus szervezet, mint ilyen a szent apostolok helyettesei által kormányoztatik. Itt is az Isten-állam jut kifejezésre.

Azon ellentétek, melyek Jámbor Lajos és fiai között felmerültek, mindinkább kiélesedtek. 833-ban bekövetkezett a végleges szakadás és Lothár hivására a pápa bejött Frankoniába. A testvérek és királyi apjuk között a fegyver döntötte volna már el a felszinre került kérdéseket. A csapatok is már szemben állottak, a midőn a pápa ki akarta békiteni az ellenfeleket. Ezen közbelépésnek azonban nem volt sikere. Lajos, bár elkésve, visszautasitott minden beavatkozást. A pápát nem is fogadta és ki is jelentette, hogy miért mulasztja el azon megszokott udvariassági cselekményt, hogy nem megy elébe. Elődei, úgymond, mindig kellő tisztelettel fogadták a pápákat, ennek oka azonban az volt, hogy azok nem érkeztek hivatlanúl, úgy mint ő. Mindezeknek azután az volt a következménye, hogy Lajosnak fiai tőlük telhetőleg eltántoritották Lajostól annak hiveit, őt magát fogságba ejtették, sőt bekövetkezett azon példátlan esemény, hogy Lajost császári méltóságától megfosztották.

Soissonban nyilvánosan vezekeltették a császárt és az ottani Mária templomban foganatositották rajta a fegyverfosztás szomorú szertartását. Ennek lefolyása körülbelül olyan volt, mint a papi minőségtől való megfosztás. A közbenjáró püspökök erről azután a tények és okainak megörökitése végett okmányokat is vettek fel, «Relatio»-kat. «Relationes episcoporum de exaucthoratione Hludovici imperatoris.»

Agobardnak ezen Relátiója maradt meg. Ebből tudjuk a fegyverfosztási cselekménynek mikénti lefolyását is. Bizonyos jogczimre vezették vissza az egész szomorú eljárást és evvel igyekeztek a püspökök azt megindokolni. E szerint a császár esküjét szegte volna meg, Istent megsértette volna és az egyházat megbotránykoztatta.

Ezen eseménynyel nyiltan be volt fejezve az egyházi hatalomnak és az államnak egymástól való elválása. Innentől fogva folytatódik az egyháznak az állami hatalommal való küzdelme

az elsőségért, bekövetkezik az Isten-állam egységének nyilt hirdetése.

Ezek mellett voltak azonban olyanok is, a kik a régi felfogás, az állam és egyház egysége mellett szállottak sikra. Ilyen volt a tudós *Hrabanus Maurus*, a ki a papi királyságot továbbra is védte. Nem restelte nyiltan kimondani azt, hogy a püspököknek a császári méltóság elleni eljárása jogtalan és helytelen volt. Kimondotta azt, hogy a király nincsen alávetve semmiféle zsinatnak, nincsen alávetve senkinek, csakis az Istennek. Ezen kijelentésben az «ex Dei gratia»-féle királyságnak felfogása tükröződik ismét vissza.

Egy másik iratában meg a királyi hatalom iránti tiszteletet követeli és utal rá, hogy az államnak minden polgára köteles a királyi akarat előtt meghajolni és neki engedelmeskedni.

Tényleg volt is hatása és eredménye ezen tudós védelmének. 834-ben bekövetkezett Lajosnak császári méltóságába való visszahelyezése. Sőt még a püspökök is kénytelenek voltak határozottan beismerni, hogy eljárásuk helytelen és jogtalan volt. Az «exauctoratio» nem történt «nec juste nec canonice».

Ha Lajos felhasználta volna ezen, hatalmának visszaállitására kinálkozó alkalmat, akkor esetleg bekövetkezik a megkezdett áramlatban az irányváltoztatás. De nem igy fejlődtek tovább az események.

Lajos 836-ban hivatott össze Aachenbe egy zsinatot, melyen a császár maga is elismerte a pontificalis és imperialis hatalom különválását.

D) A Frank birodalom szétoszlása. Az Isten-állam és a Hyerokratia kifejlődése.

Jámbor Lajos halála után, 840-ben a Frank birodalom belügyeiben teljes zavar következett be. A három testvérnek, Károlynak, Lajosnak és Lothárnak viszálykodása egyrészt, másrészt polgárháború dúlt az egész országban. Ezenkivül a birodalom déli részeit megtámadták a Saracénok. Barri 841-ben el is veszett, Rouen pedig a Normannok kezébe került.

A tervezett és 817-ben megkezdett osztást, Jámbor Lajos halála után a testvérek tényleg foganatositották. 843-ban a

Verdunben kötött szerződéssel osztották fel a birodalmat. A nyugati részt, mely a Rajnán túl esik, kapta *Károly*, — kivéve a mainzi, wormsi és speyeri püspökségeket, — melyek a keleti részhez csatoltattak. Ez utóbbiak tehát, a Friz területtel és a birodalom keleti részével *Német Lajosnak* jutottak. Lothár, a legidősebb, a Schelde és Maas, a Saôn és Rhone közötti vidéket kapta, mely az ő neve után *Lotharingiának* neveztetett el. Kiterjedt az északi tengerig és délre az Alpokig. *Lothárnak* jutott a császári méltóság is, valamint a Longobard birodalom. Ezen verduni osztás lett alapja a Frank birodalom állandó szétoszlásának, a melynek következtében keletkezett Francziaország, Itália, Németország és a két Burgundia.

A Frank birodalom keleti részén levő területet azonban csak a XI. századtól fogva nevezik Németországnak (Deutschland, thiuda, thiudisca lingva) a német nyelv után. A felosztás nem vetett véget az állam és egyház közötti viszálynak. Sőt a verduni szerződéstől fogva számitható az egyház felülkerekedésének korszaka az állam fölé. A Hrabanus Maurus által még Jámbor Lajos idejében hangoztatott felfogás azonban a későbbi német területen továbbra is megmaradt. Az állami is egyházi hatalomnak szétválása a volt Frank birodalom nyugati részén tényleg érvényesült. A keleti Frank területen Német Lajossal az élén a régi Germán egyházi felfogás maradt meg. Német Lajost keleti Frankoniában a papság támogatta, ugyanőt Hrabanus Maurus is pártolta. A mainzi zsinaton is védte Német Lajos érdekeit, a mennyiben a király tekintélyére hivatkozott és arra, hogy a felség jogai Isten rendeltetésén alapulnak. Ezen elvek keleti Frankoniában később is elismertettek. Igy *Vastag Károly* alatt, a kinek sikerült a két birodalomrészt mégegyszer egyesiteni, továbbá *Arnulf* alatt is még mindig az állam és egyház egységének elve volt elfogadva.

Nyugati Frankoniában azonban másképp alakultak a viszonyok. Itt az egyháznak az államtól való elkülönitését hangoztatták és ennek folyományát, az Istenállam egységét, épp úgy mint az egyházi hatalomnak egységét is. Az egyháznak egysége azonban a politikai viszonyok következtében nem volt mindjárt elérhető. Egyrészt azért, mert az egyháznak a verduni szerződés következtében négy birodalomrészszel kellett számolnia, a mely felosztás

folytán az egyes területeken levő püspökségek beosztásának egysége is meg volt zavarva, másrészt pedig azért, mert ezen időben a franczia területen már ki volt fejlődve a hűbériség, melynek első korszaka a fejetlenségnek volt a korszaka, melyben az egyes püspöki megyéknek kialakulása is nehézségekbe ütközött. Az egyháznak, hogy czéljait elérje, ezen czélok elérésére alkalmas eszközökről is kellett gondoskodnia. Ezen okból keletkeztek bizonyos czélzatu ál-gyüjtemények. Az ál-decretáliák gyüjteményét előkészitették a *Capituli Angilramni*, *Benedictus Levitának* a Capituláréi. Ezek után következett az *ál-izidori* decretaliák gyüjteménye, a mely költött pápai határozatokat tartalmazott. Ezen hamisitott gyüjteményeknek, melyek 845—52 közt keletkeztek, az volt a czélja, hogy az egyház az államtól függetlenittessék. Nem azon értelemben hamisitványok ezek, hogy teljesen költött dolgokat tartalmaznának, hanem olyképpen azok, hogy a tekintély emelése okából az egyház meggyőződésében máris élő tételeknek eredetét meghatározott személyekre vezették vissza és régibb időkbe helyezték.

Tartalmazták mindazon irányelveket, melyeket egyházi irók már régebben megpenditettek. Ilyenek voltak a kánoni választás, tehát a püspökök kinevezése helyett azoknak electiója, továbbá az egyházi vagyonnak függetlenitése. Ez utóbbira vonatkozó felfogás szerint a javadalom, a mely egyszer egyházi javadalmas kezébe kerül, jövőre is csupán egyházi czélokra szolgáljon, akkor is tehát, ha a javadalomban a javadalmas személye változik. Ezen felfogás szerint ki van zárva, hogy a javadalmas halála után a javadalom nem az egyházi czélokra fordittatnék.

Mint nagyon fontos követelmény benne foglaltatott ezen gyüjteményekben azon törekvés, hogy az u. n. «*privilegium fori*», tehát az egyházi rendhez tartozó egyéneknek a világi birói hatalom alól való mentessége és az egyházi biróság illetékessége alá való tartozása elismertessék.

A Frank birodalom feloszlása után az állam és az egyház közötti viszony fejlődésének harmadik korszaka következik. Ezen korszakban gyenge uralkodók alatt az egyház az állam fölé került. Ezen czél elérésére szolgáltak a már emlitett ál-decretaliák is.

A privilegium fori-ra vonatkozólag *Pseudo-Isidorus* azt hirdette, hogy a püspökök legfőbb birája csak a római pápa lehet,

a kié a püspökök között a primátus is. A czél egyáltalában az volt, hogy az egyházat szellem-erkölcsi alapokon álló, önálló, magasabb, jobb, általános jellegü szervezetté tegyék, mely az államtól teljesen független.

A királyi párthoz tartozó irók pedig azon voltak, hogy a provinciális zsinatoknak eredeti jelentősége fenmaradjon, mig a pápai hatalmat propagálók ugyanezeket gyengiteni óhajtották. Az általános egyetemes zsinatnak jelentőségét helyezték kizárólagosan előtérbe, mig a provinciális zsinatoknak általános jellegü és érvényü kérdésekre való kiterjeszkedését nem helyeselték. Ez volt egyike azon kérdéseknek, a melyekkel a később kifejlődött *Gallicanismus* a külön Gallicán egyház függött össze. A Gallicán egyház külön törekvéseinek főszószólója és előmunkása *Hincmár* rheimsi érsek volt, a ki nagy tudással segitette elő ezen irányt.

A politikai viszonyok nyugati Frankoniában igen ziláltak voltak. A hűbériség elterjedése folytán igen sokszor az erőszak, foglalások, jogok bitorlása és az ezekből származó tényleges hatalom döntött és nem a jog. Igy érvényesült lassanként a rész-souverainitás és a központi királyi hatalomnak tekintélye pedig egyre apadt. A királyi hatalom tudatában volt a jelzett állapotok veszélyes voltának és igyekezett is azoknak elejét venni. Ezen jelenségeknek tulajdonitandó azután azon tény, hogy az állam az egyházzal szövetkezik. Szövetkezett pedig a királyi hatalom az egyházzal a particularismus ellen. Arra birta az egyházat, hogy a maga törvénykezési, törvényhozási, kánoni szabályalkotási kereteibe vonja bele a közállapotok szomorú voltának orvoslását. Egyes zsinatok foglalkoztak ennek folytán a közügyekkel, alkottak is azokon határozatokat.

Az egyház ilyen módon lekötelezte a királyi hatalmat és bizonyos tekintetben szövetségesévé is vált. Kölcsönös érdek füzte az egyházat és államot egymáshoz. A 875. évi *Quierci* zsinat, mely legelőször hivatkozott a rheimsi Hincmár által el nem ismert Ál-Izidori gyüjteményre, mint forrásra, foglalkozott ilyen kérdésekkel és a hűbériség örve alatt keletkezett vagyonbiztonság ellen elkövetett cselekményeket egyházi és világi büntetésekkel sujtotta. Ez példa arra, hogy az állami hatalom az egyházzal szövetkezett. Különösen az Aquitánok voltak elégedetlenek nyugati Frankonia viszonyaival. Azt akarták, hogy Német Lajos uralma

terjesztessék ki nyugati Frankoniára is, hogy nyugati Frankonia egyesittessék újra a birodalom keleti részével. Német Lajos össze is hivott 858-ban egy synodust s birodalmi gyülést. A Gall püspökök a meghivást azonban nem fogadták el. Külön gyülekeztek és *Quierciben* tartottak egy zsinatot, a melyen keleti Frankonia ellen foglaltak állást. Itt rheimsi Hincmár egy nagy manifestumot adott ki, a mely visszatükrözteti a Gall püspöki karnak felfogását a császári és királyi hatalomról. Kijelenti Hincmár, hogy a beneficiumok nem a királynak adományai, hanem, hogy ezek az egyház czéljaira kijelölve egyenesen Istentől származnak. Ezért a király a beneficiumokat nem is adományozhatja tetszése szerint. Kijelenti Hicmár továbbá azt is, hogy a püspökök nem tartják magukat a király vasallusainak, hűbéreseinek, alattvalóinak és pedig azért nem, mert ők az Istennek vannak szentelve. Ők azért nem is tartoznak esküt tenni a királynak, mert egyházi minőségüknél fogva nem kötelezhetik magukat világi jellegü esküvel. Mindezekkel a püspökök az egyháznak függetlenségét czélozták. A hűbéri esküben ugyanis az egyház függőségének veszélyét látták. Ha a püspökök személye a köteles hűség által a hűbérur részére le van kötve, akkor félő, hogy ezen személynek egyházi irányú tevékenysége is rövid idő mulva függőségbe jut. Ezért irányozták törekvéseiket a püspökök arra, hogy az esküt teljesen kiküszöböljék, hogy igy a királyhoz való viszonyuk sehogy se legyen megállapitva, hogy csupán az egyháznak, a pápának legyenek alávetve.

A fentemlitett manifestumban még azt is állitják a püspökök, hogy ők a keresztény királynak vezetői, tehát hogy felette állanak a királynak. Továbbá, hogy azért nem ismerik el a nyugati Frankoniába behivott Német Lajost, mert ők csupán a felkent királyhoz szítanak. Ezen kijelentés szerint tehát a felkenés ténye az, a mi a püspököket az államfővel kapcsolatba hozza. A nép akarata már most szóba sem kerül. A királyi hatalomnak alapja tehát pusztán a felkenetés és ennek a szentszék által való elismerése. Evvel a nyugati, a Gall területekben fennálló Isten-államnak eszméje van kifejezve. Továbbá mivel az egyházi hatalom vezeti a keresztény fejedelmet, egyúttal kifejeztetik az egyháznak azon felfogása, hogy az egyházi hatalom a világi hatalom felett áll. A Gall terület püspöki karának ezen nyilatkozatai azáltal

nyertek még nagyobb súlyt, hogy Német Lajos tanácsosait kiközösitette és Lajosnak is kötelességévé tette, hogy a kiközösitett tanácsosokkal való közösséget szüntesse meg. Ha pedig ezt meg nem tenné, őt is kiközösitik.

A jelzett irányú felfogásban a tiszta Hyerokratia van kifejezve, mely a nyugati Frank részekben ezekkel nyiltan ki lett hirdetve. Német Lajos azonban az egyház és az állam egysége ellen irányuló ezen támadást a maga részéről el nem ismerte, hanem azt visszautasitotta.

A középső birodalomban a pápai hatalom épp úgy mint a nyugatiban az állam fölé kerekedett. A keleti részeken, a későbbi Németország területén azonban még tovább is tartott a papikirályság féle felfogás, a pápai hatalom még nem helyezkedett volt a királyi hatalom fölé.

II. FEJEZET.

A nyugati államokról a tulajdonképpeni középkor elején.

1. §. Francziaország.

A Verduni szerződéstől kezdve (843) lehet csak tulajdonképpen Francziaországról szó. Az itt uralkodó Karoling dynastiának sok baja volt a belviszonyokkal, a hűbériség okozta rész-souverainitással. Ezen viszonyok között bekövetkezett, hogy II. Lajos egyedüli fiát, Károlyt mellőzték és *Odó* párisi grófot tették meg királynak. De ez nem tartott sokáig. Németországban bekövetkezett az egyesités *Vastag Károly* alatt, kinek halála után III. Károly saját jogait Odó ellenében érvényesitette és kieszközölte azt, hogy a Szajna és a Maas közötti terület neki átadassék.

Odónak 898-ban bekövetkezett halála után III. *Károly* lett a király Francziaországban. Ezen időbe esik Normandiának keletkezése is. Francziaországnak észak-nyugati részén lévő félszigetszerü kinyúlásán, melyet a La-Manche csatorna választ el Angliától, keletkezett a Normann herczegség. A Normannok kalandor természetű, tengeri rablással foglalkozó Germán nép voltak. Skandinávia partjairól lehúzódva telepedtek le Normandiában. Egy rajuk

délfelé Calábriába ment, innen Sziczíliába, a hol a Sziczíliai Normann királyságot alapitották.

A XI. században Hóditó Vilmos alatt Normandiából a tengeren átkelve, az Angolszász uralomnak vetettek véget. A Normannok a nyugati Frank közviszonyokhoz alkalmazkodtak és Francziákká lettek. *Rolló* vezérlete alatt foglalták el nyugati Frankonia nyugati részét. Rollót a nyugati Frank király elismerte Normandia herczegének, olyan lett mint a többi herczeg, a ki rész-souverainitást gyakorolt nyugati Frankoniában. Rolló meg is keresztelkedett s Róbert nevet vett fel.

A Franczia viszonyok zilálttságát mutatja azon körülmény is, hogy 922-ben fellázadtak a Francziák királyuk ellen és burgundiai Rudolfot tették meg királyukká. De ez sem volt önálló fejedelem. Következett III. Károly fia, IV. Lajos, III. Lothár és V. (Lusta) Lajos, a kik már csak névleg voltak királyok. Mikor III. Lothár meghalt, már csak fivére, Károly volt a Karolingok közül életben. Ez azonban mint Lotharingia herczege, Németország fenhatósága alá tartozott. Ekkor elérkezettnek látták a Capetek az időt arra, hogy a Franczia trónt maguk részére biztositsák. 987-ben *Capet Hugó* foglalta el a Franczia trónt. A Capetek a XIV. század elejéig uralkodtak, a mikor a *Valois*-ház vette át az uralmat.

2. §. *Németország.*

Németországban, a Karolingoknak 901-ben történt kihalta után az Ál-Karolingok: Arnulf, Gyermek Lajos és Frank Konrád következtek. Utánuk uralkodott a Szász dynastia, melynek megalapitója I. Henrik volt (919—969). Ez alapitotta meg tulajdonképpen *Németországot,* uralma alá hajtva az öt német törzset: a *Bajorok,* a *Szászok,* a *Lotharingiak,* a *Svábok* és a *Frankok* törzsét. A Frankok két külön törzsre szakadtak. Ezen öt törzs alkotta meg a tulajdonképpeni Németországot.

Nevezetes uralkodó a Szász dynastiából *Madarász Henrik,* a ki alatt 929-ben Csehország jutott Németországgal kapcsolatba.

Azután *Nagy Ottó,* a ki 962-ben koronáztatta meg magát Német-Római császárrá. Ő alapitotta tehát a Római-Német-Szent birodalmat, a mely egészen a XIX. század elejéig fennállott és csak az Osztrák császári czim felvételével szünt meg. A Római-Német-Szent birodalmi császárság és Francziaország voltak hivatva arra, hogy a tulajdonképpeni középkorban kifejlődött keresztény hűbéri társadalomban mint vezetők szerepeljenek.

A Római-Német-Szent birodalmi császárság nem lehetett egyforma a Nagy Károly idejében újólag felélesztett Nyugat-Római császársággal. Ugyanis a Nagy Károly-féle császárságnak éppen egyik jellemző vonása a volt, hogy a császár feje volt a nyugati összes keresztény társadalomnak. Időközben azonban az állam és egyház közötti viszony átalakult, az egységes Frank birodalom ketté szakadt és igy az ujonnan keletkezett Római-Német-Szent birodalom feje, már nem volt egyuttal feje az összes nyugati kereszténeknek, hanem a császárság csak a szellemi kapcsot fejezte ki, mely a császári hatalom és a keresztény Róma között fennállott.

A jelzett hűbéri társadalom pedig azt fejezi ki, hogy a tulajdonképpeni középkor végén úgy Francziaországban, mint Németországban a hűbéri kapcsolatok voltak az uralkodók. Ezek a hűbéri kapcsolatok adták meg jellegét az egész közjogi fejlődésnek. A tiszta központi, közhatalmi királyság szünedező félben volt és keletkezett a hűbéri királyság, melynek főjellemvonása az, hogy a király *primus inter pares,* első az egyenlők között. A souverainitási jogokat a királyi hatalom nem egyesiti magában, hanem ezek egy része átmegy Francziaországban a Seniorokra, Németországban pedig az egyes birodalmi területi urakra. Kifejlődik a territorialismus. A közjogi egység helyett a particularismus. A magánjellegű kapcsok pedig felbomlasztják a közjogi kapcsokat.

3. §. *A két Burgundia. Olaszország és Hispánia. Anglia megalapitása.*

Az előző szakaszban emlitett vezető birodalmakon kivül a Verduni szerződés folytán keletkezett a két *Burgundia.* Alsó-Burgundia, a Júrán inneni rész, melyet fővárosáról Arelat-nak neveztek el és Felső-Burgundia, a Júrán túli rész. A két Burgundia 930-ban II. Rudolf által egyesittettek. Később Németországgal II. Konrád alatt jutottak kapcsolatba, a ki 1034-ben, Genfben megkoronáztatta magát burgundi királynak.

A hűbériség illetve a particularismusnak befolyása alatt állott *Olaszország* is. Herczegségek keletkeztek, a városok pedig szintén

önállóságra törekedtek. Olaszország szivében pedig az egyházi állam volt.

Hispániában a Mórok támadása folytán az itt letelepedett Nyugati Góthok Gótiába húzódtak vissza. A Mórok uralma után pedig lassanként önálló kisebb-nagyobb királyságok keletkeztek. A területek egyesitése Asturiából indult ki. Mint királyság a Leoni terület alakult meg legelőször és mint ilyen, Castiliával jutott kapcsolatba. 1037-ben keletkezett a Castiliai királyság. A spanyol Markot, mely a Frank birodalomnak megvédése okából létesittetett, 781-ben a Mórok foglalták el. 811-ben azonban Jámbor Lajos által visszakapcsoltatott a birodalomhoz és Barcelona lett a fővárosa. Innen indúl ki a Barceloniai területnek önállósitása és ezzel jut 1137-ben kapcsolatba Aragonia. Még inkább megnagyobbodik a terület Navarrának és Cataloniának ide csatolásával.

Brittániában mint tudjuk a Heptarchiából lett az Angolszász királyság. Ide a hűbéri befolyások Normandiából jutottak át. Hóditó Vilmos alatt 1066-ban törnek be a Normannok. Az Angolszász lakosság és a hóditó Normannok közötti ellentétek kiegyenlitése után keletkezett Angolország és ezen népnek összevegyüléséből az Angol nemzet.

III. FEJEZET.

Európa északi részei.

A Skandináv területen fejlődött ki Norvégia és Svédország.

Norvégia északi részein Finn-Lappok laktak, de a Germánok itt is foglaltak területeket, különösen partvidékeket. Mikor a népesség ezen vidéken túlságosan megszaporodott, a megélhetési viszonyok nagyon is alábbra szálltak és ez volt oka annak, hogy az itt lakó Norrörök vagy Normannok délfelé vonultak. Északról indúlnak tehát Európa déli részei felé és mint tengeri rablók tartják rettegésben a közel és távol fekvő partvidékeket. Skandinávia északi részein szintén hóditottak a Normannok. A széthuzódó apróbb északi törzseket, melyeknek élén a Jarlok voltak mint törzsfők, éppúgy mint a Germánoknál a Herzogok, a X. században *Olaf Stratelgja* és ennek utóda *Harald Halfalgar* egyesitette. A kereszténység I. Hakon és I. Olaf alatt terjedt itt el.

Svédországban Finn-Lapp volt az ős lakosság. Dél felől ide a Góth törzshöz tartozó Germánok vándoroltak be. Azok a kik az északi partokon telepedtek meg, a Swea törzshöz tartoztak. A VII. században Szigur egyesitette az egyes törzseket. Ezek mint egyáltalán a Germán törzsek, egymással állami életet éltek. A kereszténység a IX. században terjedt el Swédországban.

Island szigete Norvégiából kapta népességét, társadalmi és állami életét. A IX. században mentek át oda Norvég törzsek. A törzsi élet itt is Germán jellegü volt. Évi nemzetgyüléseket (Tingeket, Alttingeket) tartottak. A jogot elszavalás utján tartották meg emlékezetükben.

IV. FEJEZET.

Európa keleti részén kialakúlt államokról.

1. §. A Byzanczi császárság.

A Kelet-Római, vagy Byzanczi császárság a XV. századig állott meg Európában. Azon belső viszonyok, a melyek a Nyugat-Római császárság bukását okozták, keleten is megvoltak, sőt fokozottabb mértékben. De olyan közvetlen külső veszély, mint a milyen nyugaton a barbár törzseknek betörése volt, keleten nem fenyegetődzött és igy a birodalom csak a török hóditásnak esett áldozatául. Az illyr lakosság volt az, a mely a Kelet-Római császárságnak megadta a maga különleges jellegét. A despotismus uralma alatt különféle körülmények szerepeltek az udvar körében, mint például a pártharczok, az udvari theologia, a testőrök kegyére bizott császári hatalom, melyek e birodalom belső elgyengülését elősegitették. Ezek mellett a zabolátlan élvhajhászó népből a szabadság iránti érzék idővel teljesen kipusztult. Mindezen körülmények eredményezték azt, hogy a közviszonyok mindinkább elsatnyultak és a gazdasági viszonyok is a tönk szélére jutottak. Az Illyr-Görög befolyásnak eredménye a közviszonyokban okozta azután azon sajátlagos irányt, melyet «*Graecismus*»-nak neveztek el. Maga a keresztény vallás sem gyakorolhatta hatását itt olyképpen, mint a nyugaton, de meg a jog sem volt képes a roskadozó államot végenyészetétől megmenteni.

2. §. *A Hunok, Bolgárok, Kozárok és Avarok.*

A keleten szerepelő államalkotó népek között szerepelnek a *Hunok* is.

A fehér Hunok vagy *Euthaliták* az Aral tó tájékán laktak. A fekete Hunok pedig az alsó Volga tájékán. Az utóbbiak legyőzik az Alánokat, átlépik a Dont és a keleti Góth birodalommal tűznek össze. Hermanrich volt a keleti Góthoknak vezére. De csak Vinitár vezérlete alatt tarthatta fenn a Góthoknak egy része önállóságát. A nyugati Góthoknak egyik csoportja a Hunok elől Erdélybe vonul, másik része pedig római területre került.

A Hunok apróbb törzsekre szakadtak. Ezeket egyesitette Attila 445-ben. A Catalauni ütközet alkalmával Valentinian császár vezére Aetius és a nyugati Góthok királya Theodorich illetve ennek fia Thorismund 451-ben győzik le Attilát. Attila ezután Róma előtt termett. 453-ban pedig meghalt. Fiai alatt a Hun birodalom szétoszlott.

A Volga mentén keletkezett a Bolgárok birodalma: *Nagy-Bolgárország*, melybe Szláv elemek hatoltak. A *Kozárok* birodalmában különböző eredetű és vallású népek laktak. Az V. századtól fogva a Fekete tenger partján vannak a Kozárok. A X. század elején pedig eltünnek.

Az *Avar* tatár eredetű nép volt. Eleinte a Don és az Azovi tenger partján laktak, de a törökök előrenyomulása következtében a Kaukázusba költöztek át. Justinianus a Byzanczi birodalom szolgálatába fogadta őket. Byzanczi rendelkezés folytán hadakoztak a dunai Szláv népekkel és a Bolgárokkal. Ezután bejöttek Pannoniába és innen terjesztették ki hatalmukat a Duna-Tisza közé, majdnem a Fekete tengerig. Egy törzsfő, a Chagán volt a fővezérük.

Politikailag birodalmuk fel volt osztva hét Hagánra. Ezek mindegyikének élén egy Trachán volt.

Nagy Károly vetett véget ez Avar birodalomnak, illetve ennek fia Pippin, a ki megküzdött velük és az Avar birodalomnak a Lajta folyó táján fekvő részéből külön Mark-grófságot alkotott. Ez volt az *Ostmark*, a melyből később Alsó-Austria lett.

827 után már nincs emlités az Avarokról.

3. §. *A Szlávok. Az Oroszok. A Magyarok.*

A Szlávok különböző ágakra szakadtak. A főágakat alkották: az *Antok*, a *Szlovének* és a *Vendek*. A legutóbb emlitettek Avar hatalom alatt szerepelnek, mig a Frank származású *Samo* fel nem szabaditja őket ezen főhatalom alól.

Oroszországban az ős lakosság Finn-Lapp eredetű volt. Skandináviából és Svédországból kerültek ide, a *Russzok*, az evezősök, vagy a mint őket másképp nevezték a *Varjengok*, a kisérők. A benlakó, széthuzódó Finn-Lapp és Szláv törzseket a Norrörök törzséhez tartozó ezen jövevények vezérei egyesitették. *Rjurik*, *Sineus* és *Truwor* testvérek voltak azok, a kik a kisebb törzseknek egyesitése folytán alapitották meg a tulajdonképpeni Oroszországot.

Sineus és Truwornak halála után *Rjurik* egyesitette az összes törzseket 862-ben. Innen számithatni Oroszország keletkezését. A kereszténység *Olga* fejedelemasszony, majd később *Szent Wladimir* alatt terjedt itt el.

Oroszországról megemlitendő, hogy terjeszkedési iránya a kelet. Minek folytán Oroszország a Byzanczi birodalommal jutott bizonyos fokig érdekösszeütközésbe, majd pedig egy időben közelebbi kapcsolatba is.

Byzanczból indúlt ki Oroszországnak kulturája, onnan vette útját a kereszténység is.

Oroszországban a patrimoniális elv szerint szintén dívtak az osztozkodások. Szvatoszláv után következett ilyen. Szvatoszláv után többen maradtak testvérek. Ezek között Szent Wladimir hóditotta meg a Krimi területen levő byzanczi városokat. Ezek után igyekezett a békét maradandóvá tenni. A Krimi győzelmes háború után, azon fogadalmához hiven, ha győzni fog, megkeresztelkedik, tényleg megkeresztelkedett és terjesztette a keresztény vallást. Byzanczhoz való viszonyát megszilárditotta házassága által. Nőül vette a Byzanczi császár nővérét 1015-ben. Szt. Wladimir halála után a Byzanczi műveltség, vallás, kultura átterjedtek Oroszországba.

Európa keletére érkeznek Nagymagyarországból, Lebediából a *Magyarok* és hosszú vándorlás után, Atelközt is elhagyva 896-ban alapitják meg hazájukat a mai Magyarország területén. Őseink honalapitása az európai államok kialakulásának tanában a

teljesség kedvéért a korszaki beosztás szerint ezen helyen emlitendő fel. Minthogy azonban a Magyar alkotmány és jogtörténetet ezen bevezető, — az európai alkotmány és jogviszonyokat tárgyaló — rész után külön főrészben tárgyalandjuk, a korszaki beosztás szerint ide tartozó összervezetet az alkotmányfejlődés további részeivel való összefüggés kedvéért azokkal kapcsolatban fogjuk bővebben tárgyalni.

V. FEJEZET.

A nyugati államok alkotmányfejlődése.

1. §. *Általában.*

A történelem segitségével ismertük meg az Európában kialakult államokat. Vizsgáljuk meg most azok alkotmányának és jogának fejlődését.

Kutatásunk középpontja a Frank birodalomnak alkotmánya, mert a Frank birodalomból keletkeztek a Verduni szerződés után Európának mai napig is számot tevő nyugati államai. Foglalkozunk a Frank alkotmányt előkészitő ősgermán alkotmánynyal, annak köztársasági és monarchikus szervezeteivel, a törzsszervezettel, mint az alkotmányfejlődésnek kezdő alakulásával, az individualismussal, mely a korszak végén a Frank birodalom központi, közjogi kapcsait meglazitotta, a hűbériséggel, a mely tulajdonképpen folytatása az individualis iránynak. A hűbériség a középkornak legjellegzetesebb iránya, mert ez adja meg a középkori alkotmány és jogi élet fejlődésének a maga sajátlagos jellegét.

2. §. *A hűbériség keletkezése és alkotmánytani jelentősége.*

Közjogilag a hűbériség a közjogi kapcsoknak átalakulása magánjogi kapcsokká. Hadszervezetileg pedig nem más mint birodalmi zsoldosviszony kapcsolatban a földterülettel. A hűbéri viszony lényege pedig nem más mint kölcsönös megállapodás két egyén között hadi jellegü szolgálatra, a melynek ellenében ingatlan jár. Már az előkelő Kelták is alkalmaztak fegyveres szolgálatra megbizható, nem szabad, hatalmuk alatt álló alantos állású egyéneket. A viszony itt az, hogy a két személy közül az egyik szabad ember, ez az úr; a másik nem szabad, tulajdonképpen szolgája az úrnak. Az úr nem szerződik szolgájával, mert ez nem szabad ember; egyszerüen rendelkezik felette, alkalmazza *fegyveres* szolgálatra. A Gall (Kelta) korszakban a két egyén között létező fölé- és alárendeltségi viszonynak alapja nem a szerződés, csak a rendelkezési jog. A rendelkezés az, hogy fegyveres szolgálattal megbizott szolgai állású egyénnek az úr ingatlant ad, melynek jövedelméből az megélhet. Ezen ily minőségű szolgálattal megbizott egyének voltak az u. n. Vassi, Gasindi (innen ered a Gesinde szó) — amici. A régi Gall értelemben vett vasallitás lényege tehát a nem szabad állásúnak fegyveres szolgálata, ingatlan ellenében.

A Germán — és később a Frank korszakban is volt ilyesféle intézmény, mert szükség volt a fegyveres szolgálatnak egy bizonyos nemére, egy fegyvernemre, a melyet a jelzett módhoz hasonlóan teremtettek meg. A Frankoknál azonban már nem rendelkezés, hanem szerződés volt a viszonynak alapja. Mindkét fél szabadon rendelkezhetett. Egyiknek szüksége volt fegyveres szolgálatra, a mit a másik bizonyos, — megélhetését biztositó feltételek — mellett hajlandó volt teljesiteni. A viszonynak alapja tehát a honvédelem. Azon előkelő egyén, a ki fegyveres szolgálat ellenében egy másik szabad egyénnel szerződésre lépett, amannak az ő saját házában állandó ellátást adott. Adott neki a szerződés czéljához képest fegyvert, lovat, szóval teljes hadi felszerelést.

Az elszerződött szabad egyén békében és háborúban ura környezetében tartózkodott. Békében állandó kiséretéhez tartozott, háborúban pedig mindezek uruk környezetében a lovasságnak törzsét alkották.

A viszony szerződés alapján jött létre, mely bizonyos alakiságokhoz volt kötve. Az úr a szolgálatba lépő egyénnek fegyvert nyújtott át, a ki azt elfogadta és hűségi igéretet tett kézadással és esküvel. A fegyvernyújtást és a kézadással együtt járó hűségi igéretet *commendátiónak* hivták. A commendátiót alkalmazták a középkorban mindannyiszor, a hányszor valaki bizonyos különös hűségi és védelmi viszonyba került más szabad egyénnel szemben. Előfordult a commendátió idegenek részéről is, a kik különben jogtalanok és csak az által nyertek valamely törzs kebelén belül védelmet, ha valamely törzsbeli őket védelmébe fogadta. A védelembe fogadás is commendátióval járt.

A commendátió útján hadi szolgálatra vállalkozó egyén hűséges emberévé lett urának. A mit ő szerzett, a háborúban ejtett zsákmányt stb. urának szerezte meg.

Eleinte nem volt semmiféle korlátja a kiséret tartásának. Ilyennek tartása különben nem mindenkinek állott módjában. Lassankint azonban már csak a legelőkelőbbek voltak azon helyzetben, hogy *kiséretet* (*Trustis* vagy Trausto) tarthattak. A nélkül, hogy erre nézve valamely korlátozó intézkedés történt volna, idővel csak a Fürstök és királyok tartottak udvarukban kiséretet.

A Mórok elleni háborúk folyamán bekövetkezett csatavesztések után a hadiszervezetnek átalakitása vált szükségessé. A Trustis nem nyújtott elég lovasságot. A lovasság újjá szervezésénél azonban az annak keretében már meglévő intézményt használták fel. Bekövetkezett ilyenformán, hogy a Gall időben fennlétezett Vasallitás sajátságait összekapcsolták a Germán időben létező kiséretbeli viszony sajátságaival. A kétféle intézményt összekapcsolták egymással. Az ujonnan létesitett hűbéri viszonyra alkalmazták a régi elnevezést. A Vasallusok alatt már nem szolgasorsú, hanem olyan szabad egyéneket értettek, a kik hadi szolgálatra vállalkoztak. Ezek pedig javarészt a Trustisbeliek közül kerültek ki, a kik a commendatio alakjában szerződtek. Innentől azután ezeknek már nem ellátást adtak, hanem ingatlant épúgy, mint a Gall időben a nem szabad állású Vasallusoknak is ingatlant adtak. Későbbi időben azonban a Frank korszakban is megesett az, hogy nem szabad egyéneknek adtak ingatlanokat fegyveres szolgálat ellenében, de ezen ilyképpen keletkezett viszonyt már nem tekintették valódi hűbéri viszonynak. A Trustis tehát egyrészt, másrészt a Gall Vasallitás egyesittetvén, ezen elemekből keletkezett a hűbériség. Eleinte csak a legelőkelőbb trustisbeliek kaptak ingatlanokat, hogy nagyobb számú katonaságot állitsanak. Ezen legelőkelőbb egyéneket, kik közvetlenül a királytól kapták ingatlanjaikat, hogy katonai kötelezettségüknek eleget tegyenek, *Senioroknak*, fővasallusoknak nevezték. Ezek magukat közvetlenül a királynak commendálták, ki később a legfőbb Senior (Francziaországban Monseigneur).

A fő- vagy korona-vasallusok a kapott nagyobb ingatlanokat feldarabolva hűbéri kötelezettséggel megint tovább adták az alvasallusoknak. Igy keletkezett a fővasallitás és az alvasallitás. Idővel, midőn a hűbériség már nagyon elterjedt volt s a szabad ember azon okból alig kapott már hűbért, mert a hűbérekben való örökösödés folytán a hűbéri ingatlanok hosszú időn át meg voltak kötve, az előkelők előszeretettel ismét a nem szabad egyének sorából választották azokat, kiket hadi szolgálatra alkalmaztak. Tették ezt már azért is, nehogy ingatlanjuk egy részén túl kelljen adniok. Másrészt meg azért adták inkább ingatlanjaikat nem szabadoknak, mert ezek személyükre nézve teljesen rendelkezésük alatt voltak. Az ilyen nem szabadok voltak az u. n. Ministeriálisok. Ezen Ministeriálisok sorából felülemelkedett egy bizonyos csoport. Az t. i. a mely nemesi jogairól lemondott és magukat nem szabadokként hadi szolgálatra felajánlott nemesekből alakult ki. Ezekből lett idővel az alsóbb nemesség.

A hűbériség a Frank korszak végén fejlődött ki. A Verduni szerződés után kialakult Európai államok közül legelső sorban Francziaország területén vert gyökeret, onnan nagyobb intensivitással átment Németországba, Itáliába, majd kevesebb intensivitással a Spanyol területre s a Normannok által átvive és az ottani különleges viszonyokkal kapcsolatba hozva, Angliába is.

3. §. *A törzsszervezet kora általában.*

A törzs nem más, mint a családi kötelékből kiinduló olyan tágabb közület, mely állami életet él. A törzs maga egy állam. Az állam tagjának azt tekintették, a ki tagja volt a törzsnek és az alsóbb rendü kötelékekkel a családhoz, ennek útján a tágabb rokoni körhöz a Sippéhez, és ez által az összeséghez volt fűzve. Az egyes törzseken belül meglévő közjogi élet törzsi jellegü, a jog pedig, a mely az egyes törzsi tagokat egymáshoz és az egészhez fűzte, törzsi jog, ez pedig jellegére nézve leginkább közjog.

A törzsszervezet fejlődésénél kétféle szakot lehet megkülönböztetni. 1. A merő törzsszervezet szakát, mely a népvándorlás idejébe esik és a melyben a törzs állandó területhez még kötve nincs. A terület még nem állandó, hanem változó; az állam népessége mozgó. Ekkor a törzsi gondolkodás és felfogás csupán a mozgó államhoz füződik. 2. A népvándorlás lezajlása után lassanként bekövetkezett az állandó letelepedésnek korszaka. A közjogi jellegü törzsi felfogás bizonyos tekintetben békóban tartja az egyéni uralomra való törekvést, az individualismust, mely az egész közép-

kornak jellegzetes vonása. A törzsi szervezetnek teljes kifejlődése után az individualistikus felfogás ismét kifejlődik a beneficiummal kapcsolatban és érvényesül a hűbériségben. A törzsi, tehát közjogi, az individualistikus-hűbéri, tehát magánjogi felfogás bizonyos tekintetben ellentétben van egymással, küzdelem támad köztük. A kornak végén a küzdelemnek eredménye az, hogy a területiség, a territorialismussal kapcsolatos hűbériség alakjában ismét győzelemre jut az individualismus, a mely a közjogi kapcsoknak szétmállasztását és a separatismus kifejlődését jelenti.

4. §. *A Germánok ősalkotmánya.*

A) Általános jellegzés, gazdasági és műveltségi viszonyok.

A Germánok az Indogermán nagy népcsaládhoz tartoznak. Emlitettük már, mikor jöttek be Európába, milyen helyet foglaltak el, mikor s hol telepedtek le. Részben a Római birodalom területén, részben a Rómaiak által el nem foglalt területeken alkottak államokat.

A Germánoknak azon csoportja, melylyel először találkozunk, a Markomannok voltak, kik a Kelta Bojerekkel tűztek össze. Ezek azután felvették a Bajuvárii-féle elnevezést. Ezek a Bajorok elődei. Egy másik csoportja a Germánoknak a Kelta Menápokkal küzdött meg, kiket Westfáliából a Rajnán át szoritottak. Igy hatoltak a Germánok előre a Duna felé. Csak a Rajna és Duna szöge volt római. Itt voltak az agri decumates, melyek a Germánok ellen a limesek által voltak megvédve.

A Germánok gazdasági viszonyait illetőleg megjegyzendő, hogy a midőn azok Európában megkezdik szereplésüket, már túl voltak a vadászat és halászat gazdasági ős fejlődési szakán. De még a pásztoréleten is túl voltak már; földmiveléssel foglalkoztak. Az u. n. ősfoglalkozások korszakát tehát már elhagyták volt.

Az éveket a telek után, a napokat napnyugtától számitották. Kereskedéssel is foglalkoztak, ez pedig a csereszerződések alapján állott. Voltak azonban bizonyos javak, a melyek általános értékmérőkként szerepeltek. Gazdasági viszonyaikhoz képest a barom, az állatfej (mint nálunk Szt. István idejében a tinó) volt az általános értékmérő. Ismerték a pénzt is, az ezüst dénárt, különösen a római

provinciák szomszédságában levő törzsek ismerkedtek meg a pénzzel. Fizetéseket azonban aranynyal is teljesitettek, ennek fontját 350 grammal számitották. Az aranyat ékszer (kar és lábperecz) alakjában hordozták magukkal. Szükség esetén ékszerekkel fizettek, letördeltek egyes darabot az ékszerből. Általános értékmérőként azonban az állatfej szerepelt, állatpénz (Viehgeld), mint a források mondják. Ezen értékmérő általában egész Európában divik a népek fejlődésének kezdő korszakában. Az állatfejnek, baromnak értéke viszonyitva volt bizonyos pénzösszeghez pl. a dénárok bizonyos számához. Meghatározták, hogy az állat, a mely egységgé lett, mennyit ért dénárokban. Igy lett ez általános csereeszközzé. Az állatfej tehát helyettesitette a pénzt. A Szlávoknál a nyestbőrt használták ezen czélra. Nálunk a régi Szlavoniában divott nyestbőrado is emlékeztet erre. A nyestbőrnek bizonyos értéke volt pénzben kifejezve. De mivel elég vert pénz nem volt, ezen értékhez viszonyitottan használták a nyestbőrt fizetési eszközként. Azon népek, melyeknél a viszonyitás ismert pénzértékhez nem volt lehetséges, mint a Római provinciáktól távolabb levő egyes Germán törzseknél, ezek egyéb általános kelendőségű tárgyakat tekintettek pénznek, pl. szövött árukat. A szövés a háznál történt, de még nem volt nagyon elterjedve, a miért is a szövött árúnak állandóan magasabb értéke volt.

Ismerték a Germánok az irásnak bizonyos nemét is. A Rúnák (irásjelek) használata volt elterjedve. A Rúnák, mint irásjelek eleinte csupán a vallás körébe tartozó szent jelvényekként szerepeltek.

Bármilyen primitiv is legyen valamely állami élet, nem lehet el jog nélkül. A germán törzsek is ismerték a jogot, a melyet általában a békével és a rendnek fogalmával hoztak kapcsolatba. Részben az *ehe, evva,* részben a *lag* szóval fejezték ki a jog fogalmát. A jog szokásjog volt.

B) A törzsszervezet, törzsi gyülések.

A törzsek keletkezése rendesen szerves. A törzs alapja a család, illetve a nemzetség, az ág. Az is megtörtént, hogy különböző kisebb államok állottak össze s alkottak együttvéve államot illetve törzset. Ilyenkor a törzs keletkezése historikus ugyan, de nem teljesen organikus. Jellemző, hogy mikor egyes kisebb törzsek egyesültek,

ezek még továbbra is régi elnevezésük alatt éltek tovább a nagy törzsben. Igy a Frank törzsben három főtörzset különböztettek meg. A Kattokat, a Ripuari Frankokat és a Batávokat, vagy másképp Sáliai Frankokat. Ezen három főtörzsben azután ismét voltak kisebb törzsek, a melyek arra emlékeztetnek, hogy a vándorlás ideje előtt ezek is önállók voltak és csak a vándorlás idején egyesültek egymással és lett a kisebb törzsekből egy nagyobb törzs.

Előfordul, hogy egyes törzseknek létszáma aránylag csekély és mégis olyan törzszsel van dolgunk, mely teljesen önálló, külön neve is van pl. a Frizek, a Thüringiek törzse.

Szabály szerint minden egyes törzs képvisel egy államot. Ez Tacitusnak civitása. A törzsek állandó letelepedése körülbelül Tacitus idejében tekintendő befejezettnek.

Azon területet, a mely a törzs népességével kapcsolatba jutott, *Marknak* vagy *Landnak* nevezik. A Mark alatt a területnek határát is értették, — de meg nem határozott határt. A Markkal egyenlő a *Gau* elnevezés. Eleinte a Gau — pagus — egy nagyobb területet jelent, a későbbi időkben alatta kisebb területet értenek, a mely egy része az előbbeni Landnak.

A népek életében bizonyos számoknak volt jelentőségük. Pl. az ó-zsidó államban a hetes számnak. Ilyen jelentőséggel bir a nyugati alkotmányfejlődésben a 10, illetve a 12-es szám. Tizszer tiz, vagy tizszer tizenkettő család alkotta a századot, a «Hundertschaftot». Ilyen századba osztott csapatokban vándorolt a törzs. A százas beosztás szerepel a hadi, a politikai és a területi beosztásban is. Mikor a nép állandóan letelepedett, a Hunderschaft, a század alkotta az egész álladalmi élet közigazgatási alapját. Idővel, midőn a gentilicus kapcsok megtágultak, az egyes családokból falvak keletkeztek és száz illetve százhúsz faluból alakult egy politikai század a törzsben. Egy kisebb századbeli közületnek éppen olyan politikai, állami önállósága lehet, mint több századnak, a mely egyesült. Ha több századból áll össze valamely nagyobb törzs, akkor sokszor megesik, hogy egyes század területek éppúgy mint a falvak egymásközött gazdasági közösségbe jutnak. Ezek az u. n. *Mark-szövetkezések* vagy *Centene-szövetkezések* (Markgenossenschaftok). Az egyesülés a közös gazdasági érdekek előmozditása czéljából történik.

Az állami élet a törzshöz tartozó egyének összeségének politikai élete. Az állami ügyeket a törzs összes szabad tagjai együtt intézik el a gyülekezetben. Ezek kétfélék: törzsi gyülések és a századok gyülései. A gyülések a szerint alakulnak ilyenekké, a mint az állami érdekek különbözősége folytán vagy nagyobb, vagy szükebb körü tanácskozásra van szükség. A törzsi gyülés az egész állami életet tükrözteti vissza. A törzsi gyüléseken intézik el az egész törzsnek állami érdekü ügyeit. A gyülekezet helyének elnevezése *Mallus*, vagy *Thingstätte*; a gyülekezeteket ugyanis általában *Thingnek* nevezték. Különböző törzseknél más az elnevezés. A frizeknél pl. *Warf*, az angolszászoknál *Gemot* a gyülekezet neve. Azon gyüléseket, a melyeken általános érdekü ügyeket intéztek el, a melyeken a nemzet összessége vett részt: *Landesthingnek* nevezik. Tacitusnál: consilium.

A törzsi életben a Thingeket vagy bizonyos meghatározott időben visszatérően tartják, vagy külön-külön hivják össze. A rendes gyülések neve *ungebothenes Thing*, a rendkivüli gyüléseké, — a melyeket külön össze kell hivni, — *gebothenes Thing*. A rendes gyüléseket a hold járása szerint meghatározva tartják. Az is meg van szabva, hogy hányszor tartsanak rendes gyülést egy esztendőben. A gebothenes Thingre vonatkozólag ellenben külön rendelkezés szükséges. Az ungebothenes Thingen, vagy a Landesthingen, magyarul nemzetgyülésen, intézik el a magasabb rendű, fontosabb állami ügyeket. Pereket is elintéznek itt, politikai jellegű bűneseteket tárgyalnak, de csak a nagyobb jelentőségüeket, olyanokat, a melyek a közérdeket érintik.

A gyülekezésnek katonai jellege is van, mert a nemzetnek a hadviselésre alkalmas tagjai teljesen felfegyverkezve jelennek meg a Landesthingeken. Ez tehát ezen szempontból nem más, mint a nép fegyverben. A Landesthingek ősi jellege az, hogy ott fegyverszemlét tartottak.

A Frank birodalom kifejlődése után is megmaradt a törzsi gyüléseknek ezen jellege. Ekkor a nép az összes provinciákból fegyveresen gyült össze. Ezen fegyveres gyülekezetekből keletkeztek egyrészt a birodalmi gyülések. A törzsi gyülésekre a törzsnek egyes tagjai fiaikat is magukkal vitték, hogy a fegyvernyujtás által megadják nekik a fegyverképességet (Wehrhaftmachung).

A fegyvernyújtás folytán az ifjú nemcsak a hadseregnek lett

tagjává, hanem egyúttal a politikai gyülésnek is. A felavatás folytán a nemzet politikailag jogositott tagjai közé soroltattak. Mindezek teszik katonai jellegüvé a törzsi gyüléseket.

Politikai jellegük is volt a törzsi gyüléseknek, mert ott ejtették meg a választásokat. A törzsi életben vezető egyéneknek megválasztása adja meg a gyülekezetnek politikai jellegét.

Voltak köztársasági és monarchikus jellegü törzsek. Az utóbbiaknál a királyság fejlődött ki. A törzsi gyüléseken választották meg a királyt. A köztársasági jellegű törzseknél pedig ugyanott választották meg a háború idejére a hadvezért, a *Herzogot*, kinek megbizása háború végével megszünt. Itt választották meg a Fürstöket is.

A gyüléseknek pénzügyi jelentősége is volt. Az ősidőkben ugyan rendezett pénzügyi igazgatásról, adórendszerről még nem lehet szó, az állami szükségletek aránylag csekélyek és ezeket maguk az álladalom tagjai fedezik. Állami szükségletre, közszükségletre való adózás nem igen létezik, hanem a gyülekezeten adnak önkéntes adományokat a Fürstöknek, a királyoknak. A törzsi gyülések voltak tehát hivatva a legfontosabb államügyeket elintézni és pedig mindazokat, a melyeknek katonai, politikai vagy gazdasági jelentőségük volt.

A Centene, a század élén egy hivatalnok áll: a Fürst, kinek főhivatása az igazságszolgáltatás. Ezt is a törzsgyülésen választják meg.

A törzsgyülésen a törzsnek összes politikailag jogositott tagjai jelentek meg. A mikor ezek együtt voltak, megállapitották a gyülés határozatképességét. Ha a gyülés határozatképes, a gyülést Istennek, névszerint a hadi istenségnek Tiunak védelmébe ajánlották. Ilyképpen jutott a nemzetgyülés az Istennek oltalma alá. Az Istenség védelmébe való ajánlás kapcsolatban volt egy parancscsal, a mely a békére és a nyugalomra vonatkozott. Ezen egész eljárást *Hegen*-nek nevezték (gehegt). A mint emlitve volt, a gyülés a nemzet hadképes tagjainak összességéből állott, a kik fegyveresen jelentek meg. Ebből is láthatni a szoros összefüggést a gyülés és a hadi szervezet között. A mint a fegyverben álló nép a táborban, ellenség elé vonulva a hadi istennek védelme alatt állott, úgy az ugyanazon tagokból álló nemzetgyülés is a hadi istenségnek védelme alá volt rendelve. Ezen ilyforma védelem jelképiesen is

kifejezésre jutott azáltal, hogy az istennek, nevezetesen a hadi Istenségnek *Ciu*-nak vagy *Tiu*-nak jelvényét, a *Bannert* tüzték ki. És mivel ezen Bannernek kitüzése összefügg a kiadott békeparancscsal, a béke *Bann*-nal, azért az egész gyülekezet is Bann alatt volt. A Bann tehát egyenlő a békeparancscsal, a melynek következménye az, hogy a gyülekezetnek tartama alatt békenek és rendnek kell uralkodnia. A Bann pedig jelképiesen Istennek jelvényével a Bannerrel, a zászlóval volt kifejezve. Innen magyarázhatjuk a hadi jelvényeknek, a zászlóknak tekintélyét, azoknak megbecsülését. Innen magyarázható a csapatoknak esküje a zászlóra, azoknak a zászlóhoz való köteles hűsége, a hűtlenségnek a zászló iránti hűtlenség fogalmával való egyazonositása. A hadból való szökésnek a zászló hűtlen elhagyásával való összekapcsolása (Fahnenflüchtig).

A Bann, a mely a törzsi gyülésnek Bannja és a melynek büntetőjogi sanctiója is van, a királyi hatalom megerősödése után, a midőn a népkirályság átváltozik személyuralmi királysággá, átfejlődik királyi Banná. A királyi bannhatalom azután az egész középkoron át a királynak igen nevezetes joga. Az igazgatás egyes ágaiban mint külön Bann jelentkezik. (Heerbann, Gerichtsbann).

Mert a törzsi gyüléseken a törzs tagjai voltak hivatva határozni, a határozathozatal körül kifejlődtek idővel bizonyos szabályok. A gyüléseken csupán a leghivatottabb törzsi tagok vettek részt az eszmecserében, csak ezek szólaltak fel, mig a szabadoknak a zöme csakis hozzájárulásukat vagy ellenkezésüket fejezték ki és pedig meghatározott külső jelek útján. A nemtetszést morajjal, *frenitussal*, a tetszést pedig a lándzsák összeütésével (*wapnatak*) jelentették ki.

C) A Század. A papok. A Fürst. A Herzog.

A Centennének feje volt a *Fürst*. Ez annak idejében még nem volt rendi állás. A törzs egyes századainak Fürstjei készitették elő a törzsgyülés tárgysorozatát. A gyülésnek tárgyait előre meghányták, megvetették. A gyülés alkalmával a tárgyhoz ezek szóltak csupán hozzá, ezek vezették a gyülés menetét. A mint emlitettük, a gyülés a hadi istenség védelme a Bann alatt állott. Minthogy a

békebann-nak sanctiója az istenség haragjával volt kapcsolatban, a békének kezelését, a megszegés következményének alkalmazását is az istenség szolgáira bizták. A papoknak ilyformán fontos szerepük volt a nemzetgyülésen. Ugyancsak a papok voltak megbizva avval, hogy a mikor a törzs tagjai hadba állottak, a hadban álló nép között a békét és rendet fentartsák. Vallási felfogás szerint a papok, midőn ezen feladatot teljesitették, tulajdonképpen csak eszközei voltak az istenség akaratának.

A századok, Centennék gyülésein főleg az igazságszolgáltatással foglalkoztak. Előfordultak azonban gazdasági kérdések is. A mint emlitettük, száz illetve százhúsz falu együttvéve gazdasági kapcsolatban volt egymással. Közös gazdasági érdekek fűzték ezeket egymáshoz.

A falvak voltak alapjai az egész letelepedési rendszernek. Ezeken belül perdült le az egész gazdasági élet. A községi előljárók, a birák (Dorfgeräffa) voltak hivatva arra, hogy a gazdasági jelentőségü kérdésekben itéletet mondjanak.

A falvak lakói gazdaságilag nem voltak önállóak. A kiosztott föld nem volt az egyeseknek tulajdona, hanem köztulajdon volt. Idővel azonban a családoknak gentilicus kötelékei, — melyeken a tulajdonnak közössége is felépül — tágulnak. A rokonsági kötelékeknek tágulásával indul meg a köztulajdonnak magántulajdonná való átfejlődése. A legszűkebb rokonsági körben és annak legszűkebb lakóhelyén azonban még mindig megmaradt a tulajdonnak közössége. Az egyéni tulajdon tehát nem egyszerre, hanem csak fokozatosan fejlődik ki. Ha a törzs több Centennéből áll, akkor mindegyik századnak élén van egy Fürst, a ki vezető hivatalnoka saját századjának.

Megeshetett azonban az is, hogy egy tágabb közület élvezett nagyobb politikai önállóságot. Ennek következménye természetszerüleg csakis az lehetett, hogy az ilyen tágabb közületnek esetleg egy törzsnek élén álló Fürst már azért is, mert tevékenységi köre nagyobb volt, nagyobb tekintélynek örvendett, mint az olyan Fürst, a ki rendes körülmények között egy századnak volt az élén. Rendes körülmények között is elég nagy volt a Fürstnek tekintélye. A Fürstöt egyáltalában igen előkelő egyénnek tartották. A törzsnek legtekintélyesebb tagjai közül választották meg, és pedig azok közül, a kik egyéni tulajdonságuknál fogva leginkább rátermettek ezen állásra (Ex virtute). A Fürst épp úgy mint a király nyújthatta a nemzetgyülésen az ifjúnak a fegyvert. Ezen fegyvernyújtás által az ifjú a Fürstnek (királynak), kiséretébe vétetett fel.

A törzsszervezet korában fontos szerepe volt a kiséretnek. Eleinte ugyan nem volt meghatározva, hogy ki tarthat kiséretet, mégis mert ennek tartása tetemes áldozatokba került, idővel csakis a királyok és Fürstök tarthattak ilyent. Igaz ugyan, hogy a kiséretbeliek szereztek is uruknak, mert a mit ők szereztek, azt kizárólagosan az úr javára szerezték, igy a hadizsákmányt is, de a fegyverek beszerzése, a kiséretbeliek lovasitása sok anyagi áldozatba került.

A Fürstök állása nem volt kapcsolatos a nemesi származással. Midőn a Fürsti állás megszünik, a Frankoknál a Fürst helyébe kerül a *Graf*. A Longobardoknál az állandó *Herzog*. Az Angol-szászoknál az *Ealdorman*, a Svédeknél a *Jarl*.

A Herzognak feladata a törzsszervezet idejében a hadvezetés (Heer és ziehen). Demokratikus, köztársasági szervezetü államokban a háború idejére választották meg a Herzogot és pedig sokszor egyet a Fürstök közül. A többi, Herzoggá meg nem választott Fürst a hadiszervezetben csupán az egyes alosztályoknak volt a parancsnoka.

A Herzognak választása paizsra emeléssel történt. A paizsra emelés általában a hadvezetésre való választás tényét fejezte be. Ha a törzsekben több volt a Hundertschaft, úgy ezek mindegyikének élére a Fürstöket *egy* választási ténynyel választják meg a népgyülésen. Lehetséges ezen esetben, hogy az egyes Hundertschaftok élére választás útján kerülő Fürstök egymás között rokonok is, sőt több testvérnek együttes megválasztása sincsen kizárva. De ebből még nem következik az, hogy a Fürstnek állása valamely nemzetséggel volna kapcsolatban. Csak a királyi méltóság állott egy bizonyos meghatározott családdal összefüggésben. A királyi méltóság egy bizonyos családhoz füződött. A Fürst megválasztásánál csakis a személyes alkalmatosság döntött. Ha a megválasztás után, a Fürstnek hivatalos működése közben kiderült, hogy a megválasztott a Fürsti állásra nem alkalmas, a megbizást meg is szüntették. A főméltóságokat bizonyos külső jelvényekkel hozták kapcsolatba. Igy, mert a Fürstnek főteendője a birói tevékenység, az ő méltóságának külső jelvénye a birói pálcza, a Herzognak jelvénye a lándzsa, mert az ő teendője a hadvezetés.

Visszatérve a Fürsti állásra, meg lehet figyelni, hogy általában a jobbmódúak közül választották meg őket. A tekintély, a melyben a Fürst részesült, különböző volt, a szerint, hogy milyen közületnek, — nagyobbnak, kisebbnek, — állott-e az élén. Ha a Fürst egy egész törzsnek az élére jutott, hatásköre, tekintélye nagyobb volt. Azon Fürstöknek pedig, a kik csupán a Hundertschaftnak voltak hivatalnokai, csekélyebb volt a hatáskörük és igy tekintélyük is. A Fürstök képviselték az államot kifelé. De azért a souverainitás nem volt náluk, hanem magánál a törzsnél. A Fürst csakis a nemzetgyülés hozzájárulásával végezhette az államnak fontosabb ügyeit.

Gazdasági teendőkben is volt részük a Fürstöknek. Az ingatlanokat használatra évenkint ők osztották ki.

A Fürst járt el egyes vallásos cselekményeknél is, t. i. azoknál, a melyeknek az állami életre kihatásuk volt. Ilyen vallásos cselekmények voltak a jóslatok eredményének megállapitása. A kedvező jóslattól függött sokszor a háború, a béke stb. A Fürstök részt vettek a vallásos cselekményekben is, de nem mint az Istenségnek szolgái, nem mint papok, hanem mint az állami akaratnak képviselői és végrehajtói. Mint főhivatalnokok ők állapitották meg azon tényeket, a melyekből a papok mint jelekből jósoltak. A jóslások különböző jelekből történtek. Igy a felkantározott szent lovaknak nyeritéséből is vontak le következtetéseket. Ilyenkor is jelen kellett lennie a Fürstnek.

A papok, ott a hol a papi állás a királyi hatalommal nem volt kapcsolatos, az állami életben nem igen vettek részt. Ők voltak az ősállam szervezetében az isteni akaratnak végrehajtói. Ők kezelték a bann-jognak sanctióját. Különben, kivéve a jóslatokat, az állami ügyek elintézésére nem volt befolyásuk. Mégis egyes törzseknél, pl. éjszakon a Skandinávoknál a papi állás a királyi, a törzsfői állással lévén kapcsolatban, az állami ügyek kezelése szorosabb kapcsolatba jutott a vallási élettel. Persze a vallásos cselekmények végzésénél ezen főpapok segédekre szorultak. A segédeket, a kik a sajátlagos vallási cselekvényeket végezték, *Gódok*-nak nevezték. A világi tekintélylyel együtt járó papi minőség nemcsak a legmagasabb állami hivataloknál volt meg, hanem meg volt ezen kapcsolat fokozatosan lefelé a Jarloknál, a családok fejeinél is.

A déli törzseknél, azoknál jórészt, melyek később a Német törzsek neve alatt ismeretesek, a papi és a törzsfői állás között nincsen kapcsolat. Ezeknél az államfő mellett az u. n. sacerdos civitatis külön működött.

D) A népkirályság.

A hol Fürst vagy Fürstök szerepelnek a törzsben, ott a törzsi szervezet democratikus. Voltak azonban az ősszervezet idejében, — addig tehát mig a nagy Frank birodalom az egyes törzsek egyesüléséből ki nem fejlődött volt, — monarchikus szervezetek is. Ezek voltak a népkirályságok.

Azt tartották, hogy a királyságnak nagyobb a tekintélye mint a köztársaság alapján álló törzsnek. Megesett, hogy egyes köztársasági szervezetek átfejlődtek a monarchikus szervezetbe, vagy megforditva monarchikus szervezetek átidomultak köztársasági szervezetekké. A népkirályság keletkezésének oka lehet egyes törzseknek az egyesülése, a vándorlás és az ennek folyamán bekövetkezett szükség, a háború, a hóditás, a védelem. A Herzogok, a Fürstök és a király állásának keletkezése közt lehet bizonyos kapcsolatot megállapitani. A vándorlás, mert az mindig foglalással is járt, rendesen hadakozással, harczczal volt egybekötve. A vándorlás ideje alatt a törzsnek esetleges megtámadtatások ellen mindig résen kellett lennie, azért a vándorlás fegyveresen történt. A vándorlás idejére Herzogokat választottak, azok vezetése alatt vándoroltak. Képzelhető, hogy a Herzogok állása megállandósul; lehet, hogy egyes kisebb törzsek egy közös vezetőt választanak és ezeknek tekintélye állandóvá lesz. A mint a hadvezetői minőség tekintélyével együtt maradandóvá lesz, ez a királyi méltósághoz nagyon közel jut. Annál is inkább, mert a királyság tulajdonképpen nem más mint a vezérségnek állandósága. A született hadvezéri minőség különbözteti meg különösen a királyi méltóságot a Herzognak állásától.

Lehetett egy és ugyanazon törzsnél több király is. Az is megesett, hogy több különböző törzs összeállott és közösen választott meg magának egy királyt. Odoaker pl. különböző törzsbelieknek volt a királya. A források szerint jobbnak, előkelőbbnek tartották azon állami életet, a melyet egy király vezet.

Főjellemvonása a királyi méltóságnak az, hogy a királynak állása állandóan egy és ugyanazon nemzetséghez van kötve. Azaz, hogy a királyt mindig ugyanazon egy nemzetségből kell választani. A választás itt is paizsra emeléssel történt. Legalább a dynastiának első megválasztott tagját emelik pajzsra, ha utódait már nem is.

A trónnak betöltése már nem öröklés, hanem örökléssel korlátozott választás útján történik. Van azonban arra is példa, hogy királyok életükben ajánlják utódjukat királyként a nemzetnek; a nemzet pedig azt királyként elfogadja.

A választási elv sem maradt meg a maga tisztaságában mindegyik törzsnél.

Egyeseknél az örökösödés domborodott ki inkább, a választási elvnek hátrányára. A Vandáloknál pld. már majdnem tisztán az örökösödés volt elfogadva. De azért az sem volt állandó. Az öröklés elvétől sokszor ismét visszatértek a választásra.

Magyarországon az Árpád dynastia érdekében a vérszerződés az öröklésbe oltott választás elvét állapitotta meg. Mégis látjuk, hogy egyes századokban az öröklés lép előtérbe, hogy a királynak fia vagy testvére még a király életében koronáztatott meg. A királyok evvel legközelebbi rokonaik, főleg a lemenők számára akarták biztositani a successiót. Az is megesett, hogy az új király az előbbinek halála után csak pár nappal koronáztatott meg. Ebből látható, hogy választásról nem lehetett szó, mert a királyválasztó országgyülést a királynak halála után pár nappal lehetetlen lett volna egybehivni. Ha a nemzet a koronázással a trónöröklést helyben is hagyta, a trónutódlásnak közvetlen, kézzel fogható czime ilyen esetben tényleg inkább az örökösödés mint a választás volt. A fiági örökösödésnek a Habsburg dynastia javára való kimondása előtt is voltak már olyan törekvések, hogy a választás helyébe az örökösödés fogadtassék el a nemzet részéről. Ezen törekvések azonban nem sikerültek rögtön. Csak hosszú küzdelem után fogadta el a nemzet 1687-ben a Habsburg-család fiági és 1722-ben a nőági örökösödés jogát.

A Frank korszakban már a Merowingek idejében divott a patrimonialis felfogáson alapuló osztozkodásnak elve. Több testvér a királyságon megosztozott. Daczára ennek azonban a királyság egységét rendesen azáltal igyekeztek megmenteni, hogy az osztozkodó testvérek közül az egyik társkirály a többi fölé jutott tekintélyben.

Ennél volt azután a főhatalom is. Megtörtént, hogy a királyi állás állandóságának daczára a király még is egyes esetben kénytelen volt állásától megválni. Ennek oka rendesen valamely külső esemény volt, a melynek bekövetkeztét az istenség haragjával hozták kapcsolatba. Egyes külső és az állami életre befolyással biró eseményekről azt tartották, hogy ezek az isteni akaratnak, az Isten haragjának megnyilatkozásai. Az Istent pedig, mert a külső tényben haragjának adott kifejezést, ki kell engesztelni. A kiengesztelés pedig olyképpen történt, hogy a királyt vagy megfosztották méltóságától, vagy pedig a megbántott Istenségnek kiengesztelése okából őt áldozati halállal feláldozták.

A Skandinávoknál pld. csatavesztés esetén áldozták fel a királyt. A Burgundoknál rossz termés esetén fosztották meg a királyt méltóságától.

Ha a királyi felségjogoknak fejlődését figyeljük meg, azt tapasztalhatjuk, hogy a királynak legelőször csupán bizonyos tiszteletbeli előjogai keletkeztek. Csak ezután lehet megkülönböztetni azon jogositványokat, melyek a királyi felségjogokba anyagilag mint ilyenek bele kerülnek.

A tiszteletbeli előjogokból és azon jogositványokból, melyek a nép souverainitásából kiindúlva kerülnek a királyi hatalomba, fejlődnek ki a királynak souverain jogai. A souverainitás ezen korszakban eredetileg a törzsnél volt. Lassú fejlődés kellett ahhoz, hogy ezen jogok a nemzet összességéről mindinkább a királyra szálljanak át. Lassanként a király mindinkább több és több jogot kapcsol királyi méltóságához. A felségjogok közül a hadi felségjog az, a mely a királyi hatalommal legelőször kerül állandóan kapcsolatba. A király rendelkezik a háborúban a hadsereg felett, ő annak parancsnoka. De ezen parancsnoki hatalom csak akkor kezdődik, midőn a nemzetgyülés a háborút elhatározta és a hadsereg mozgósitva van.

A királyi hatalommal kapcsolatba jut a birói hatalom is. Azon jogokat, melyeket előbb a Fürst gyakorolt, idővel a király gyakorolja. Nála van a birói Bann (a Gerichtsbann).

A királynak állása állandó. Nem «ex virtute» történik megválasztása, hanem ezen választás csupán egy bizonyos családhoz

fűződik. A királyi méltóságnak elnevezése «Kunig», a mi éppen azt fejezi ki, hogy a királyság bizonyos meghatározott nemzetséghez van fűzve. A Kunig elnevezésből lesz a «König» szó, a melylyel a királyi állást jelzik. Összefügg a királyság a nemességgel is, a mennyiben a királyt csakis nemesi családból lehet megválasztani.

Minthogy a birói működésnek nem más a czélja, mint a megbontott rendet helyreállitani, ez pedig nem más mint a béke, ezen korszakban a souverain jogoknak kifejlődésével a király lesz a békének őrévé. A nép-béke után következik a királyi béke. A védelmi jog a nemzetről átmegy a királyra. A mint előbb a nemzetgyülés gyakorolta a Bannt, úgy ezt, — mert hiszen ennek czélja nem más, mint a békének fentartása és a védelemnek biztositása, — már most a király kezeli. A király mindenkinek, különösen pedig azoknak védője, a kik erre sajátlagos viszonyaiknál fogva rászorulnak. Rászorulnak pedig ezen védelemre különösen azok, kiknek egyéb védelmük nincs. A kik tehát nem tartoznak olyan közösségbe, a mely védelmet nyújt. Nem tartozik pl. a törzsi mint védelmi közösségbe az idegen. Ha valaki nem tartozik a törzshöz, nincs is védelme, nem is részese a békének. Védelem hiányában ezért a királyhoz fordúlhat és ha a király elfogadja a védelmet, akkor az királyi védelemben és a királyi békében részesül.

Ezen védelem a *«Mundium»*, a *«Mundeburdium regis.»* «In verbum regis», védelembe fogadtatik az, a ki erre rászorúl. Tehát a kiskorúak, árvák, kiknek nincs nemzetségük, azon özvegyek, kik nem kerülnek vissza özvegységük esetére előbbeni nemzetségük védelmébe, az ilyenek részesülhetnek a királyi mundeburdiumban. Némely törzsnél az özvegy visszakerül előbbeni nemzetségéhez és igy ez veszi őt újra védelmébe.

A királyi jogkör az előadottak szerint külsőleg tágult és anyagilag is bővült. Ezen bővülés különösen a Bannjoggal van kapcsolatban. A mint a királyi jogok gyarapodnak, a királyi állás tekintélye is emelkedik. Emelkedik azután mindazoknak tekintélye is, kik a királylyal bármiképpen kapcsolatba jutnak. Igy tekintélyesebbek azok, a kik a király kiséretéhez tartoznak. Ezen tekintély különösen abban nyilvánul meg, hogy az ilyeneknek vérdija magasabb. A ki a király által szabadittatik fel, előkelőbb állású mint az, a ki csak közönséges módon kapja szabadságát.

A király rendelkezési jogot nyer az állami akarat végrehajtása és az állami hivatalok betöltése körül. Minthogy a király mint legfőbb bíró az összes pereket el nem végezheti, szükség volt bírákra.

A Fürstnek utódja birói tényked ésben a *«Tunginus»*, ennek végrehajtó közege a *«Sacebáró»*. Ezek után következik a *Graf*, mint bíró, kit a király nevez ki.

Ezen korszakba esik a királyi *Curiának*, a *Pfalz*-nak közjogi kialakulása is. A királyi Pfalz alatt a királynak lakóhelyét kell érteni. Bizonyos háztartási rendszer volt minden háznál, különösen pedig az előkelők házainál. Ezen háztartási rendszernél fogva gondoskodni kellett a háztartás egyes ágazatainak szervezéséről is. A királyi háztartást legáltalánosabban vezette a *Seneschal*. A kincstárra, a királynak ingó vagyonára ügyelt a *kincstartó* (thesaurarius), a királyi istállókra a *Marschall*, a királyi pinczékre a *pohárnok* (pincerna). Idővel a királyi háztartásnak magánhivatalnokaiból lesznek a királyi udvarnak állandó jellegű hivatalnokai, később a birodalmi főméltóságok.

A király jövedelmeihez tartoztak egyrészt a kapott ajándékok, melyeket a gyülések alkalmával ajánlottak fel neki, másrészt pedig a királyi ingatlanoknak jövedelmei. A király a nemesség sorából került ki, a nemeseknek pedig általában nagyobb volt a vagyonuk, mint a közszabadoké, mert a rendi állás szerint történtek a földkiosztások. Igy tehát a királynak saját föld jövedelme is nagyobb volt. Azonkivül a király mint a birói hatalomnak birtokosa a birságoknak egy részét is kapta.

A területi főtulajdonjog eleinte magát a törzset illette meg. Azon területek, a melyek egyeseknek kezében nem voltak, közös tulajdonként fejlődtek. A kiosztott területekre is csak idővel nyerik el a törzsnek tagjai az egyéni tulajdonjogot. Midőn a törzsről a souverainitás fokozatosan átmegy a királyra, akkor az el nem foglalt területekre vonatkozó rendelkezési jog a törzsről szintén a királyra megy át. Keletkezik tehát a területi felségjog, a királyi rendelkezési jog a területek felett.

Ennek folytán akkor, midőn a népkirályságból a souverain jogoknak a királyra történt teljes átszármazása következtében kifejlődött volt a személyuralmi királyság, azon felfogás terjedt el, hogy a király ezen területekből, melyek az ő rendelkezése alá

kerültek, adományozhat is, azokat el is idegenítheti. Ezért nevezték ezen területeket, a melyekből a király adományozhat, királyi területeknek (Königsland vagy Briefland, az Angolszászoknál Volksland, Vokland).

Nálunk is voltak ilyenek a királyság idejében. Azon területek fölött, a melyek nem lettek várföldekké és a melyek a törzsek letelepedése után nem váltak szállásbirtokokká, a királyi hatalom rendelkezhetett. Ezen ingatlanok voltak kiinduló alapjai a királyi adományrendszernek.

A királyi jövedelmekhez tartoztak azon ingatlanok jövedelmei is, a melyek akár eredeti foglalás, vagy adomány czimén más kézbe nem kerültek volt. A királyi hatalom ezen korszakban *népkirályság* (Volkskönigtum). Mint népkirályság a királyi hatalom korlátozva van a nép souverainitása által. A nép hozzájárulása nélkül a király nem intézkedhetik. De azért ő képviseli a törzset kifelé, ő köt békét, nemzetközi szerződéseket ő köt, de mindig a népnek hozzájárulásával.

A germán királyság intézményével nem volt ellentétben, ha a királyság esetleg egy másik királyi hatalomtól függött.

Ha egy és ugyanazon egy törzsnél több király volt, háború esetén a királyok egyike vezetett. A királyok közül egyet választottak meg vezérnek. Ha a hadjárat befejeződött, akkor a választott király ismét társkirálylyá lesz. De előfordul, hogy a király állandó függőségi viszonyba kerül egy hatalmasabb uralkodóval. Igy pl. a Hunok hatalma alá kerültek a keleti Góthok és Herulok. A kapcsolatot a királyi hatalom és a törzsbeliek között a hűség, nem pedig a vak engedelmesség tartotta fen.

E) A rendi szervezet.

A rendi szervezet alatt értjük az állampolgároknak politikai jogositványaik szerinti csoportositását. Ezen csoportositás igen fontos, mert ebből kiindulólag van szabályozva azon mérték, a mely szerint az egyesek döntő befolyást gyakorolhatnak az állami életben. Szembeötlő külső fontos körülmény az, hogy ezen befolyás mértéke a szabadság fokával is összefügg. A szabadság egyes fokozataihoz füződnek azon jogositványok, melyek a politikai életben érvényesülnek. A törzsi szervezet kezdő idejében az állampolgárok zömét a *szabadok* alkotják.

A szabadok felett van egy csoport, melynek szabadságköre bizonyos tekintetben nagyobb mint az egyszerüen *szabadoké*. Ezen csoportot alkotják a *nemesek*.

A szabadok csoportja alatt vannak azután olyanok, kiknek szabadsága kisebb emezekénél. Ezekhez tartoznak a félszabadok és *rabszolgák*.

A szabadokból áll a törzs lakosságának legnagyobb része. Legrégibb elnevezése ezeknek a *Báró*-féle elnevezés, mely ezen korszakban nem jelent valami rendi fokozatot, hanem ez egyáltalában csak a szabad embernek megjelölése. Ilyen értelemben belenyúlik ezen elnevezés még a későbbi időkbe is. Különösen Angliában, London városának polgárai sokáig Bárónak nevezték magukat. Ők is evvel nem rendi állást akartak jelezni, hanem csak azt, hogy ők szabad emberek.

A szabad állapot elnevezése a különböző törzseknél különböző volt. Igy a Frankoknál a *Karl*, *Kerl* szóval jelentik a szabad embert. A Szászoknál ugyanazt jelenti a *Friling* szó, a mely összefügg a frei (szabad) féle kifejezéssel. Az Angolszászoknál a *Ceorl* jelenti ugyanazt. A keleti Góthoknál a szabadokat ezen állásukkal járó külső jelzés után, a hosszú haj viselésének joga után «*Capillati*»-knak nevezik.

A szabadság eredete rendszerint a szabad szülőktől való származásra vezethető vissza. A szabadság azonkivül kapcsolatban van a szabad ingatlannal is. Nem kell, hogy minden szabadnak legyen saját ingatlanja, de minden szabadnak legalább is olyan Sippéhez (családhoz) kellett tartoznia, mely családnak szabad ingatlanja van. Az ingatlannak nagysága a rendi állás után indul. A szabad ember ingatlanja az egység. Ezen egységet a szabad ember kapja a föld kiosztásánál. A nemesek és az előkelők, igy a Fürstök is kétszer akkorát kapnak mint a közszabadok.

A rendi szervezettel van kapcsolatban a vérdij is (homagium). A vérdij az ember értékének pénzben való kifejezése. A szabad ember vérdija az egység, ennek kétszerese a nemeseké, mig a félszabad emberek értéke pénzben kifejezve az egységnek fele.

Szabad ember volt az is, a ki nem szabad állapotból szabadon bocsáttatott. A szabadon bocsátott ember nem kapta meg rendesen a népszabadságot (Volksfreiheit). Ezen szabadságnak tartalma egyenlő avval, hogy a szabadon bocsátott politikailag

tagjává lesz a törzsnek. A szabadon bocsátott azonban rendesen csakis olyféle szabadságot nyert, hogy magánjogait érvényesithesse. Ezt a Hundertschaft gyülésen volt alkalma megtenni.

Ahhoz, hogy a szabadon bocsájtandó politikai szabadságot is kapjon, szükséges volt, hogy a szabadon bocsájtás bizonyos alakiságok között menjen végbe. Ez fegyvernyújtással történt a népgyülésen. De ez még nem volt elég. Ezen korszakban az egyén támaszát csupán a család körében találta meg. Ha fel volt véve egy család kötelékébe, akkor a családi kötelék közvetitésével a században, a törzsben is érvenyesithette jogait. Avval, hogy a szabadon bocsájtott tagjává lett a családnak, kapcsolatba jutott ezen családnak ingatlanjával is és igy elnyerte a képességet arra, hogy a társadalmi és jogi életben is részt vegyen.

Az ingatlan birtoka tényleg alapja volt a társadalmi, állami és jogi életben való részesedésnek. Ott, a hol az ingatlan vagyon csökken, a politikai jogokban való részesedés is alábbra száll. Azok, kik előbb az ingatlan vagyonnal kapcsolatban politikailag teljesen szabadok voltak, ha vagyonuk csökken, politikai jogaikat sem gyakorolhatják már teljes mérvben. Példa van erre az angolszász alkotmányban. A Ceorlok, a legutolsók voltak az ottani rendi szervezetben, kik mint szabadok szerepeltek. Midőn ezen közszabadok vagyonukat elvesztik, szabadságuk csak annyiban marad meg, hogy a Hundertschaft gyüléseken még résztvehetnek és megmarad előbbeni vérdijuk. Ők ilyen módon már csak magánjogilag szabadok. Politikailag megszünnek szerepelni.

Nálunkis igy volt ez, midőn a nemes ember elvesztette ingatlanjának legnagyobb részét és igen csekély volt már az ingatlanja, csak bizonyos tekintetben volt még nemes, mert nemesi kötelességeinek alig tudott már megfelelni. Ezek voltak az egy telkes nemesek (nobiles unius sessionis). Ezek már nem gyakorolhatták olyan mértékben politikai jogaikat mint a «bene sessionati nobiles», nem voltak képesek a közterheket viselni, a katonaszolgálatot teljesiteni, az országgyülésre sem mehettek el, mert az evvel járó költségeket fedezni nem tudták, az egy telkes nemesek azért az adót maguk voltak kénytelenek fizetni, mert nem volt jobbágyuk, a kire ezt áthárithatták volna. Katonáskodásra embert maguk nem állithattak. Látható tehát, hogy a középkorban mindenütt kapcsolatban van az ingatlan vagyonak nagysága a politikai jogok gyakorlásának mérvével.

A teljes jogra való szabadon bocsájtásnak hatálya főleg abban áll, hogy a szabadon bocsájtott szabadon költözködhetett. Nálunk Szent István és az Árpádok korában a teljes jogra történt szabadon bocsájtást úgy fejezték ki, hogy a szabadon bocsájtott «mehet a hova akar».

Ha nem igy történt a szabadon bocsájtás, akkor a szabadon bocsájtott szabadsága legalább a mundiumi hatalom bizonyos foka által volt korlátozva. Azok, a kik a nyugaton ilyen szabadságban éltek, voltak a *félszabadok* (liti, lazzi, aldiones). A *Litusok* alatt eredetileg azon félszabadokat kell érteni, a kiknek szabadsága már a foglalás idejétől kezdve volt bizonyos tekintetben korlátozva. Ezek a hóditás idejében a hóditóknak nem állottak ellen fegyveresen, hanem meghódoltak. A félszabadoknak nem volt saját ingatlanjuk; azonkivül bizonyos függőségi viszonyba kerültek egy úrral szemben. Mundium alatt állottak, vagy hiányzott szabad költözködési joguk. A félszabadok nem köthettek házasságot szabad egyénnel, a népgyülésnek tagjai nem lehettek; magánjogaikat azonban a törvénykezési gyüléseken érvényesithették. De önálló fegyverjoguk nem volt, csak uruk mellett harczolhattak.

A nem szabad állapot ki van fejezve a «*Schalk*» szó által. A szabadokat pedig a mint emlitettük, *Bárók*-nak nevezték. A félszabadokat, kik ezen két csoport között állottak, azután a fenti két szó összetételével *Barschalkok*-nak nevezték.

A nem szabadok vagy rabszolgák nem is személyek. Jogügyleteket nem köthetnek, jogoknak alanyai nem lehetnek. A nem szabad állapot eredetileg onnan származik, hogy a meghóditott tartományok lakosainak egy része fegyveres kézzel védekezett a hóditók ellen. Ezek azonban legyőzték őket és szabadságuktól is megfosztották. A nem szabad állapotnak czime egyrészt a hadifogság, másrészt a születés, azonkivül a szabadságnak elvesztése. Pl. elveszithette valaki a szabadságát házasságkötés által, ha nem szabad egyénnel kötött házasságot. Az ős államszervezetben el volt fogadva, hogy csakis szabad ember köthet házasságot. Ha valamely szabad ember nem szabaddal kötött házasságot, akkor a szabad egyén is elveszitette szabadságát. Valamely büntény elkövetése, az adóssági fogság is elegendő volt arra, hogy valaki szabadságát elveszitse.

Meg volt ugyan engedve, hogy az adós szabadságát is lekösse azon esetre, ha kötelezettségének meg nem felelne. Ha tényleg

bekövetkezett, hogy az adós fizetni nem képes, a hitelezőnek fogságába került. A hitelező ilyen esetben az adós személye fölött teljesen rendelkezett. Koczkajátékon is el lehet veszíteni a szabadságot.

A nem szabad egyénnek nem lehetett ingatlan vagyona, vérdija, fegyverjoga nem volt. Még annyit sem engedtek meg neki, hogy ura mellett harczolhasson.

Társadalmi állásuk azonban a nem szabadoknak eléggé türhető volt. Hasonlitott ez némileg a félszabadok társadalmi állásához, azon különbséggel, hogy mig a félszabadokat csakis az ingatlannal együtt lehetett eladni, addig a nem szabadokat enélkül is eladhatták. A nem szabadoknak száma aránylag csekély volt. A mezőgazdasági munkákat ilyformán nemcsak ilyenekkel végeztették, hanem a szabad egyének családtagjai is résztvettek a föld és gazdasági munkák végzésében.

A szabadság a rendi szervezetben tehát lefelé csökken: I. Szabadság. II. Félszabadság. III. A szabadság teljes hiánya. Mindezek felett állanak a nemesek, kikből a királyokat választották. Ha a nemzetközi érintkezések alkalmával tuszokat kellett állitani, úgy azok a nemesek sorából kerültek ki. A nemeseket: *Adaling, Edeling, Adal, Edel* névvel jelölték.

A nemesség eredete kapcsolatban van avval, hogy egyes törzseknél egyesek, — kik a vándorlás közben vezetők, esetleg Herzogok voltak — ezen állásnak előkelőségét akkor is megtartották, a midőn a kisebb törzsek egyesültek. Ezen előkelőség azután nemcsak a volt törzsfőt illeti meg, hanem kapcsolatba jut annak egész családjával. Ezen ilyképpen állandósult előkelőség az állandó letelepedés után érvényben marad az egész egyesitett törzs előtt. Igy keletkezett az ősnemesség. Minthogy egy-egy nagyobb törzsben az egyesitett kisebb törzsek csekélyebb számban vannak, a nemes családok száma is csekély volt. Igy pl. a Bajoroknál öt ősnemes család volt csupán.

A nemesek a szabadoktól annyiban különböztek, hogy a tuszok a nemesek soraiból kerültek ki, vérdijuk és ingatlanjuk kétszer akkora volt mint a többi szabadoké. Közülök választották meg a királyt, foglalkozásuk pedig főleg a katonáskodás volt.

Az idegenek jogtalanok voltak, de nem azon értelemben mint a nem szabadok. Az idegent nem tekintették feltétlenül jogi tárgynak.

Az idegen másképp jut a jogképességhez mint a nem szabad. Mert mig a nem szabad ember jogképességének alapja a szabadon bocsájtás; addig az idegen jogképességének alapja a védelem. Ezen védelemnek legősibb formája a vendégjog. Ha valaki valamely törzs területére barátságos szándékkal jött, akkor azt elsősorban a vendégjog védte. A védelem fokozott mérve a *commendatio* által érvényesül. Védelembe ajánlás és védelembe fogadás. A commendatio esetleg az adoptióval is kapcsolatba juthatott.

A kit a törzsnek valamely tagja örökbe fogad, az teljesen belekerül a törzsi kötelékbe. A törzs által nyújtott vendégjog és védelem a királyság intézményének fejlődésével a királyra száll át. Az ilyen a király védelme alatt áll, ha más valaki védelmébe nem fogadja.

A ki a király védelme alatt álló idegent megsérti, az a Bannjog ellen cselekszik és a királyi békét szegi meg. A királyi védelem a Mundiummal van kapcsolatban. Ha valamely idegen védelemben nem részesül, akkor oly elbánás alá esik, mint a rabszolga. Igy látjuk ezt az u. n. partjognál. Ha a tenger valakit partra vetett, a királynak mint a tengerpart főtulajdonosának rendelkezése alá került. Az idegent el lehetett fogni.

A védelemben nem részesülő idegeneket Wildfang útján lehetett letartóztatni. Francziaországban a területi uraknak jogukban állott a területükre jött idegeneket letartóztatni. Ezeket *mainmortableok*-nak nevezték. Ha a seigneur le nem tartóztatta az idegent egy év és egy nap alatt, akkor ilyen idegen a király rendelkezése alá került.

F) A merő törzsszervezet korának földviszonyai.

A földviszonyok befolyást gyakoroltak nemcsak a gazdasági életre, hanem általában a közviszonyokra is. Közgazdaságilag ezen korszak már a terménygazdaságnak a korszaka. Az ősgazdasági foglalkozások, a vadászat stb. már tért engednek a földmivelésnek, a mely a bevándorlás ideje előtt az állattenyésztés mellett háttérbe szorult. Most a gazdasági élet már az ingatlanra forditott munkához és ennek eredményéhez fűződik. A terménygazdaság sokáig uralja a gazdasági viszonyokat, aránylag későn kerül a pénzgazdaság ezen gazdasági rendszer mellé. Jelen korszakunkon messze túl, midőn a városi élet fejlődik ki, indult meg a pénzgazdaság rendszere.

A mi a területnek a törzshöz való viszonyát illeti, a fejlődés első korszakában az csak ideiglenesen kerül a törzs uralma alá. Idővel a Mark határozatlan határaival állandó Landdá lett. Mivel a terület eleinte nem volt állandó, nem is lehet szó állandó földmivelésről sem, mert a földet nem lehetett belterjesen kihasználni. Másrészt a vándorlás idejében a közkötelékek olyan erősek, hogy gondolni sem lehetett ekkor arra, hogy az ingatlan egyesek által külön értékesittessék. Az egyes területeknek megmivelése közösen a nemzetségi kötelékeken belül történik. A vándorlás idejében a föld megmivelése még mindig mellékes foglalkozás. Az ideiglenesen elfoglalt föld csak egyrészben kerül közös nemzetségi megmivelés alá, egy nagyrésze meghagyatik legelőnek, erdőnek. Ha a mivelés alatti rész már nem termőképes, egy más terület kerül megmivelés alá. Mikor a törzs megállapodott és helyhez kötődött, a gazdasági viszonyok eleinte még mindig a régiek maradtak, nem igen változnak még meg. A földközösség alapján voltak még mindig. A föld közössége következtében a föld gyümölcse is közös. A földközösségből fejlődik ki a földnek külön mivelése és annak külön hasznositása. A külön mivelésből indul ki végre az egyeseknek külön egyéni földtulajdona. Ezen fejlődési menet az egyes törzseknél különböző időben ment végbe, úgy, hogy a mikor némely törzsnél a birtokcommunismus uralkodik, már más Germán törzseknél ismerték a külön gazdaságot. Forrásaink ezekre nézve Caesárnak és Tacitusnak adatai.

Caesár a Kattokról szól, a kiket ő Sváboknak vagy Svébeknek nevez. Caesár idejében a Kattoknál a birtokcommunismus divott; külön gazdaság még nem volt. A többi germánoknál azonban Caesár idejében már külön gazdaság volt.

Caesár idejében a földterületek, vagy földmarkok, a civitás alsó beosztását képező háznak, vagyis a nemzetségeknek osztatnak ki. És mert a leirt mivelési rendszer mellett aránylag nagy területek kerültek felosztás alá, a földterületnek újonnan, évenként történt kiosztása után a lakóházak is évenként változnak. A lakóházat, a kunyhót, — melyet szükség esetén lebontottak és magukkal vittek, — a megmivelés alá kerülő földterületnek közelében állitották fel újra.

A földkiosztás a hatóság közbenjárása mellett történt. Tacitus idejében, kinek adatai körülbelül egy századdal későbbiek Caesár

adatainál, már állandó letelepedési helyekről, falvakról szólhatunk, mert ilyenekké tágultak a nemzetségi (házi, családi) kötelékek. Ezeknél azután már állandó lakóházak vannak.

A családszerű letelepedés helyébe kerül a faluszerű letelepedés. A falu a hadi beosztással is kapcsolatban van, «*trust*»-tal jelzik, a mi egyenlő a sereg fogalmával. *Vicusnak* is hivták a falut. Azon terület, a melyen a lakóház, kert, udvar vagyis a szoros értelemben vett házhely volt, — ment át legelőször egyéni tulajdonba. Az évi földkiosztások azonban még folyton tartanak. A különbség csak az, hogy ezen időben már a faluszerű közösségnek területe állandó. Ezt illeti meg a területnek tulajdona, a melyből a megmivelés alá kerülő területek évenként változó helyeken hatóságilag kiosztatnak. Egy része a falusi Marknak ugarnak maradt. Ez tehát földközösség volt, változó tagrendszerben. A kiosztás mérő zsineggel «*Seil*»-lel, sors utján történt, azért a kiosztott részeket «*Seil*»-nek hivták.

A falusi Mark keretén belül a földterületet három részre osztották: 1. Az udvarhely (curtis), a melyhez tartozott a lakóház: *Sala*. Különösen a nemesi lakóházat nevezték igy el. Az udvarhoz tartoztak: a cselédházak s a kert. Ezen területrészek be voltak kerithetők, ott a tulajdonos kénye-kedve szerint intézkedhetett.

A falusi Marknak 2-ik része a megmivelendő terület, az eke és kasza alá való föld. Ezen területre vonatkozólag fejlődött ki még ezen korban a külön tulajdon is. A faluban a megmivelendő föld a házcsoportok körül több részben volt elhelyezve (Kamp, Zelge, Feldung). Ezen részekben és pedig az egyes földek (Kamp) mindegyikében egy-egy falusi lakó részére történt az évi kiosztás. Hogy egy-egy falusi lakó a határnak mindegyik részében kapott földet sors útján, avval van indokolva, hogy ez által a földnek jóság szerinti különbözősége kiegyenlittetett.

A kapott részt «Huffe» névvel jelölték. Azt akarták, hogy lehetőleg különböző minőségű föld jusson mindenkinek, nehogy, ha az egyik területrész silányabb, valaki csupán abból kapjon és így hátrányt szenvedjen.

A népvándorlás után az eke és kasza alá való földek már magántulajdonba mennek át. A változó földkiosztás állandóvá lesz.

A falusi Mark 3-ik része volt a közös terület, az u. n.

Almende. Ehhez tartoztak a közútak, közlegelők, közerdők, a különböző bányák (agyag- és homokbányák), stb. Ezen területeken a közös használati jog maradt meg. A közczélokra szolgáló Almendéből történtek az irtások, ebből hasítottak ki egy-egy új házhelyhez szükséges területet is. Az irtásokat felhasználták szántóföldekre, házhelyekre. A közös területeken gyakorolták közös joggal a halászatot és a vadászatot is. A közerdőkből vághattak épület- és tüzelőfát. A sertésfelhajtási és makkoltatási jog is az Almendével volt kapcsolatban. A falu keletkezésének idejében a közösből való használati jog még nem volt szigorúan korlátozva. Ha valaki a Markból egy területrészt fel akart használni, megtehette, maga kérhette, hogy ezen területen irtást végezzen. Az erdőből vehetett magának annyi fát, a mennyire szüksége volt. Később azonban már megszabták azt, hogy ki-ki mennyi fát, milyen mennyiségüt és minőségüt vihet építési és tüzelési czélokra.

A szántóföldeket mérőzsineggel jelölték ki. Az erdőben a fejszedobás volt a mérték. A mennyire el lehetett dobni egy fejszét, az volt az egység, az alapmérték. Magyarországon a nyíllövés volt az egység a földkiosztásnál. Ennek maradványa sokáig meg volt. Osztályos területeket pl. 1848-ig nyíllövéssel jelöltek meg. (Ez azonban akkor már csak papiroson szerepelt.)

A váltakozó évi kiosztások népvándorlás idejében szüntek meg. A népvándorlás befejezése után a három részből a második rész, t. i. az eke és kasza alá való föld is átment már egyéni tulajdonba. De megmaradt még továbbra is azon elv, hogy a közösségnek beleszólása van a területnek miként való hasznosításába, a mennyiben a községtől függött az eke és kasza alá való területrész megmivelésének módja, fennmaradt tehát még a mivelési kényszer. Az elöljáróság, a markbeli összes tagok, határozták meg azt, hogy melyik részen milyen mivelés foganatosítandó s melyik rész maradjon ugarnak stb. Ez a birtokcommunismusnak volt a maradványa.

A faluszerű letelepedések mellett voltak egyes letelepedések is. A Markszerű egységes elv szerinti letelepedés olyan területeken ment végbe, melyek nem voltak római provinciák, tehát a későbbi Németország területén. Másként állott a dolog ott, a hol már előbb is volt foglalás, tehát a volt római provinciákban. A római

provinciákban természetesen voltak szabályozott földviszonyok. A római területekbe a Germánok mint «foederati ac hospites» ékelődtek bele. Azon körülmény, hogy a Germánok legnagyobb részt nem mint hódítók, hanem mint szövetségesek kerültek ezen területekre, volt akadálya annak, hogy kikerekitett területeket foglaljanak el.

Igy állott a dolog a nyugati Góthok, a Burgundok foglalásaival, mert ezek nem mint hódítók, hanem mint «foederati ac hospites» kerültek római területre. A Heruloknak, a keleti Góthoknak számolniok kellett az ottani lakosok szabadságával és az előtalált földviszonyokkal is. A foglalások alkalmával első kérdés illetőleg az általános elv az volt, hogy a volt provinciálisok megtartották személyes szabadságukat. A Germán törzsek úgy bántak velük, mint más szomszédos törzsbeliekkel. Ezen elv a jog alkalmazása körül domborodik ki leginkább. A mint az egyik törzs a másik törzsbelinek törzsi jogát elismerte, úgy elismerték a Germán törzsek a római vulgár jogot is. A jogalkalmazásban döntött az eredet, az origo. A második kérdést illetőleg a Germánoknak a volt provinciálisokkal szemben számolniok kellett az előtalált földviszonyokkal is.

A földviszonyokra nézve a beszállásolási törvényt fogadták el mérvadóként. A Honoriusféle 398-ik évi beszállásolási törvény alapelveit, melyek a beszállásolt katonának igényeit a ház tulajdonosával szemben állapitják meg, kiterjesztették a házhoz tartozó egész ingatlanra. Az emlitett beszállásolási törvény szerint a tulajdonosnak megmarad a háznak nagyobb része és csak a kisebbik rész jut a beszállásolt katonának. Ezen tételt kitágitották a Germánok a házhoz tartozó többi ingatlanokra. Ilyképpen keletkezett egy bizonyos földjutalék, sors, sortes, mely kiosztás után a foglalónak a kezére jutott. Ezen földjutaléknak nagysága a különböző törzseknél különböző volt.

A keleti Góthoknál és a Heruloknál teljesen a római törvény szerint történt a kiosztás. A rómaiak $^2/_3$ részt tartottak meg, $^1/_3$ rész pedig a Germánoknak jutott. A nyugati Góthok már $^2/_3$ részt vettek és $^1/_3$ részt hagytak a terület tulajdonosának. A Burgundok felezéssel osztozkodtak a kertekben, legelőkben és az erdőkben. Később azonban ők is $^2/_3$ részt foglaltak el és csak $^1/_3$ részt hagytak a volt római alattvalóknak. A

római provinciák területein tehát nem kikerekitett egységes területek szerint történt a foglalás, hanem a római beszállásolási törvény szerint beékelődtek a Germán törzsek a volt római provinciálisok közé. Ezen módja a foglalásnak közvetlenebbé tette az érintkezést a Germánok és a volt provinciálisok között, a minek az volt a következménye, hogy a Germán törzsek elrómaiasodtak. Végső eredménye pedig az volt, hogy az u. n. latin nemzetek keletkeztek. A latin nemzetek keletkezésére és kialakulására nagy befolyással volt tehát a most tárgyalt letelepedési rendszer. Az agrár viszonyok különbözősége tehát ezek szerint egész nemzetek viszonyaira hatottak átalakitólag.

G) A hadi szervezet az összervezet korában.

A hadi szervezet szoros kapcsolatban van a politikai szervezettel. A politikai szervezet a hadi szervezetből indul ki. A század, a falu, az egész letelepedés mind kapcsolatban van a hadi szervezettel. A hadi kötelezettség *általános* hadi kötelesség volt. A törzsnek minden fegyverfogásra képes tagja, a hadseregnek is egyuttal tagja. A hadseregnek minden egyes tagja köteles magát sajátjából fentartani és felfegyverkezni. A trustisbelieknek a fegyvert, lovat a trustisbeli úr adja. A hadsereg fegyvernemei a *gyalogság* és a *lovasság*. Az utóbbit a trustis és század képviseli. A század összetett csapattest, 50 gyalogos és 50 lovasból áll. Egy lovas és egy gyalogos alkot egy-egy tagpárt. A gyalogság zömét képezi az u. n. ék, *cuneus*. Ékalakban felvonulva szoktak a Germánok harczolni.

E hadi szervezetnek typusát a politikai szervezet adja meg. Eleinte együtt harczolnak a családnak összes tagjai. Majd letelepednek; a nemzetségi kötelékek tágultával keletkezik a falu, a mely egységét alkotja a csapatos beosztásnak. Ekkor a század szerepel mint felsőbbrendű hadi beosztás, később a pagus, a Gau szerepel mint ilyen, a mely után compagnenses a neve azoknak, a kik egy és ugyanazon Gau területén belül alkotnak egy-egy csapattestet. A csapatok élén vitték a zászlókat, melyek az Istenségnek jelvényei.

A Germánok ismerték az erődítéseket is. Egy széles területszalag által volt körülvéve a Land. A földszalag belül földsánczokkal, földerődítvényekkel, sövényekkel, garádokkal volt körülvéve. Ezekkel erősitették meg letelepedési helyüket.

5. §. *Az alkotmány fejlődése a frank korszakban.*

A frank korszakban — melybe az előbbeni korszak intézményeinek átmenetét pontos elhatárolással meghatározni nem lehet — külön tárgyaljuk a királyságot, a hadszervezetet, a központi és vidéki kormányzatot, a birói szervezetet, a törvényhozást.

A) A királyság.

Ezen korszakban a népkirályság személyuralmi királysággá változott át. Ez nem egyenlőképp történt a különböző törzseknél. Némely törzsnél még akkor történt meg ezen fejlődés, midőn a Frank birodalom egységesen még nem fejlődött volt ki. A monarchikus szervezet a keleti Germánoknál előbb fejlődik, mint a nyugati Germánoknál. A keleti Germánok azon törzsek, a melyek a legészakibb területeket foglalták el. Ide tartoznak még a Vandálok, a nyugati Góthok és Burgundok is. A nyugati Germánokhoz számitjuk azokat, melyek később a Németek neve alatt ismeretesek, továbbá a Hollandokat és a Longobardokat is. Az északi, tehát a Svéd, Norvég és Dán törzseknél a királyi hatalom erősebb azért, mert ott a főpapi állás volt kapcsolatban a királysággal. A személyuralmi királyság leginkább a népvándorlás után fejlődött ki, a midőn a csapatvezéreknek tekintélye megállandósult, és pedig leginkább azon törzseknél, melyeknél a királyi hatalom megállapitása valamely hódítási ténynyel volt kapcsolatban. Igy volt ez az Angolszászoknál, a sáliai Frankoknál.

A bannjog és a békejog, az in verbum regisbe való fogadás, meg a hűségi eskü (leodesamio), mind arra utalnak, hogy a királyság már más jellegű, mint az előző korszakban.

A személyuralmi királyság lényege az, hogy ennél a királynak van népe; a népkirályságnál pedig a népnek van királya. Az előbbinél a souverain jogok javarészt átmentek a királyra, az utóbbinál a népnél vannak még. A patrimoniális elv ezen korszakban is uralkodott, de nem ártott, mert eleinte nem kikerekitett területek kerültek osztály alá, s igy nem volt lehetséges, hogy kikerekitett provinciális területen kifejlődjék a területi uralom. A trónutódlás az örökösödésre oltott választás szerint történt. Királylyá lett az, a kit az uralkodó dynastiából királylyá megválasztottak. Nemcsak a törvényes házasságból származott fiutó-

doknak, hanem a törvénytelen gyermekeknek is volt jogigényük a trónra. Az egynejüség ugyanis még nem igen régen fejlődött volt ki. Az egynejüség mellett ismertek még olyan viszonyt, a mely nagyon közel állott a házassághoz. Ez a nyilvános ágyasság volt. Az ilyen viszonyból származó fiutódokat szintén jogositottnak tekintették a trónutódlásra. Ezeket is meg lehetett királylyá választani. Chlodovéch után az örökösödési elv uralkodik, a választási elv mindinkább háttérbe szorúl.

Megtörtént, hogy egyes nagyobb törzseknek kisebb törzsbeli alkotó részei önálló királyt követeltek. Ilyenkor az uralkodó király kijelölt nekik ilyent. Igy keletkezett ugyanazon királyság területén belül több királyság. A souverain jogok kifejlődésével a tiszteletbeli előjogoknak volt nagy szerepük.

Ha a király kiskorú volt, akkor vagy az anyakirályné vagy pedig egy külön kijelölt kormányzó gyakorolta a királyi jogokat. A major domus hatalmának megerősödésével a királyi jogokat ez gyakorolta.

A királyi hatalom külső jelvényei voltak: 1. Egyes törzseknél a hosszú hajviselet, mely egyuttal a nemességnek is külső jelvénye volt. 2. A birói pálcza, sceptrum. 3. Pippin óta a korona.

A kiskorú király a királyi hatalmat a fegyverképesités idejétől, tehát 15—18 éves korától fogva gyakorolhatta.

A király székhelyét *Pfalznak* nevezték. A király lakhelye ugyanaz, a mit nálunk a *curia* elnevezés alatt értettek. Más előkelőknek, pl. püspököknek lakhelyét is Pfalznak nevezték. Nem csak *egy* királyi Pfalz volt, hanem különböző provinciák területén különböző Pfalzok is lehettek. Összefügg ez avval, hogy midőn a király a provinciába, tehát egy volt törzsterületre megy, nem tekintetett az összbirodalom fejének, hanem csak a provincia, a törzs fejének. A király ott a provinciális gyüléseken is elnökölt. Chlodovéchnak lakóhelye Párisban, majd Soissonban, majd a Saône melletti Chalonsban volt. Rheims, Metz a legnevezetesebb királyi Pfalzok.

A Pfalzban volt a királyi kincstár, itt pontosultak össze a királyi kormányzat szálai, itt folyt le a királyi központi igazságszolgáltatás. Itt laktak a királyi főhivatalnokok, a kik a királyi ház hivatalnokaiból országos hivatalnokokká, majd birodalmi főméltóságokká lettek.

A királyi Pfalz élén áll a *Pfalzgróf*, a ki a Pfalz ügyeit intézi. Később a királyi igazságszolgáltatás élére kerül.

Azt, hogy a királyság lényege ezen korszakban megváltozott, mutatják a következő körülmények:

A frank korszakban a királynak vérdíja sokkal nagyobb. Kifejlődik a «crimen laesae maiestatis», a felségsértés fogalma. A király elleni merényletet az állam elleni merényletnek tekintik. Kifejlődik a királynak közjogi minősége. Ő lesz a legelső közjogi személy, ő áll a kormányzatnak és az állami életnek élén. Nagy befolyása van az egyházi életre is. (L. papi királyság.) Azon idő, a midőn a papi királyság kialakulására befolyással levő körülmények még nem voltak meg, a midőn a pápai hatalom a byzanczi császár főhatalma alatt állott, volt első előkészitője azon fejlődésnek, a mely felé haladt az állami felfogás az állam és egyház közötti viszonyt illetőleg. Előkészül azon talaj, a melyen áll a papi királyság. Azon felfogás t. i., hogy a királyt illeti meg az egyházi javadalmaknak adományozása, egyházi állásoknak creálása, általában egyházi ügyekben a szabályalkotási jog körüli vezető szerep, tehát mindazon tevékenység, a mely az egyháznak nemzeti jelleget ad. Mutatkozik ezen előkészitő korszak lényege abban is, hogy a királynak beleegyezésétől függött a papi rendbe való belépés. Onnan származik ezen beavatkozási jog, hogy a Heerfolgeban az egyházi személyek részt venni nem tartoztak.

A király gyakorolta a büntető jogot is. A mint a népkirályság idejében a népbéke fogalma, úgy most a királyi béke és a királyi védelemnek gondolata fejlődik tovább.

A királyi hatalomnak ártalmára voltak a *provinciális herczegségek*. A frank korszakban ugyanis a herczegségeknek egy másik neme keletkezett, a kiknek állása az összervezet korában hadvezérekként szereplő Herczegeknek állásától eltért. Ezek a provinciális Herczegek, a kik a provinciák, az egyes törzsi területeknek élén állottak, a mely tőrzsek Chlodovéch és fiainak politikája folytán lassanként az egységes Frank birodalom testéhez kapcsolódtak.

Akkor, midőn a Herczegek a provinciák élére kerülnek, ők közvetitik az igazgatást a központi kormány és a vidék között. Mint a provinciák fejei, egyrészt a királyi központi, másrészt a grafi, a vidéki közigazgatási ügykör közé voltak helyezve és igy

a vidéken, a Grafokkal szemben a központi végrehajtói hatalmat közvetitették. A Herczegek vezették a provinciális gyüléseket, hadvezetői voltak a provinciának. Tetemes nagyságú vérdij védte magas állásukat. Igazságszolgáltatási teendőket is végeztek.

Ezen széles hatáskör a provinciális Herczegeknek tekintélyét nagyra emelte. Következménye ennek az volt, hogy a herczegségek centrifugális erővel váltak el a központi hatalomtól. Egyeseknél a központi hatalommal őket összekötő szálak teljesen elszakadtak és az ilyen Herczeg azután teljesen önállóvá lett. Ő nevezte ki a hivatalnokokat, szolgáltatta az igazságot, szedte be a jövedelmeket és a birságokat. Természetes, hogy a központi hatalom a birodalom egységét veszélyeztető ezen törekvésekkel szemben állást foglalt és azon igyekezett, hogy az elszakadt provinciákat ismét a birodalom testéhez visszakapcsolja. Ezen kitüzött feladatnak a Pippinek meg is feleltek. Ők a provinciákat tényleg ismét belső kapcsolatba hozták a központi hatalommal, de a herczegség hatáskörét meg is szüntették.

A herczegségi intézmény megszünésével a végrehajtó hatalom gyakorlásának egy közbeneső kapcsa is megszünt. Ezen hiányt a *missusi* intézmény létesitésével pótolták. A herczegségek természetesen a királyságra magára is károsan hatottak. Egyik előkészitője volt ez a területiségnek és a korszak végén kialakult hűbéri királyságnak. Voltak azonban más tényezők is, a melyek a fejlődést a jelzett irányba terelték. Voltak ugyanis a királyi hatalomban *magánjogi* elemek, melyek mint bomlasztó csirák hatottak arra, hogy a közjogi hatalom szétbomoljék és a hűbériség kialakuljon. Ilyenek voltak a következők.

A *trustis*-féle intézmény magánjogi alapokon indult. A királynak kiséretébe lépők vele szemben tulajdonképpen magánjogi viszonyba jutottak. A király nem mint az államnak feje jutott viszonyba a kiséretbelivel, hanem mint annak magánjogi jellegű szerződéses ura. Azért a viszony nem alakult eredményében olyanná, mint a munkaadó és a magát munkára elszegődő munkás között, (munkabérszerződés) vagy a gazda és a cseléd közötti viszony; hanem a kiséretbeli a kiséreti úrnak mintegy családtagjává lett. A szerződés családi viszonyt létesitett; az úr mint családapa szerepel, a kiséretbelieket *teknon* névvel illették, a mi annyit jelent, mint a családnak gyermeke. Eredményében, de a

szerződés megkötésének külső alakjában is (fegyvernyújtás), legközelebb jár ez az örökbefogadáshoz.

A *Mundeburdium* regis is tulajdonképpen eredetileg magánjellegű hatalom. A király valakit szerződés alapján fogad védelmébe. A király védelmi joga azonban idővel megváltozik. Midőn a király az összes állampolgároknak védőjévé lett, nem pedig csak az özvegyeknek, árváknak, kiskorúaknak s idegeneknek, akkor a királyi védői jog veszit eredeti magánjogi jellegéből és közjogivá változik át. A Bann-jog és a védői jog segitette elő a Frank korszakban és különösen a Karolingok idejében a királyi hatalomnak megerősödését és annak közjogivá való átváltozását.

Magánjogi elemeként szerepel a királyi hatalomban az emlitetteken kivül még azon felfogás is, a mely a *közvagyont* illetőleg el volt terjedve. Éles megkülönböztetés fiskális és szoros értelemben vett királyi patrimoniális vagyon között nem volt. Nem voltak figyelemmel arra, vajjon a vagyon a királyt saját személyénél fogva illette-e meg, vagy pedig vajjon az korona javadalom-e? Nem tekintették azt, vajjon ezen vagyonok fölött a király pusztán mint államfő rendelkezhetik, vagy pedig mint a patrimoniális vagyonnak a tulajdonosa, A vagyonnak ilyféle megkülönböztetése nem volt tisztázva. A kétféle fogalom összezavarása, a vagyon fölötti rendelkezésre vonatkozó hatáskröknek egybeolvadása megnyilatkozott az állami s királyi javaknak kezelésében. Ezen kezelésbe magánjogi jellegű felfogások is kerültek bele. Sokszor a királyi magánjavadalmakat éppúgy, mint az államiakat közhivatalnokok kezelték. Később mindazon ingatlanok, melyeken közhivatalnokok működtek, a Gráfok kezelése alá jutottak. A Gráfok pedig, mint a vidéki közigazgatásnak fejei, már ekkor is intézték a pénzügyi végrehajtó hatalmat, a kincstári igazgatást. A vagyon minőségének egybeolvadása a végrehajtás terén okozta azt, hogy a gráfi területeknek lakosai sokszor nem tudták azt sem, vajjon mi czimen és hova fizetnek.

A közjogi királyi hatalomnak bomlására még a következők gyakoroltak befolyást.

Midőn a királyság fejlődésében bekövetkezett a személyi uralmi királyságnak korszaka, a király nemcsak a jövedelmek behajtására érezte magát feljogositva, hanem arra is, hogy az állami vagyon állaga fölött rendelkezzék. A király a közérdemnek jutal-

mazására eladományozott ingatlanokat; de a «közérdem» fogalmának tartalma nem igen volt meghatározva. A további lépés ezen fejlődés menetén az volt, hogy a király olyan fiskális javakat is eladományozott, a melyek vagyonilag szorosan véve a királyi hatalomnak alapját képezték.

A tömeges birtokajándékozások okozták, hogy a királyi hatalom a Merowingek idejében gyengült. A gyengülést még jobban elősegitette: 1. a királyi udvarban megerősödött, kifejlődött Maior domusi állás, 2. a féktelen birtokaristokratia, a melynek keletkezése szoros kapcsolatban van az állami javak helytelen kezelésével, az ingatlanok szertelen adományozásával. A *Maior domus* eleinte udvari hivatalnok, a *Seneschall*, kit a király nevezett ki. Később az udvari főméltóságok és az aristokratia választotta meg őt, azok t. i., a kikből az oligarchia fejlődött ki.

A Maior domus hatalma nagy volt, ő gyakorolta a királynak birói és a Bann-jogát. Ő fogadta a követeket és a kérelmezőket. Ő intézte a külügyeket és döntött a királyi központi birósághoz tartozó perekben. Ő gyakorolta a kegyelmi jogot, intézkedett a Mundeburdium Regishez tartozó ügyekben, szóval a Maior domus az összes királyi jogokat gyakorolta, annyira, hogy a királyi hatalom immár semmilyen jogkörrel sem rendelkezett. A Maior domus pedig a maga kezébe foglalta össze a szétmállott királyi jogokat úgy, hogy lassanként a Maior domusi hatalom a királyi hatalmat teljesen háttérbe szoritotta.

Annak oka, hogy ez bekövetkezhetett, kétféle volt. 1. hogy a Maior domus a királyi jogokat lassanként tényleg magához ragadta, 2. hogy a birodalomban a mérvadó tényezők ezen állapotokat tényleg el is ismerték.

Eleinte ugyan tartottak az országnagyok, az aristokraták és oligarchák a Maior domusi hatalomnak ilyen szerfeletti megerősödésétől, ezért igyekeztek is arra, hogy ezen állást megszüntessék. A Maior domusoknak azonban sikerült ezen rájuk nézve veszélyes mozgalmat megakasztani. Az oligarchákkal egyezségre léptek olyképpen, hogy ezek elismerték a Maior domusnak, a legnagyobb oligarchának hatalmi állását: viszont ez is elismerte a többi oligarcháknak tényleg elbitorolt hatalmi állását.

Ezen compromissum végre is arra vezetett, hogy az árnykirályok látszólagos külső hatalmuktól tényleg megfosztattak és

a Maior Domusok — a Karolingok — lettek tényleg is királyokká.

A központi királyság átalakulásához hozzájárultak még a felemlítetteken kivül 1. a hadi szervezet körében bekövetkezett változások, 2. az immunitások szertelen fejlődése és a vidéki hivatali területek átváltozása.

Immunitásos terület az, a mely a közhatóság alól mentes, a hova közhivatalnok hivatalos functiók végzése czéljából be nem léphet. Az Immunitás már a római császárság idejében ismeretes volt. A császári birtokokon lakó telepesek adót nem fizettek s azért nem is volt szükséges, hogy oda az adószedők belépjenek.

Hasonló viszonyok fejlődtek ki a Frank korszakban is. A királynak voltak ingatlanai, melyeken olyan nem szabadok voltak letelepitve, a kik különösen «in verbum regis» voltak fogadva. Ezek adót nem fizettek. Igy a fiskális területekkel jut legelőször kapcsolatba az immunitásnak fogalma. Az immunitásos előjogokat megszerezte csakhamar privilegiumok utján az egyház is. Ezeknél tehát a privilegium pótolta azt, a mi a királyi fiskális javadalmakon a dolog természetéhez képest fejlődött volt ki. Ezen módon keletkeznek a királyi immunitások mintájára az egyházi immunitások, majd pedig ezek példájára a világi urak immunitásos területei is.

Kapcsolatban van az immunátusok fejlődésével a grófsági hivatali területeknek átváltozása is. A mint a herczegségi és a provinciális területek különállásra tesznek szert és az ott létesült provinciális szervezetnél fogva lehetséges volt az, hogy a központi közjogi királyi hatalom alól kiszabaduljanak: ugy a grófsági területek, melyek az állami közigazgatásnak vidéki góczpontjai voltak, most lazitják meg lassanként a központi hatalommal összefüggő kapcsokat és területi uralomra tesznek szert.

A gróf, grófságának területén vidéki állami közigazgatási hivatalnok volt, a ki ott az állami közigazgatást gyakorolta. Mint hivatalnok az adókat az állam, a fiskus részére szedte be. A birságpénzekből van ugyan része, de csak azért, mert a közhatalom intézésében közreműködött. Mindezek azonban megváltoztak akkor, a midőn a grófi méltóság egy-egy családban örökletessé vált. A gróf azonkivül lassanként immunitásra is tett szert területét illetőleg.

Az immunitásos úr eleinte csupán a saját területén lakóknak egymásközötti ügyeiben itélt. Saját alantosainak harmadik személyekkel szemben keletkezett pörei, a rendes biróságokhoz tartoztak. Úgy ezeknek nagyobb jelentőségű pörei is. Idővel ezen összes perek az immunitásos úrnak birói ellátása alá kerültek. Midőn ezen eset bekövetkezik, akkor a gróf már mint az immunitásnak ura, nem pedig mint hivatalnok biráskodik és gyakorolja többi jogait. A jövedelmeket a maga részére szedi be, a birságpénzeket egészen lefoglalja. Ilyen módon bizonyos területek kikerülnek a közjogi királyság hatásköre alól, a területek lassanként magánjogi területekké lesznek, *keletkezik a személyuralmi királyságból a hűbéri királyság, melynek lényege az, hogy a király, hatalom tekintetében egyenlő a többiekkel, csakhogy első az egyenlők között: primus inter pares.*

Mindez kapcsolatba jut a most kifejlődő hűbéri intézménynyel. A mint emlitettük már a személyuralmi királyságban voltak bizonyos elemek, melyek előkészitették azon bomlasztó fejlődési folyamatot, melynek végeredménye a hűbéri királyság, a territorialismus és a souverain jogoknak a területi urakra való átháramlása. Ezek voltak a trustis-féle intézmény, a királyi Mundeburdium, a Bannjog, az Immunitás és a kincstári vagyon kezelésében követett patrimoniális elv. Ezekből kiindulva és ezeknek befolyása alatt veszitett a királyi hatalom souverain jogaiból a királyi vidéki hivatalnokok javára, a kik a souverainitás tekintetében a királynak társaivá lesznek és a hűbéri és immunis állami területeken a központi királyi hatalom rovására *Seniorokként* (seigneur) szerepelnek.

A fejlődésnek menete egyes részleteiben különböző gyorsaságú. Függött ez az egyes uralkodóknak erélyétől, egyéni minőségétől. Függött ez attól, vajjon milyen mérvben volt képes a király ezen fejlődést menetében megakasztani, királyi önállóságát megvédeni.

A királyi hatalomnak szétmállása sokkal előbb következett volna be, — ha az erélytelen — utolsó Merowing király uralkodásának vége felé az elgyengült királyi hatalomba bele nem lépnek a Karolingok.

A Testri melletti csata után (687) ugyanis Austrasia, Neustrasia és Burgundia háznagyi hivatalát Heristali Pippin egyesitette.

Bekövetkezik ekkor III. Chilperichnek és vele a Merowing családnak a Frank tróntól való megfosztása s a Karoling családnak uralkodó családként való elismerése. A Karolingok mindent elkövettek, hogy a központi királyi hatalomtól eltávozott herczegségeket ismét a központi hatalomhoz fűzzék. Az erre következetesen irányitott politika folytán Kis Pippin alatt a herczegségek külön törekvései meg is szüntek úgy, hogy a Frank birodalom a Karolingok virágzása idejében egységes közjogi királysággá lesz, a magánjogi elemek pedig csak Nagy Károly uralkodása után érvényesültek. Ekkor fejlődik ki a hűbéri királyság a Senioratusokkal.

Azon korszak, a mely a Frank birodalom idejében előkészíti a hűbériséget, összehasonlitható nálunk a XII. század végével és a XIII. század elejével, a midőn mihozzánk is eljutottak a hűbériségnek hatásai, a melyek ellen a közjogi királyi hatalom érdekében jött létre az Aranybulla. Ennek tulajdonképpen az volt a végső czélja, hogy az állami közjogi hatalmat szétmállasztó folyamatot, mely a királyi hatalomból és az oligarchákból indúlt ki, mindkét hatalomnak korlátozásával és a már kialakuló félben levő separatismussal szemben megakadályozza.

B) A központi közigazgatás szervei.

Az állami igazgatást a központban, a királyi udvarban végezték. Innen indult ki a vidéki igazgatás. A végrehajtó hatalmat a királyi udvarban bizonyos szervek által gyakorolták, melyeknek mintájára szervezték a vidéki szerveket is. A központi és vidéki közigazgatási szervek között bizonyos kapcsolat volt. Midőn a vidéki szervek önállósitották magukat, akkor megszünt a királyi központi hatalom és ekkor következett be a separatismus.

A központi igazgatásnak központi szerve legelső sorban a *királyi tanács,* mely ezen korszakban nem volt még szervezett intézmény. Ilyenné csak később lett. A tanács tagjai a királyi udvarban alkalmilag tartózkodó előkelők voltak (proceres), kikhez a király állami ügyekben tanácsért folyamodott.

Fontos központi igazgatási szerv volt még a királyi *Kancellária.* A Merowingok alatt leginkább a volt római provinciálisok képviselői a műveltségnek. A Kancelláriának szervezete tehát római

előképek után indult. A Karolingok alatt az Austrasiai elem volt túlsúlyban. A papok voltak az irástudás mesterei, a kulturának terjesztői s igy ezek látták el a királyt tanácsaikkal, ezek kerültek bele a központi udvar hivatalaiba. A mondott okoknál fogva a Merowingok idejében a királyi Kancellária inkább világi jellegű volt, a Karolingok idejében pedig egyházi jellegű.

A Kancelláriában állitották ki az okmányokat. A királyi okmányoknak nagy fontosságánál fogva természetes, hogy nagyon ügyeltek azoknak kiállitására. Eleinte azonban nincs meghatározva, hogy ki legyen az okmányt kiállitó személy. A király ad hoc bárkit bizhatott meg az okmány kiállitásával, esetleg több személyt is váltakozva egyik-másik esetben. Ezen megbizások megismétléséből fejlődik ki azon gyakorlat, hogy az okmányok kiadását ehhez értő egyénekre bizzák, római-byzánczi előkép után. A Kancelláriában ekkor *Referendáriusok* működnek, számszerint 2—5-en, kiknek mindegyike jogositva volt az okmánynak aláirására, megpecsételésére, szóval megvolt minden egyes Referendáriusnál az u. n. *Recognitiónak* joga.

A Kancellária Pippin alatt *egyházi* jellegű lesz. Nagy Károly alatt a Recognitió joga magasrangú egyházi személyre száll át, a kit már Kancellárnak neveznek el. A Kancellár már most egységes vezetője a hivatalnak; hivatalbeli alárendeltjei a *Notáriusok*, kik az okmányokat elkészitették. A Kancellár akadályoztatása esetén annak helyettese (in vicem) kapta meg a Recognitió jogát.

Ezen helyettesitésből származott a *Vicekancellár* tisztsége.

A Kancellária a királyi udvarral szerves kapcsolatban volt. Ezért ez nem is állandó, hanem mozgó hivatal; a Kancelláriának székhelye változik a királynak székhelyével. Csak Nagy Károly állandósitja némileg akként, hogy az okmányoknak ősiratai összegyüjtetnek és egy helyen őriztetnek, a mely körülmény már az országos levéltár kezdetére vall. A Kancellárra vonatkozó terminológia pl. a Vicekancellár elnevezése alakjában már Szent István idejében került át hozzánk, a nélkül azonban, hogy ekkor már nálunk szervezett Kancellária létezett volna; ez csak Szent László, II. és III. Béla idejében fejlődik ki.

A központi királyi udvarnak második hivatala a *comes palatii* hivatala, melynek élén a palotagróf, a *Pfalzgróf* áll, a ki szintén a királyi udvarban tartózkodott. Feladata volt ügyelni a királynak

birói határozataira (placita), azon irányban, vajjon azok megfelelnek-e a biróság tényleges határozatának.

A Palotagróf aláirásával bizonyitotta, hogy a placitum helyesen állittatott ki. Ez volt az u. n. *testimoniatió*. Idővel a királyi igazságszolgáltatás egy része e palotagrófra ruháztatott át. Bizonyos perekben már ő maga itélt. Külön pecsétet kapott, s ezzel a recognitió jogát is elnyerte.

A királyi udvarban a harmadik hivatal az udvari papság szervezkedéséből keletkezett. A királyi udvarban tartózkodó papságnak a Karoling korszakban történt egyesülését, *királyi kápolnának* nevezzük. A szervezett papságnak élén a *Capellanus sacri palatii* áll. Ez Jámbor Lajos ideje óta az udvari papságnak peres ügyeit is elintézte, azonkivül vezette a kápolnával kapcsolatos felsőbb papi iskolát is, hol az udvari papokat kiképezték.

Ezen korszakban a királyi házi hivatalokból már kifejlődött volt a négy u. n. udvari törzshivatal (Erzamt), melyekből a legelső birodalmi hivatalok, majd a legelső országos főméltóságok fejlődnek ki. Ezen négy törzshivatal: az *asztalnok*, a *fölovászmester*, a *főkamarás* és a *főpohárnok*.

A főasztalnok, *Seneschall*, a ki a királyi udvar ellátásáról gondoskodott, feje volt az udvarban tartózkodó összes személyzetnek. Ezen állásból fejlődött ki a Maior domus, ebből pedig később a király. A Seneschallnak nagy a befolyása; ő volt az előkelő ifjaknak és a királyi Herczegeknek nevelője.

A *fölovászmesternek* hatásköre a királyi istállókra terjedt ki. A fölovászi állásból fejlődött ki egy magas katonai állás; a lovassági főparancsnoké, majd a főszállásmesternek állása. Az utóbbi háború esetén az elszállásolásról gondoskodott.

A főkamarás különösen a királyi ingó vagyon felett őrködött; a ruhatárt kezelte; később országos kincstárnokká lesz.

A *főpohárnok* hatásköre kiterjedt a királyi szőlőkre és pinczékre.

Ezen négy királyi törzshivatal fölé emelkedett idővel a Pfalzgraf, mint az egész királyi udvarnak vezetője. Ennek megfelelt nálunk a nádori méltóság (comes curialis maior).

C) A vidéki közigazgatás szervei.

Vidéki közigazgatási területek voltak: 1. a *provinciák*; 2. a *Gauok*; 3. a *Hundertschaftok*; és 4. a *falvak*.

A nagy Frank birodalomban szükséges volt, hogy a királyi központi hivatalokon kivül a vidéken is legyenek egyes közigazgatási góczpontok. Ezeknek feladata a helyi közigazgatás végzése, kapcsolatban a központi királyi végrehajtó hatalom rendelkezéseinek foganatositásával. A vidéki közigazgatási szervezet kapcsolatban van a birodalom területi felosztásával.

Az egész Frank birodalom provinciákra oszlott fel. A területi beosztásban a régi törzsi területek szerepeltek mint provinciák. Ezeken belül a törzsi élet eleinte megmaradt úgy, hogy pl. a jogalkotásnál a provinciális nép, a törzsi jogok feljegyzésénél az egyes területek mint külön területek szerepeltek, oly értelemben, hogy midőn a Frank király az egyes törzsekkel együtt megállapitotta a jogot, nem mint a Frank birodalomnak uralkodója járt el, hanem mint az egyes provinciáknak a feje. Ezen közigazgatási különállása a provinciáknak a Merowing korszaknak vége felé a ducatusi intézményben domborodott ki.

De az erélyes Karolingok megszüntették a ducatusokat és a provinciák mint vidéki közigazgatási szervezetek megszüntek. A területeknek provinciákra való felosztása azon régi organikus történelmi fejlődésen alapult, hogy a Frank birodalom tulajdonképpen sok apróbb törzsből állott össze, melyek közül a Frank törzs volt az, a melynek sikerült a hegemoniát a többi törzsek fölé kiterjeszteni és azok területeit egy birodalommá egyesiteni. A Frank birodalom alapbeosztása tehát közigazgatásilag a régi törzsi szervezeten alapuló provinciális szervezet volt. A duxi állások megszüntetésével a kieső herczegi hatóságot helyettesitették a *missusi* intézménynyel, a mely azonban nem volt állandó, mert a Missusok az évnek csak egy részében működtek, mikor különszerű missusi megbizással a központból kiküldettek.

A provinciák feloszlottak *Gauokra*. Az előbbi korszakban a Gau egyenlő volt a törzs letelepedési helyével, a *Landdal*, a *Markkal*. Ezen korszakban a Gau egy kisebb közigazgatási terület (comitatus), melynek élén áll a comes, a Gaugraf.

Valószinü, hogy a Gau, a comitatus mintájára alakult ki

nálunk a Szent István-féle államszervezet idejében a királyi vármegye, a várterület, a vár. A Gau megfelel körülbelül egy megyének.

A Gauok közül csak azoknak volt jelentőségük, a melyeket nemcsak geografiailag neveztek el igy, hanem azoknak, a melyek a közigazgatás terén is szerepeltek, élükön a comessel.

A közigazgatás még alsóbb rendű közülete a *Hundertschaft*, a század, mely az egyes törzseknél különböző elnevezés alatt fordul elő. A Frankoknál a *Centene*, az Alemanoknál a *Huntári*, a Szászoknál a *Go* (a gauból), a nyugati Frankoknál pedig a *Vicaria*-féle elnevezés divott. Ez utóbbi, a hivatalnoki szervezettel van kapcsolatban, a mennyiben a nyugati Frank területen a grófnak rendes helyettesét Vicáriusnak hivták.

A Gall területen, a hol a római provinciák voltak, kapcsolatba jut a Gau szervezet a volt római Civitás fogalmával. Mig a Gaunak feladata a közigazgatás, a birói functió, a gazdasági kezelés, addig a Hundertschaftnak feladata az igazságszolgáltatás a Thingen, a Frankoknál pedig egyúttal a rendőri teendők végzése is.

Ebben eltér az Angolszászok Hundertschaft szervezete, mert itt a rendőri felségjog különbözőképpen fejlődött és pedig mint a királyi felségjogoknak egyik különszerű megnyilatkozása.

Az Angolszászoknál a praeventiv intézkedéseknek foganatositása a rendőri felségjog gyakorlásában nyilvánul meg.

A Frank birodalomban a Hundertschaft mint közigazgatási közület köteles eljárni bünesetekben; köteles megelőzni a bünesetek elkövetését és ha ilyenek előfordulnak, kötelességében áll oda hatni, hogy a tettes kézre kerittessék. Ha ez nem sikerül, akkor a kárért az egész közület felelős. Ha sikerül a tettest elfogni, akkor a Compositió fele a Hundertschaftot illeti meg.

Mint legalsó közigazgatási közületek szerepelnek a *falvak*, a községek, tehát a *falusi Mark*. A falusi Marknak főjelentősége gazdasági feladatok teljesitésében nyilatkozik meg. Másik feladatát teljesiti a béke fenntartásában. Az igazságszolgáltatás már hatáskörén kivül esik; legfeljebb mezőrendőri ügyekben jár el. Eltekintve mezőgazdasági jelentőségétől a községi szervezetnek, ez még azért is fontos, mert belőle indul ki egyrészt 1. azon lakosság, mely később a városi elemet alkotja, a melynek gazdasági jelentősége az ipari és kereskedelmi életben nyilvánul meg, 2. ezen későbbi városi fejlődésből fejlődik ki utóbb a testületi szervezkedés is: a

Czéhek, a Hanzák és a Gildéknek rendszere, mely testületi szervezettel maga a városi szervezet is a legszorosabb kapcsolatban van.

A testületi szervezkedésnek azért is nagy a jelentősége, mert egyik oka volt a hűbériség megszünésének, másrészt a nemzetállam fogalmának kialakulása is kapcsolatban van vele.

A községi élet továbbfejlődésére nézve megjegyzendő, hogy az egyes falusi Markok most is három alkotó részből 1. a *Sálából*, 2. a három földben és ezek mindegyikének három tagjában kiosztott *szántókból* és 3. a közös területből, az *Almendéből* állottak. De ezen korszakban egyes Markokban beleékelődtek a nemesek, a miből a Markkötelékeken belül az udvari vagy *Hofmarkok* keletkeztek. Ezeknek jellemző vonása az, hogy az ingatlan tulajdonosa egy nemes, előkelő, a ki az egyéni tulajdonba átmenő ingatlanra nézve teljesen külön áll, csupán az Almende, a közösterület közös a falusiakéval.

A *mansio* (Echtwort) szempontjából azon jogok, a melyek illették a szabad parasztokat, a Dorfmarkbelieket, illették a nemes földtulajdonost is. A falusi Mark érdeke találkozott a Hofmark érdekével a közös területen, a közös haszon élvezetében.

D) A Gráf.

Nézzük most, kik voltak a vidéki közigazgatásnak hivatalnokai.

A Frank korszakban a legfontosabb vidéki közigazgatási hivatalnok a Gaugróf. Tevékenységi köre eleinte nem terjedt ki a közigazgatásra, csupán a hadi teendőkre. Ezek mellé kerülnek lassanként a közigazgatási és birói teendők is.

A Gráfnak hadügyi teendőit figyelve meg, látható, hogy ezen tevékenységi kör a szükségből keletkezett. Kellett ugyanis egy vidéki csapatvezér, a ki a Hundertschaftok által szolgáltatott katonaságot egyesitse. A kisebb területek ugyanis már elvesztették önállóságukat. Herczeget, vezért sem lehetett választani, mert volt király. A hadsereg alosztályainak vezetése, a helyi szükségletek szerint mutatkozó katonai közigazgatási teendőknek végzése volt azon két tevékenységi kör, a melyből a Gráfnak állása kifejlődött. Nálunk a várispánnak volt ilyen hatásköre.

A Gráfi állással gazdasági teendők is voltak kapcsolatban. A Gráf mint a comitatus élén álló hivatalnok annak jövedelmeiből is kapott részt. Igy volt ez nálunk is. A Gau jövedelmének egy harmadrésze a Gráfot illette meg.

A Gráfok mellett a dominiumokban, értve alattuk azon földterületeket, melyek királyi magántulajdonba tartoztak, szerepeltek a birtokkezelők, *domestici*.

Daczára annak, hogy a Gráfot a király nevezte ki, minek folytán ő királyi hivatalnok, mégis hivatalos működésében a Gráf a népjog, nem pedig a királyi jog alapján áll.

Hivatali állásánál fogva nagy volt a vérdija; háromszorosa annak, a mennyi őt rendi állásánál fogva megilletné. Néha a nem szabadok, — a servi regis, vagy a pueri regis — sorából nevezték ki a Gráfot.

Idővel II. Lothár idejében t. i., a párizsi egyezményben arra nézve történt kötelező igéret, hogy pusztán a nagybirtokosok közül történnek Gráfi kinevezések. A mikép a herczegi állás megszüntével a központból küldtek ki Missusokat azon czélból, hogy ezen a vidéken a központi igazgatást végezzék, úgy az igazgatásnak vidéki góczpontjaiból a Gráf is küldött ki missusokat azon czélból, hogy ezek őt saját területén helyettesitsék. Ezek voltak a Missi comitis. Egyes concrét esetek elintézésére küldötték ki ezeket eleinte, a miért is csupán mint *«missi ad hoc»* szerepelnek. Idővel a helyettesek kiküldetése állandóvá lesz; másrészt mindig ugyanazokat küldi ki a Gráf, ha arra szükség van. Igy lettek az «ad hoc» Missusokból a Vice-comesek. A Gráfot a biráskodásban is helyettesitették ezek. Ezeknek állása a tulajdonképpeni középkorban, Francziaországban tovább fejlődvén, Vicomtokká lettek, kik éppen oly módon szereznek hűbéri-területi jogokat, mint a comesek. Területi urakká lesznek ők is és belekerülnek a főnemesek sorába.

E) A missusok. A Pfalzgráf. A Markgráf.

A Missusi intézmény a Frank korszakban kapcsolatos azon kérdéssel, hogy miként lehet a központi hatalmat a vidéken érvényesiteni akkor, ha a vidéken rendszeresitett hivatalos közeg nincs. A központi kormányzat azon esetben, ha szükség volt arra, hogy intézkedései a vidéken foganatosittassanak, kiküldöttek által

foganatosittatta azokat. A midőn a herczegi intézmény megszünt, eleinte még ezen kiküldetéseket nem mint rendszert alkalmazzák, hanem a szükséghez képest esetről-esetre küldik ki, tehát «ad hoc», a Missusokat.

Midőn a Missusok kiküldetése már állandó, mert folytonosan tartó szükséget pótol, keletkeztek a *Missi dominici*, kik a vidéki közigazgatást a központival összekapcsolták. Ekkor tehát már nem volt szükség az «ad hoc» Missusra, mert az intézmény rendszeresitése után a tavaszi országgyülésen kapják meg az állandó kiküldöttek megbizatásukat és ugyanekkor látják el őket utasitásokkal. A Missusi tevékenység szempontjából az egész birodalmat négy kerületre osztották fel, úgy, hogy minden két-két Missusnak, egy világinak meg egy egyházinak jutott egy terület, az u. n. Missaticum.

A Missusoknak az volt a teendőjük, hogy a vidéki közigazgatás minden egyes ágát ellenőrizzék. Ha hiányokat észleltek, ezeket a központban megjelentik. A fejlődési menetet illetőleg tehát legelőször az ad hoc Missusok tünnek fel. Ez az első fejlődési szak. A Missusi intézmény akkor lesz legjelentősebb, a midőn a törzsi Herczegek működését pótolja. Ez a második fejlődési szak. A harmadik fejlődési szakban már a hűbériségnek befolyását lehet megfigyelni. A hűbériség befolyása ezen esetben a Missaticus területekre irányul. A Missaticus területek ugyanis állandóan ugyanazon Missusokkal, majd azok örököseivel jutnak kapcsolatba. Ezek azután épugy, mint a többi területi urak, pld. a Gráfok, kik megszüntek hivatalnokoknak lenni, a központi hatalom rovására saját maguk érdekében gyakorolnak hatósági ténykedéseket, a mi által itt is az u. n. territoriálizmus keletkezik. Ezen változás, tehát a fejlődésnek harmadik szaka azonban csak a következő korszakban következik be. Különösen a birói önálló tevékenység válik ki ezeknél a többi állami teendők közül és lettek az előbbi Missi dominicikből a vidéki *Pfalzgráfok*.

Ezen Pfalzgráfok tehát megkülönböztetendők a királyi udvarhoz tartozó palota-grófoktól, a kik már a Frank korszakban léteztek.

A Missusokból kifejlődött Pfalzgráfok egyike volt a Rajnamelléki Pfalzgráf. A Missaticumok négyes felosztásához képest összesen négy volt a Pfalzgráfoknak száma is.

A Frank korszaknak nevezetes hivatalnoka a *Markgráf* is, a ki a határgrófságok élén állt. E határ- vagy őrgrófok, a Markgráfok, Duces limitis állása a Herczegi állással van kapcsolatban. A Markgráf annyiban különbözik a Gráftól, hogy az ő területete nagyobb, de nem terjed ki hatósága az egész területnek összes közigazgatási ágazataira, hanem csak a katonaira. O egyúttal katonai parancsnoka is a Markgráfschaftnak. Hatásköre tehát ezen szempontból nagyobb mint a többi Gráfoké. Az őrgrófsághoz tehát katonailag több grófság tartozik, mely összes grófságoknak katonai főparancsnoka és katonai közigazgatási vezetője a Markgráf. A többi grófságok, melyek tehát katonailag a Markgráf alá tartoznak, különösen közigazgatásilag függetlenek. De ezen grófságok közül az egyiket közigazgatásilag szintén a Markgráf vezeti, épúgy mint a többi katonailag alája tartozó gróf.

Nálunk ehhez hasonlóan fejlődtek ki a határvidéki bánságok. Többször a bánság területi beosztásába egyes anyaországi megyék is bele kerültek és igy a bánnak katonai rendelkezése alá jutottak. Igen sokszor azonban ezen megyék egyikének főispánja is volt a bán. A török veszély elleni védekezés okából keletkeztek különösen ilyen végvidéki bánságok.

A határgrófságok tehát tulajdonképpen a határ megvédése okából egyesitett grófságok voltak.

F) A vidéki biráskodás és annak szervei.

A birói állás fejlődését megfigyelve feltünik mint biró legelőször a Hundertschaftok élén álló *Fürst*. A fürsti állás megszünésével annak helyébe kerül a *Thunginus*. Ennek helyettese volt a *Sacebáró*, a ki az itéletet végrehajtotta. Idővel a *Gráf* végzi a birói teendőket, a kit vagy a *vicarius* (in vicem comitis) vagy a *Schultheiss* helyettesit. A Gráf és a Schultheiss közötti viszony hasonló a Thunginus és Sacebáró közötti viszonyhoz. A Schultheiss a Gráfnak volt eleinte végrehajtó közege. A korszak végén azonban a Schultheiss a Gráf mellett önálló biróként működik.

G) Igazgatás és igazságszolgáltatás immunitásos területeken.

A birodalom többi részeitől egészen elütő volt a közigazgatás és az igazságszolgáltatás az immunitásos területeken. Itt az immunitásos úr lépett a közhivatalnokok helyébe. Ez vezette a helyi

igazgatást, ez gyakorolta az igazságszolgáltatást is. Az igazságszolgáltatás egyházi immunitásos területeken külön fejlődött. Az egyházi immunitások rendesen, (nálunk is) megelőzik a világi immunitásokat. A világi immunitásokról pld. nálunk csak a XIII. század vége felé vannak biztos adataink.

Az igazságszolgáltatást illetőleg az egyházjog bizonyos korlátokat szab. Egyháziak ugyanis nem vehetnek részt olyan birói határozatokban, melyeknek végrehajtása vérontással jár. Midőn az immunitásos biróság a pallosjogot (ius spatae et sangvinis) gyakorolta, halálos büntetéseket is szabhatott ki. Ilyen esetekben az egyháziak birák nem lehettek. Helyettesitésükről kellett tehát gondoskodni. Az egyházi főuraknak birói helyettesei voltak az «*Advocati ecclesiae*». Ezen megjelölés mellett a «*Vogt*»-féle elnevezés is divott. Vogt általában olyan megbizott, a kinek megbizása bizonyos hivatali körrel van kapcsolatban. Pld. a várnagyok, *Burgvögte*.

Azon esetben, ha az egyházi immunitásos úr nem gondoskodott volna helyettesitéséről és ez okon az igazságszolgáltatás megakadt volna, el is veszithette biráskodási jogát.

Az Immunitások akkor érik el jelentőségüknek tetőpontját, a mikor a hűbériséggel jutottak kapcsolatba. Midőn tehát az immunitásos területek souverain jogokat gyakorló hűbérurak kezébe kerülnek, a kik a területiségnek alapját vetik meg. A fejlődésnek ezen iránya nem az egész birodalom területén vezetett egyenlő gyorsasággal az érintett eredményhez. Az immunitásos uraknál ugyan általános volt a törekvés arra, hogy hatalmukat kiterjeszszék és hogy saját területükhöz eleddig más független területeket csatoljanak.

A hol ez sikerült, ott a tényleges állapotoknak alapja nem volt a jogrend, hanem az erőszak. Az immunitásos területek keletkezése után, leginkább tehát a következő korszakban, ezek között maradtak szabad területek is, melyekre erőszakkal vagy esetleg megalkuvás után még nem terjesztette ki egy hatalmasabb hűbérúr a kezét. Ezen, ilyképpen az erőszakos foglalástól menten maradt immunitásos terület azután igen sokszor a többi hatalmas hűbérúr területei által szigetszerüleg körül volt már véve, körül volt zárva «*Inclusum*». Ezért nevezték ezen területeket «*Enclávék*»-nak.

Azon területek, melyek a birodalmi kapcsoknak közvetlenségét fenn tudták tartani, melyek tehát csupán a birodalmi központi hatalommal maradtak kapcsolatban, *báróságnak* neveztettek el (*Freiherrschaften*). Ezeknek urai pedig voltak a *Bárók* (*Freiherren*).

Ezek csak a birodalomtól függtek. Ebben állott ezen elnevezésnek lényege. Ezen fejlődésnek alapjai már ezen korszakból indulnak ki. Összefügg ez a rendi szervezetben bekövetkezett változásokkal. Azon közszabadok ugyanis, a kik ezen korszakban a rendi szervezetben bekövetkezett változások alkalmával képesek voltak önállóságukat megtartani, azokból mint szabad urakból lesznek a következő korszakban — a tulajdonképpeni középkorban — a bárók.

6. §. *A királyi kormányzat egyes ágai.*

A Frank korszakban a pénzügynek és a hadügynek már voltak külön igazgatási szervei.

I. A pénzügyi igazgatás a korszaknak közgazdasági jellegéhez simul. Az állami szükségleteknek fedezése szük körben mozog. Azok, az állami gépezet egyszerüségéhez képest aránylagosan csekélyek is. Az állami szükségleteknek legnagyobb része nem az összes közjövedelemből fedeztetik, hanem egyes különszerü jövedelmi ágakból.

A mit az adózásról a mult korszakra nézve elmondottunk, többé-kevésbbé áll ezen korszakra nézve is.

Az előbbi korszakban az adó még csak önkényt nyújtott ajándék volt.

A Frank korszakban az adórendszer:

1. vagy római jogi, tehát a volt római provinciákból átvett adórendszeren nyugodott,

2. vagy germánjogi.

Az első csoportba azon adók tartoznak, a melyek a régi római rendszerből maradtak meg. Ilyenek a «*capitatio plebeia*», a fejadó és a «*capitatio terrena*», a földadó. A capitatio terrena lassanként dologi teherré (Reallast) változik át és állandó kapcsolatba jut a telekkel, a mely után ezen adót fizetik. Ha esedékes hátralékos részletek volnának, ezekért — ha a telek tulajdonosának személye változik, — nem az előbbi tulajdonos felel, hanem mert az ingatlannal jutnak szoros kapcsolatba — az új tulajdonos.

A germánjogi adórendszer az általános gazdasági felfogáshoz simul. Az általános gazdasági rendszer pedig a termény-gazdasági.

Nem pénzt fizetnek tehát adó gyanánt a föld után, mint a római provinciális területeken, hanem terményekben fizetnek. Az adó tehát a terménynek valahányad része. Ezért *«campi pars»*-nak, *«mehdem»*-nek nevezik. A *«Terragium»*-féle elnevezés is dívik.

Ilyen adók a Szent István-féle államszervezet korában nálunk is ismeretesek.

Nyugaton a «campi pars» a termény ötöd vagy heted részéből állott.

A campi parstól, célját és jogi természetét illetőleg megkülönböztetendő a nem állami adó jellegével biró *egyházi tized* (decima). A termény tizedrésze az egyháznak járt, az egyház szolgáinak.

A germánjogi alapon fejlődött adónemekhez tartoznak az u. n. *pascuariák* is, a legeltetési dijjak. A pascuariák kapcsolatban vannak a király főterületi jogával, ennélfogva a király bizonyos korlátok között az ingatlanokkal rendelkezhetett. Mikor a terület még *Allmende* volt, az ezen való legeltetésért a kincstár bizonyos dijjak szedésére volt feljogositva. Később mikor az Allmende már adomány útján magántulajdonba ment át, a velük szoros kapcsolatba jutott legeltetési dijjaknak terhe is rajtuk maradt, úgy, hogy azok az ingatlan után továbbra is fizetendők voltak.

A királyi jövedelmekhez tartozott a királyi vadászati jog is. A király Bannhatalmánál fogva fel volt jogositva arra, hogy az erdőket vadászat czéljából lefoglalhassa. *«Forrestare silvam»*, *«Forestis venatio»*. Ezen jogát a király az idők során különbözőképpen gyakorolta. Rendesen az u. n. *magas vadászatra*, a nagyobb vadra tartotta fenn a király saját vadászati jogát. Az alsóbbrendű vadászat némely helyen megmaradt a földtulajdonosoknál. Idővel azonban ez is kikerült a szabadok kezéből. A parasztok pedig teljesen kizárattak a vadászati jogból. Ártalmas vadakra azonban korlátlanul meg volt engedve a vadászat.

A királyi vadászati jog a vadra vonatkozó eredeti szerzési módot a foglalást (occupatio) is korlátolta.

A vadászatra vonatkozó szabályok érvényesek voltak a *halászatra* is. A halászat szintén regáljog volt. A király a folyókat halászati tilalom alá vehette. A király rendelkezett a halászattal, azt el is adományozhatta.

További jövedelmi forrása volt a királynak a *partjog*, a *foglalás* és a *bányászat*.

A *partjog* a királynak azon joga, hogy a partra vetett ingóságokat, sőt idegeneket is lefoglalhatott és azokat tulajdonaként visszatarthatta. A tenger partját bizonyos szélességig királyi területnek és a tengerből oda jutott dolgokat uratlan dolgoknak tekintették. A király pedig ezen uratlan dolgokat lefoglalhatta. A partra vetett idegenek, ha a király vendégjogot nem adott nekik, vagy nem részesitette őket Mundeburdiumban, szintén a király tulajdonának tekintettek. Ezekkel mint rabszolgákkal tetszése szerint járhatott el. A partjogot később alkalmazták a birodalmi közutakra is pl. a Rajnára, melyet birodalmi útnak tekintettek. Ha valamely birodalmi úton (Reichsstrasse) valamely kocsirakománynyal baj történt és az a kocsiról leesve érintette a földet, a rakomány a királyé lett, feltéve, hogy valamely közhatósági hivatalnoknak alkalma volt ezen tényt megállapitani. Később ezen jog is a területi urakra szállott át. A partjog átvive a közlekedési útakra az u. n. *Ruhrrecht*, mely szerint, ha csak a kocsitengelye is érintette az országutat, lefoglalható volt a kocsinak rakománya.

A nemes érczekre és a sóra való bányászat is regáljog volt, de még sem tiszta regáljog, az át volt törve. Az eredeti területi foglalások és későbbi adományozások folytán ugyanis a földesurak és olyanok is, kik erre privilegiumot nyertek, gyakorolhatták a bányászati jogot.

Csökkentek a királyi jövedelmek akkor, midőn a hűbériség kifejlődésével a királyi hatalom rovására a hasznos királyi jogok legnagyobb része a területi urak kezébe került, még a pénzverési és a partjog is. Elvben még akkor is el volt ismerve, hogy a király képviselője a föld főtulajdonjogának és hogy ő élvezője az összes birodalmi jövedelmeknek, — gyakorlatilag azonban ezen elv a tulajdonképpeni középkorban csakis akkor érvényesült, ha a király utazás közben valamely hűbér úrnak területén utazva ott udvart tartott. Ezen esetben ezen területnek jövedelmei, a melyek különben a területiségnek kifejlődése után a területi urat illették meg, a királynak ott tartózkodása idejére a királyra szállottak. Kapcsolatban van ez a descensus jogával.

A birodalmak decentralisátiója folytán bekövetkezett az állami jövedelmeknek decentralisátiója is.

II. A hadi szervezetben ezen korszakban szintén mutatkoznak bizonyos változások. Változott az általános hadi kötelezettség;

megengedték a helyettesitést; viszont mások elmaradhattak a hadból. A főváltozás azonban az, hogy a hadi kötelezettség mérve a vagyon nagyságával jut kapcsolatba. Arányba jut a vagyon nagyságával. A Frank korszakban a hadi kötelezettség, azonban daczára ezeknek, elvben általános, mert mindenkire kiterjed.

A hadi kötelezettség teljesitése a *Hehrfarth* által történik; ez azt jelenti, hogy a nemzet szabad tagjai a király által kiadott parancs folytán hadba tartoznak állani. A Hehrfarth általános jellegű hadi szolgálatot vont maga után. De azért volt *kivétel* is. Nem mindenki tartozott eleget tenni ezen parancsnak, pl. az *egyháziakra*, az *idegenekre* és a zsidókra nézve kivétel volt. Fontos a királynak rendelkezési joga azokkal szemben, a kik az egyházi rendbe szándékoztak belépni. A papi rendbe való belépés ugyanis a király engedélyétől függött. Ennek oka pedig az volt, hogy a hadi kötelezettség teljesitése alattvalói kötelesség volt. És mert a Hehrfarthnál az egyházi rendbeliek kimenthették magukat, ezen oknál fogva is természetes, hogy az egyházi rendbe való belépés a király elhatározásától függött. A Hehrfarthot a királyi parancscsal (Heerbann) hirdették ki.

Ha nem a király adta ki a hadi Bannt, hanem egy veszélyeztetett területnek katonai parancsnoka, akkor ezen részleges mozgósitás *Landfolge* névvel jelöltetik. A birodalom veszélyeztetett területén lakó polgárok ilyenkor, mindannyian kötelesek hadba állani. Ekkor nem volt kivétel, mindenki tartozott hadi kötelezettségének eleget tenni. A mozgósitási parancsot, a Hehrfolgéra nézve a király adta ki, a katonai administratióval megbizott Gráfhoz. Ez 60 Solidus büntetésnek terhe mellett köteles volt a parancsot tovább adni a Hundertschaftokhoz. Hiszen a Hundertschaftok mint katonai szervezetek, a Gráf vezetése alatt álló alosztályok voltak.

Ha általános mozgósitási parancs adatott ki, akkor inkább a gazdagokra hárult a hadi kötelezettségnek teljesitése, mint a szegényekre. A birodalom veszélyeztetett területéhez közelebb fekvő részeken sürübben vettek részt a hadkötelesek a felkelésben, mint a távolabb eső provinciákban. Az utóbbi a rossz közlekedési viszonyokban, az előbbi pedig abban leli magyarázatát, hogy mindenki köteles volt maga magát fegyverrel ellátni, ez pedig drága dolog volt.

Az általános hadi kötelezettség a Merowingok idejében annyiban *változik*, hogy az *egyháziak telkeik után csak bizonyos számban állitanak ki katonákat*. Az is előfordul, hogy kellő igazolás mellett fontos oknál fogva egyik családtag helyettesitheti a hadban a másikat. A helyettesitést, a mit kezdetben csak kivételes esetben engedtek meg, idővel az egyházi ingatlanok tulajdonosai jogként követeltek maguknak.

A Karolingok idejében figyelhető meg a második változás. *Az ingó és ingatlan vagyon nagysága lesz a hadi kötelezettség mérvének alapjává*. Még pedig a Schelde és a Maas közötti vidéken, *Austrásiában* határozó volt *az ingatlan*, *Lombardiában* és *Neustrásiában*, a Loire és a Schelde vidéke között pedig *az ingó vagyon*.

A vagyoni viszonyok alapján a IX. században Jámbor Lajos alatt bizonyos jegyzékekbe kezdik összeirni a hadkötelezetteket. Vagyonegységet állapitanak meg, a mely után mindenki tartozik a hadi kötelezettségnek megfelelni. Ha egyesek a vagyonegységet el nem érik, akkor többen együttvéve alkotják meg azon egységet, a melynek alapján állitanak ki egy harczost. Ennek hadi költségeit azután közösen fedezik mindazok, a kik az emlitett egységet megalkotják. Később ezek a Gráfnak fizettek bizonyos összegeket, «*Stipendium*»-okat. A Gráf azután a Stipendiumokra állitott ki helyettük katonát.

Változott a hadsereg belszervezete is. A lovasságnak a gyalogsággal összekötött csapatja már megszünt. A *Cuneus*, az ék még megmaradt ugyan a VII. század utáni időkig, ekkor azonban a Saracenok elleni csatákban a gyalogságnak működése nem mutatkozván eléggé hatásosnak, a hadseregnek átalakitása a trustis, a lovasság alapjából indult ki. Ezen körülmény okozta, hogy a hadsereg szervezete a hűbériséggel jutott kapcsolatba. Ingatlanokat adományoztak ugyanis lovas hadi szolgálat fejében a Senioroknak, a kik élére állottak a csapatoknak. Ezeknek nagysága pedig arányban volt a kapott ingatlan nagyságával épugy, mint a hogy ezt nálunk a XIV. század elejétől fogva kifejlődött banderiális hadszervezetnél láthatjuk.

7. §. *A törvényhozás a Frank korszakban.*

A törvényhozás, azaz a nemzet öntudatában élő jogszabályoknak feljegyzése, a területi gyülésekben történt. Igy Svéd- és Norvég-

ország a területi Landschaft gyülések, Dániában az Alding. Lombardiában az ági gyülések foglalkoznak a törvényhozással.

Az Angolszászoknál az egyes királyságok területén megmaradtak ugyan a gyülések, mégis a törvényhozással csak az előkelő földbirtokosoknak a Thaneknek gyülekezete (Gemotja) a *Witenagemot*, a királynak udvari tanácsa foglalkozott.

A Frank birodalom területén a régi, általános nemzetgyülések maradtak meg. Ezen gyüléseknek katonai jellege volt. Itt tartották meg a fegyverszemlét, itt vizsgálták vajjon el van-e látva minden hadköteles a szükséges fegyverzettel. Chlodovéch alatt márcziusban (campus marcius), Pippin alatt májusban (campus madius) tartották meg ezen gyüléseket.

A lex Salica, a saliai népjog ilyen gyülésen jegyeztetett fel. Mivel ezen feljegyzés a király jelenlétében történt, leges dominicaenek nevezték el.

Mikor a birodalom megnagyobbodott, az előbbi törzsi gyülések már nem voltak alkalmasak a törvényhozásra. A különös jogalkotás ugyan az egyes provinciák gyülésén folyt le, de az összbirodalomra vonatkozó jogszabályokat már nem lehetett a partikuláris gyülekezeteken megalkotni.

Keletkeztek tehát az egész birodalmat érdeklő gyülések, a melyek a Karolingok idejében különböző név alatt szerepelnek. Így előfordul a *conventus regalis*, a *placitum*, *synodus*, a *synodulis conventus*-féle elnevezés. A provinciális gyüléseken nem a király, hanem inkább a nép akarata érvényesült. Ha az egész birodalom érdekét kellett szem előtt tartani és birodalmi ügyekben intézkedni, akkor nem a provinciális szervezet, hanem inkább a királyi hatalom és rendelkezési jog jutott kifejezésre. A királyi hatalom azonban itt sem működhetett abszolut módon. Itt is a tanácskozás és az együtt elintézésnek elve döntött. Ezen czélra pedig olyan gyüléseket kellett kiszemelni, a melyeken a király tanácsosaival amúgy is összekerül tanácskozás okából. Ilyenek voltak az egyházi jellegű zsinatok.

Ezen szükebb körű kevesebbek által látogatott gyülekezet alkalmasnak bizonyult arra, hogy itt a fontosabb érdekű államügyekről tanácskozzanak. Jelen volt a zsinaton a király, a ki elnökölt. Az egyházat érdeklő határozatok csakis a királynak jóváhagyása után váltak jogérvényesekké. A zsinatok alkalmával

a király udvarával jelent meg. Így tehát alkalma nyílott a királynak, úgy a zsinat érdekében megjelent egyházi, mint a vele lévő világi előkelőkkel is együtt véve állami ügyekről is tanácskozni.

Megesett, hogy ezen zsinatokat tavaszszal, közvetlenül a szokásos fegyveres szemlék előtt tarlották meg. Későbbi időben elválasztották őket egymástól. A zsinatokat megtartották őszszel. Ezek voltak tehát a tulajdonképpeni államtanácsok. Itt készitették elő az ügyeket a tavaszi fegyverszemlékre.

Látni való tehát ezekből, hogy a birodalmi gyülés — Reichstag — egyrészt a fegyveres gyülésekből, a szemlékből, másrészt pedig zsinatokból keletkezett.

A birodalmi gyülések eleinte még nem voltak szervezve. Nem volt meghatározva, hogy ki lehet ezen gyülekezetnek tagja, nem volt meghatározva, hogy kit kell ezekre meghívni. A király meghívta azokat, kiknek meghívását jónak látta. A királyi bannjog volt azon jog, melynek alapján a gyülés össze volt hivható.

A birodalmi gyülésen meghozott határozatokat irásba foglalták és ki is hirdették. A királyra nézve ezen határozatok nem voltak kötelezők, ő azonban politikai okokból igen természetesen nem helyezkedett ezekkel ellentétbe. A birodalmi gyülés tárgyai sem voltak meghatározva.

Csak Jámbor Lajos mondotta ki azt, hogy a fontosabb ügyekben a király egymaga nem intézkedik, hanem azokat a birodalmi gyülés elé viszi. Hogy melyek legyenek ezen fontos ügyek és vajjon mi tartozzék a birodalmi gyülés hatáskörébe, azt a király határozta meg.

Midőn a területiség érvényesül, akkor az egész birodalom kisebb részekre oszlott s ennek folytán a birodalmi gyülésnek hatásköre mindinkább szűkült.

Területi gyülekezetek keletkeztek. Az egyes hűbérurak saját területükön alvasallusaikkal tartottak tanácskozásokat. Ezek mellett Németországban a birodalmi gyülés az egész birodalomra kiható gyülekezetként megmaradt.

Francziaországban az általános gyülések teljesen eltüntek. Csak a XIII. század végén és a XIV. század elején, midőn a rendi gyülések keletkeznek, újulnak ismét fel az általános jellegű gyülések.

8. §. *A rendi szervezet átalakulása.*

A rendi szervezetnek alapja az előző korszakban a szabadság volt. A most tárgyalt korszakban a rendi szervezet fejlődésében döntőleg szerepel az ingatlannak nagysága és valamely hivatalnak viselése. Ezen kétféle befolyás folytán keletkezik egyrészt a birtokaristokratia, másrészt a hivatali aristokratia. A hivatal folytán annál előkelőbb valaki, minél nagyobb része van a közhatalomban. A most érintett aristokratián kivül szerepel még ezen korszakban az ősnemesség is. Az ősnemeseknek utódai tudniillik. Mindezek együttvéve alkotják ezen korszakban a nemességet.

Egyáltalában három rendi csoportot lehet megkülönböztetni a Frank korszakban.

1. *Hochfreiok* csoportjába tartoztak a legszabadabbak, a legelőkelőbbek. Ilyenek voltak a *herczegek, grófok, birtokaristokraták* és *hivatali aristokraták.*

A hivatali nemességhez nemcsak a világi főhivatalnokok, hanem egyházi főurak is tartoztak. A *püspökök, apátok.* A hűbériség fejlődésével kerülnek ide a *királyi Vasallusok,* a *Seniorok,* a volt trustisbeli urak.

2. A Mittelfrei, boni homines, vagy liberi, ingenui, mediocres csoportjába tartoztak mindazon előbbi korszakbeli szabadok, a kik megtartották birtokukat és szabadságukat is.

3. A szabadok csoportjában azonban bizonyos változások következtek be. Voltak ugyanis olyanok, kik függőségi viszonyba kerültek. A függőséget okozhatta a hűbériség és a földesúri hatalom. Azok, a kik földesúri hatalom alá kerültek, voltak a korlátoltan szabadok, *Minderfrei, minores.*

Azok, kik sem hűbéri függőségbe, sem földesúri hatalom alá nem kerültek és igy eredeti szabadságukat megtartották és közvetlenül a birodalomhoz tartoztak, voltak az u. n. *liberi barones* (szabad bárók), *Freiherren.*

A liberi barones csupán a birodalommal vannak közvetlen kapcsolatban. Ők képviselik azon elemet, mely a későbbi középkorban, a birodalmi közvetlenek — a *Reichsunmittelbare*-k neve alatt ismeretes. A szabad bárók a nyugaton tehát nem a hivatali szervezetből kerültek ki, mint nálunk, hanem azoknak állása a birodalmi közvetlenséggel van kapcsolatban. Hasonló ez minálunk

a *szabad ispánok* állásához, a kik szintén közvetlenül a királyi hatalom alá tartoztak. A grófi állás a nyugaton azonban a hivatali szervezettel van kapcsolatban. A hivatalnok Gráfból lesz a született gróf.

A szabad ispánság nálunk a királyi hatalommal való közvetlenségénél fogva hasonló a nyugati liber-bárósághoz. A bárók ellenben nálunk főhivatalnokok voltak, a kik tagjai a királyi tanácsnak. Ilyen a nádor, az országbiró, kik ezen állásuknál fogva tagjai a királyi tanácsnak. Ezek a valódi bárók, *veri barones.* Voltak ezeken kivül olyan bárók is, kik nem hivatalos állásuknál fogva, hanem csak meghivás alapján tagjai a királyi tanácsnak. (Barones solo nomine).

A nyugaton a fent emlitetteken kivül voltak olyan szabadok is, kiknek rendi állása lényegében nem változott meg. Egyrészt megtartották ezek szabadságukat, másrészt ingatlanjukat is. Foglalkozásuk sem változott meg. Ezek voltak a *szabad parasztok,* a falusi Markok lakói.

A szabadok csoportján alul vannak ezen korszakban is a *félszabadok* és a *nem szabadok.* A félszabadság eredete visszavezethető a hóditás tényére. Olyanokat, kik fegyveresen nem állottak ellen, szabadságuktól nem fosztottak meg, csak korlátozták őket ebben. Nem kaptak ingatlant; fegyverjoguk nem volt teljes; vérdijuk nem volt egész. Földhöz voltak kötve; nem lehetett őket eladni az ingatlan nélkül, mint az alattuk álló nem szabadokat.

A nem szabadokhoz tartoztak a *Mansuarii, Cassati,* a kiket azonban szintén nem lehetett az ingatlan nélkül eladni. Azon nem szabadok, kiket az ingatlan nélkül is el lehetett adni, voltak a *Mancipia.*

A nem szabad állapotból a félszabad állapotba, innen pedig a teljes szabadság állapotába is el lehetett jutni a *szabadon bocsájtás által.*

A rabszolga rendesen előbb félszabaddá lett. Csak azután jutott ő, vagy utódja ünnepélyes szabadon bocsájtási cselekmény útján a szabadok sorába. Azoknak szabadon bocsájtása, kik a rabszolga állapotból bocsájtattak szabadon, nem volt közjogi hatályú, ezek csupán félszabadokká lettek. *Barsalkoknak* nevezték őket. A «Báró» szabad és «Schalk» nem szabad szó, összetételéből származott ezen elnevezés.

Felszabaditani lehetett valakit teljes szabadságra is; ez ünnepélyes módon történt és eredményezte a közjogi, a népszabadságot. Az ünnepélyes szabadonbocsátásnak három faját lehet megkülönböztetni. Ha ez a legünnepélyesebb módon történt, akkor korlátlan szabadságot eredményezett, ha kevésbbé ünnepélyes volt a cselekmény, akkor bizonyos korlátozások érték a szabadon bocsátottat. Ezen korlátozások a Mundiummal függtek össze. Nálunk is volt teljes és nem teljes jogra való szabadon bocsájtás. A teljes jogra való szabadon bocsájtást úgy fejezték ki, hogy a szabadon bocsájtott «mehet a hová akar»; ha azonban nem igy történt a szabadon bocsájtás, akkor szabadsága bizonyos meghagyások, teljesitések által volt korlátozva. Ezen korlátozás felel meg a nyugaton a szabadság azon korlátozásának, mely a Mundium által történt.

A szabadon bocsájtás teljes jogra a Frank korszakban ünnepélyes cselekménynyel történt a király jelenlétében. Az ősállamszervezet korában a *«per gairethinx»*-féle szabadon bocsájtás eredményezte a teljes szabadságot. Most a király auctoritása lép a nemzetgyülés auctoritása helyébe.

A királyi szabadonbocsájtásnak egyik neme *«iactante denario»* történt. A dénárnak kézből való kiütése által. Ezen alakiságnak alapja az, hogy a nem szabad ember ura részére bizonyos tartozásokat teljesit; ezen tartozások jelképiesen a dénárnak átnyujtása által vannak kifejezve. Ha a nem szabad, tehát teljesitésekre köteles egyén urát megkinálja a dénárral, mint a teljesitések symbolumával, és az úr a dénárt nem fogadja el, ami a dénárnak kézből való kiütése által jut jelképiesen érvényre, akkor ez annak a jele, hogy az úr a nem szabad embert innentől fogva szabadnak tekinti. A megkinálást és visszautasitást bizonyos formához kötötték. Egy harmadik személynek közbenjárásával a király jelenlétében kellett ennek megtörténnie. Később a király lett a közbenjáró, a mi által a szabadonbocsájtás közjogi jellegű cselekménynyé vált. A király által szabadon bocsájtottakat *homines denariales*-eknek nevezték.

Egy másik ünnepélyes szabadonbocsájtási cselekmény kéznyujtással és esküvel történt. Az esküt tevő fél megfogja az esküttársak kezeit és a kéznyujtás ideje alatt elmondott eskü képezi a szabadonbocsájtásnak alapját. Ebben a lényeges az, hogy a szabadonbocsájtó esküvel biztositja a szabadon bocsájtottnak szabadságát. A kézadás (Hand) után nevezik ezt *«per Handradam»*-féle szabadon bocsájtásnak.

A Longobardoknál a nemzetgyülésen *«per gairethinx»*, fegyvernyújtással történt a szabadon bocsájtás. Szerepeltek itt is közbenjárók, kik közül a harmadik a szabadonbocsájtandót keresztúthoz vezette, a mivel azt fejezték ki, hogy a szabadonbocsájtott innentől fogva mehet, a hova akar, azaz teljesen szabad.

A teljes jogra való szabadonbocsájtás okmány által *«per chartam»* is történhetett. Az ilyen módon szabadon bocsájtottakat az okmány, a «tabula» után *«tabularii»* vagy *«chartularii»*-knak is nevezték. Ezen szabadonbocsájtás bár teljes jogra történt, még sem eredményezett teljes szabadságot. A szabadonbocsájtott ugyanis rendesen a királynak vagy az egyháznak mundiumi hatalma alá került. A «per chartam»-féle módon szabadon bocsájtott vagy a királynak vagy az egyháznak vedelme, «patronátusa» alá került.

A királynak tekintélye mellett «per chartam» felszabaditottak voltak a *«homines regii»*, az egyháziak által szabadon bocsájtottak pedig a *«homines ecclesiastici»*. Eleinte az egyház által «per chartam» szabadon bocsájtottak is a királynak mundiumi hatalma alá kerültek. A VII. századtól fogva azonban az egyháziak a szabadonbocsájtottak fölötti mundiumi hatalmat maguk a szabadon bocsájtó egyháziak tartották meg. Az egyháziak által gyakorolt «mundium» abból állott, hogy a szabadonbocsájtott egyes ünnepeken az egyháznak vagy a püspöki Pfalznak valamely teljesitéssel szolgált, pld. viaszkkal (cerarii), vagy a püspöki asztalnál való felszolgálással, bizonyos munkák teljesitésével stb.

Ha per chartam világi főurak bocsájtottak szabadon, a szabadon bocsájtottakat szintén a király védelmébe ajánlhatták. Ha ilyen felajánlás nem történt, akkor a szabadonbocsájtottnak szabadsága olyan volt, mint a római provinciálisok szabadsága.

A szabadonbocsájtás azon jogi hatálylyal birt, hogy a szabadon bocsájtott egyén előbbi rokonsági kötelékei megszakadtak, mert a szabadnak nem lehettek nem szabad állásu rokonai.

A nem szabadok közt is voltak bizonyos megkülönböztetések. A legalsó helyen voltak a *«mancipii»*, akik a földhöz voltak kötve, de el lehetett őket adni az ingatlan nélkül is. Bizonyos

tekintetben ezek fölött voltak a *«mansuarii»* vagy *«cassati»* akik foglalkozásuknál fogva szoros kapcsolatba kerültek az ingatlannal a mely nélkül őket eladni nem lehetett.

A nem szabad ember állására egyáltalában befolyással van 1. az úrnak állása, 2. a szolgálat minősége.

Ezeknek figyelembe vételével legelőkelőbbek voltak: *a)* A király szolgái *«servi regii»*, *b)* az egyháziak szolgái *«servi ecclesiastici»*. A servi regii közül legelőkelőbbek voltak azok, kik a király személye körül teljesitettek szolgálatot. Ezek voltak a *«pueri regii»*. Ezek közül gyakran még Gráfokat is neveztek ki. Ilyenkor vérdijuk is volt. Előkelő nem szabadok voltak még a *«vassi»*, a kikből a *«Ministeriálisok»* lesznek. Ezek fegyveres szolgálatot is teljesitettek.

A *«fiscalinusok»* a királyi ingatlanokon voltak letelepitve s leginkább gazdasági teendőket végeztek. A *«fiscalinusok»*-nak tartózkodása a királyi ingatlanokon, a kevésbbé szabadoknak előnyére vált. A fiscalinusok állását meg az emelte, hogy velük keverten, szabad parasztok is tartózkodtak a királyi ingatlanokon. Ebből keletkezik egy különös szabadság, a *«fiscalinusok»* szabadsága, a mely majdnem teljes szabadság volt. Az következett ugyanis be, hogy a királyi ingatlanokon földmiveléssel foglalkozó szabadok jogállása a «fiscalinusok»-ra is átterjedt. Úgy, hogy a korszak végén az összes, eredetükre nézve bárminő szabadsággal biró egyéneket, kik királyi vagy állami ingatlanokon tartózkodtak, fiscalinusoknak neveztek.

Európaszerte történt meg az, hogy olyan esetben, ha a szabadság tekintetében magasabb jogállású elem beleolvadt egy kevésbbé szabad csoportba, az alantabb állóknak jogállása emelkedett. A következő korszakban pl. a Ministeriálisok csoportjába beleolvadnak a nemesi jogukról lemondott hűbérképes nemesek. Keletkezik a középnemesség.

Nálunk a földesuri hatalom fejlődésénél figyelhető meg azon körülmény, hogy a rabszolgák csoportjába a földmiveléssel foglalkozó magánjogilag szabadok egy része «castrenses» olvadnak bele és keletkezik a nem szabad és magánjogilag szabadok csoportjából a XIII. század vége felé az egységes jobbágyi osztály. Ezen beleolvadás által a rabszolgák csak nyertek.

A *zsidók* jogállása e korszakban egész türhető volt. Élet-

viszonyaik kedvezők voltak, földeket szerezhettek, egymás között saját jogaikkal élhettek.

Mint idegenek, a király védelmét vehették igénybe. A mundeburdium regis kiterjedt rájuk.

9. §. *Az Angolszász alkotmány fejlődése.*

Az Angolszászok kisebb csoportokban kerültek a Britt szigetekre. Törzsfőnökeik hatalma lassanként állandó lett; a hadvezetésen kivül az általános főhatalom is az ő kezükbe került. Az, hogy a törzsfői állás egy-egy családban örökletessé vált, vezetett a királyság kifejlődésére.

A királyságok törzsi királyságok voltak, mint a szárazföldön a Frank korszak kezdetén kifejlődött népkirályságok. A bevándorolt törzsek és a benszülöttek között gyakran fegyveres összetüzések keletkeztek. Az egyes királyságok között is volt bizonyos versengés. A benszülöttek ellen egységesen küzdöttek, de ez nem történt egy meghatározott, előre megállapitott terv szerint. A szükség kényszeritette az egyes törzseket, hogy egységesen járjanak el. A közös hadi vállalatok közepette egyik-másik királyság vezetett; ezt a vezető szerepet *«Bredwaldá»*-nak nevezték. Ezen praeponderálása egyik-másik királyságnak a szükség okozta fejlődésnek eredménye volt. A politikai túlsúly, a Bredwalda nem állandó, hanem változó, időleges volt. A királyok közötti vezető szerep a királyságok között változott.

Sussexben Ailla alatt a VI. században, majd *Nordhumberlandban* s legutoljára *Wessexben, Egbert* alatt (800—836-ig) tapasztalhatni ezen vezető szerepet.

Egbert Wessexi királynak sikerült 827-ben a fölényt a maga részére biztositani, a minek folytán a heptarchia másik hat területe: *Kent, Essex, Sussex, Castanglia* és *Bernicia* Wessex-el egy egységes királyságba egyesült.

Egbert alatt indult meg az állami consolidatió. Egbert hosszabb ideig tartózkodott Nagy Károly udvarában s megismerkedett a Frank államszervezettel. Hazájába visszatérve, igyekezett tapasztalatait érvényesiteni. Bekövetkezik a Dánok, Norvégek ellenséges becsapása.

N. Alfréd (871—901) és *Ethestán* alatt foglalták vissza az Angolszászok a Britt szigeteknek a Dánok által elhódított részeit.

N. Alfrédtól Edgárig (871—975) terjedő időre esik az állami consolidatiónak befejezése, a királyságnak vidéki közigazgatási területekre, grófságokra és Hundertschaftokra való beosztása.

Alfréd utódai alatt a Dánok támadásai megújultak. *N. Kanut* Dán király az Angolszászokat legyőzte és majdnem az egész Angolszász területet elfoglalta (1016—1035). 1042-ben felszabadúlt az ország a Dán iga alól.

Hitvalló Eduárd Angolszász királynak halála után belviszályok keletkeztek, melyeknek hirére Hódító Vilmos vezetése alatt a Normannok a Britt szigeteket elfoglalták (1066).

Innen számitjuk az *Angol* korszakot. A Normannok megkezdik az egységesitést, a mely arra vezet, hogy az Angolszász területből az Angol királyság és a régi Angolszász népből és a Normann hódítókból idővel az egységes Angol nemzet keletkezik. Ez természetesen csak akkor következett be, a midőn a hódító Normannok s a meghódított Angolszászok között a természetszerüleg fennállott ellentétek elsimultak.

Az Angolszász jog is küzdött eleinte a Normann joggal. A két jog összeolvadásából keletkezett az Angol jog. A Britt szigetek tulajdonképpeni középkora tehát a Normann betöréssel kezdődik. — De a középkort a maga sajátlagos intézményei alapján értve — alig van Angliának középkora, mert ott a hűbériség, a középkor legsajátosabb intézménye alig hódított. Angliában a királyi hatalom mindig megmaradt központi hatalomnak. Ez volt minden hűbéresre nézve a közvetlen hűbéri felettes hatalom is. Közbeeső hűbéri lánczolat nem volt. A király nemcsak főhűbérúr, hanem közvetlen főhűbérúr. A területi viszonyok sem kedveztek a hűbériségnek. Az egyes immunitásos hűbéri területek kisebbek voltak, mint a szárazföldön; nem egyes kikerekitett grófságokként szerepeltek ezek, hanem különböző grófságokban voltak szétosztva. Nem volt meg tehát a területi alap sem arra, hogy a hűbériség kifejlődhessék.

A) Az Angolszász központi királyi hatalom.

Az Angolszász királyi felségjogok közül legelőször a tiszteletbeli, formai előjogok fejlődtek ki. Ezek külsőleg azon tekintélynél fogva voltak megállapithatók, melyben a király részesült. Megnyilvánultak ezek még a magas vérdíjban is és abban, hogy a király udvara a többi előkelők udvarai között legelsőnek tekintetett. Kifejlődtek az udvari méltóságok, épúgy, mint a szárazföldön. Megvolt a négy törzshivatal, melynek képviselői alkották meg a királyi tanácsot. A király személye a legelőkelőbbnek tekintetett. A ki a király udvarával kapcsolatban volt, előkelőség tekintetében előbbre jutott. Annak a tekintélye is megnagyobbodott, a ki a király vendége volt, a királyi udvarban tartózkodott.

Ezen tiszteletbeli felségjogok mellett lassanként kifejlődnek az anyagi felségjogok, melyek a souverainitás kérdésével még szorosabb kapcsolatban vannak.

A souverain jogok keletkeznek: 1. a főhatalom «*Hlafort*», 2. a védelmi jog «*Mundbora*» összeolvadásából.

Az anyagi felségjogok keretén belül megkülönböztetendők: 1. *a hadi-*, 2. *a birói-*, 3. *a rendőri-* vagy *béke-felségjogok* és 4. *az egyházi felségjog.*

A rendőri- s a békefelségjog az Angolszász alkotmánynak különszerű fejlődése. Ezen két felségjog volt oka annak, hogy a központi királyi hatalom megmaradt, mert ezen két felségjog akadályozta meg a hűbéri területiségnek (a territorialismusnak) kifejlődését. Ezen két felségjog által tartotta fen a király a közvetlen kapcsot a központi hatalom és a hűbéresek között.

*a) A hadi felségjog*nak alapja a régi herczegi hatalom. A király született herczege, hadvezére a népnek. Alatta vannak az *Eldormenek*, alparancsnokok, kik azon régi előkelő herczegektől származnak, a kiknek sikerült állásukat állandóvá tenni. A király hadi felségjogai körül bizonyos korlátok észlelhetők. Igy a hadi jutaléknak megállapitása mindig a népgyülést illette meg. A népgyülések megszüntével a grófsági gyülések határoztak ezen kérdésekben.

b) A birói felségjog a király fővédő jogával van kapcsolatban. A király köteles jogi védelemben részesiteni alattvalóit. Ott, a hol zavar keletkezett a jogrendben és ki kellett nyilvánitani, hogy kinek van igaza, a király gyakorolta a védelmi jogot, mint a birói felségjogot. A király élet és halál ura; szabadon rendelkezik a vagyon felett.

A király vezeti a tárgyalásokat, de itéletet a népnek tagjai, a birótársak mondanak. Az itélet kihirdetése után a király gon-

doskodik az itélet végrehajtásáról. A király nevezi ki a birákat, az «*Eldormenek*»-et, és ezek helyetteseit, a «*Schirgereffák*»-at. Az Eldormenek és a Schirgereffák a néppel együtt megfelelő gyülekezetekben alkotják a biróságot s ezért a király legszemélyesebb igazságszolgáltatása az egyes területeken, a grófsági és a századkerületeken belül már nem érvényesülhet. Nem mondhatja a király, hogy valamely ügyben, a mely az Eldormen hatáskörébe tartozik, maga lesz a biró. A király nem concurrálhat a vidéki igazságszolgáltatással.

Két kivétel van, a mikor itt is a király szolgáltat igazságot:

1. Oly személyek felett, kik előkelőség dolgában vetekedtek a Schirgereffával, az Eldormennel, ezek a király legszemélyesebb birósága alá tartoznak. Attól kellett ugyanis tartani, hogy azon esetben, ha valamely nagyon előkelő úr ügye kerülne a vidéki biróság elé, a vidéki biró esetleg nem itélne minden befolyás nélkül. Ezért a legelőkelőbb *Thanek* a király személyes birósága elé tartoznak.

2. Ha a vidéki biró bármi oknál fogva megtagadná az igazságszolgáltatást, a jogkereső fél a királyhoz fordulhatott. Ez a középkorban gyakran megtörtént. A biró kijelentette, hogy nem érzi magát elég erősnek az ügy elintézésére. Ilyen eset nálunk is előfordult, pld. a XV. században, a kún bírói szervezetben, a székbiróságnál.

A *vidéken* kétféle biróságot kell e korszakban megkülönböztetni. Ugymint a rendes biróságot, a *Schirgemótot*, a grófságok gyülekezését, a mely megfelel a Germán ungebothenes Thingnek és a századok biróságát a *Hundertgemótot*.

A *Schirgemóton* a perek a nép jelenlétében tárgyaltatnak; részt vehet ott a grófságnak minden jogositott tagja, azért ez a gyülekezet *Vollgericht*, teljes biróság. Elbirálása alá különösen a fontos fenyitő ügyek tartoznak.

Rendkivüli biróságok a grófságok alkerületeinek a *Hunderteknek* biróságai, a *Hundertgemótok*. Ezeket a szükség fejlesztette ki. Ugyanis a Schirgemótokat évente csak kétszer tartották meg s akkor is rendesen a grófság székhelyén, a hova — tekintve a kezdetleges közlekedési viszonyokat — nehezen lehetett eljutni. Ezért a grófság területén belül kisebb közületeket is fel kellett ruházni az igazságszolgáltatásnak jogával. Igy keletkeztek a Hundertgemótok, melyek megfeleltek a Germán «gebothenes Thingnek».

A földesurak, a királyi tisztviselők területein is keletkeztek biróságok, a melyek szintén az igazságszolgáltatás alsóbb keretein belül mozognak. Itt a *Than* szolgáltatja az igazságot, a földbirtokos, a ki egyszersmind királyi hivatalnok is, ezen minőségben ő a királyi központi hatalommal is szoros kapcsolatban van. A *Than* mikor mint biró jár el, királyi hivatalnokként működik. Ez is egyik akadálya volt annak, hogy az igazságszolgáltatás Angliában magánjogi jellegüvé ne váljék és hogy a hűbériség és területiség gyökeret ne verjen.

c) Az Angolszász királyi hatalomban egyrészt a rendőri s a béke-felségjog, másrészt a hadi és birói felségjog érintkezik egymással. Az Angolszász király a *békének* főőre. A királyi hatalomból indul ki a *béke*. A *béke-felségjog* egyrészt folyománya a hadi felségjognak, a melynek végczélja a béke fentartása, másrészt a birói felségjognak, melynek végczélja a béke helyreállitása. A végczélt tekintve, a két felségjog tehát egy és ugyanaz. Különbség csak az eszközök megválasztásában van.

A békefelségjognál fogva a király általános, vagy egyes területre érvényes békeparancsot adhat ki, vagy különös védelmébe fogadhat bizonyos személyeket. A királyi békejognak alapja a népbéke. A mikor a népkirályságból személyuralmi királyság fejlődött, a népgyüléstől a királyra szállt át a békejog. Azon összefüggésnél fogva, mely fennáll a hadi felségjog és a birói felségjog között, jogositva van a király a béke fentartása czéljából különböző eszközöket alkalmazni. A militia, a katonaság, mely az ország védelmére szolgál, alkalmazható a béke fentartására és a praeventiv intézkedések megtételére. A praeventiv intézkedések képezik a békejog folyományát. Hogy a praeventiv intézkedések minél hatásosabbak legyenek, meg van engedve a rendőri közegeknek bizonyos korlátok között birói functiókat is teljesiteni, a mennyiben a rendőri hatalom a béke fentartása érdekében büntetéseket is szabhat ki.

A praeventiv intézkedésekkel van kapcsolatban a rendőrségi testületi szervezkedés. Ugyanis, a kinek köztisztességéhez kétség fért, köteles volt kifogás alá nem eső egyénekkel kapcsolatot keresni, a mely kapcsolatban állók összesége kezességet vállalt a hozzájuk csatlakozottnak tisztességéért.

Azon magánjogilag szabadok, kiknek nem volt birtokuk, valamely Thannak védnökségét fogadták el. Ilyenkor a Than

major domusa, vagy a birtokán lévő falusi birák gyakorolták a védelembe ajánlkozó felett a közvetlen felügyeleti jogot. A kinek ingatlanja nem volt, az valamely község védelmébe is ajánlhatta magát. Ilyenkor a község vállalt szavatosságot. A birtoktalan szabadok csatlakozása különösen a tized testületekbe történt. Ezeknek rendőri czéljuk volt. A tizedtestületekből később a «*Franca plégiák*» keletkeztek. 10—10 egyén egybeállott és ezek együttvéve alkottak egy olyan testületet, a melynek minden egyes tagjáért a többiek szavatoltak.

Büntetőjogi szempontból ez igen fontos volt. A büntetőjog a compositió alapján állott. Az előbb szabad egyezkedésen alapuló compositió, idővel kényszer compositióvá fejlődött. A jog kimondotta, hogy ezen vagy azon bűncselekményt csak bizonyos módon lehet és kell is megváltani. A jog keretébe tartozó vagyoni kérdésekről, illetve a birságok behajthatóságáról az egyéni felelősség szempontjából intézkedni kellett. Igy keletkeztek azon praeventiv intézkedések, melyek ilyen alakban az Európai continensen nem fejlődtek ki.

d/ A király felségjogai közé tartozott még az *egyházi felségjog* is. Az angolszász egyház világi feje a király volt. Ez gyakorolta a főpatronátusi jogokat, nevezte ki a püspököket stb. Az egyházi személyek állása az állami élettel szoros kapcsolatban van. A püspökök a legelső Thánek. A püspökök, plébánosok állami hivatalnokok. Állandó tagjai a *Gemótoknak*. A legfőbb birói testületben, a királyi udvarban működő Thanek Gemótjában a püspökök és érsekek a legelső helyet foglalják el. Általában az egyházi főfunctionáriusok nemzetiek is egyszersmind.

Megtörtént, hogy a világi törvényhozás gyakran beavatkozott egyházi ügyekbe is.

Igy volt ez nálunk is. Szt. László és Kálmán törvényei pl. kimondják, hogy minő körülmények között van megengedve a papoknak a nősülés, szólanak a papi nőtlenségről stb.

A Schirgemótok ugy a büntető, mint a civilis jog terén eljártak egyháziak és világiak ügyeiben. Csak a legsajátlagosabb, a kánonokkal összefüggő perekben nem járhattak el világiak. Ilyen értelemben szólhatunk egyházi biróságról is. Az állam és egyház közötti kapcsolatot mutatja az is, hogy a Schirgereffák sok esetben egyházi személyek is voltak.

10. §. A vidéki közigazgatási szervezet az Angolszász korszakban.

A központi végrehajtó hatalmon kivül vidéki közigazgatási szervezetek is voltak. Ezek a Grófságok. A Grófsági szervezet megalapitása kapcsolatban van az előbbeni 7 királyság szervezetével.

A Grófsági szervezet fejlődésében kétféle alap létezett: 1. a *historikus* és 2. az *administrativ* alap.

A *historikus* fejlődés abból állott, hogy a kisebb királyságokat ama kiterjedésükben használták fel grófságoknak, a milyenek ezek voltak; itt tehát egyszerü szerves átmenet van a királyságból a grófságba. A nagyobb területek azonban ilyképpen nem voltak alkalmasak a beillesztésre, azokat szét kellett osztani s igy ezeknél történelmi alapokból kiinduló fejlődésről nem lehet szó. Ez volt tehát az administrativ fejlődésnek kiindulása. Ezen kétféle fejlődésnél meg kell figyelni azon hivataloknak fejlődését is, melyek ezen területeken voltak. A historikus fejlődésnél a királyság szervezete egyszerüen át volt alakitható, mig az administrativ fejlődésnél a hivatalokat szervezni kellett.

A kisebb területü királyságokból keletkezett grófságoknak élére a volt királyokból lett subregulusok a királyi helytartók kerültek. Ezek idővel a legelőkelőbb nemesekből az *Athalingek*-ből kerültek ki. A hol a területeket felosztották, ott a hivatalokat újra kellett szervezni.

Alfréd és Edgár uralkodási ideje között történik a grófsági beosztás. A Dán hóditásokkal szemben végbement hadügyi szervezkedések jelzik a grófsági szervezet fejlődésének befejezését.

A geografiai fekvést illetőleg az administrativ beosztás Merciában, mig a historikus alapon történt fejlődés inkább a déli és nyugati részeken lép előtérbe.

A történelmi alapon keletkezett közigazgatási területek régi nevei maradtak meg; mig az administrativ uton keletkezett területeket a főváros neve után nevezték el. Ezen egész szervezet Germán eredetű és miként ott, ugy itt is a hadi beosztás képezi alapját az alsóbb közületek keletkezésének. Itt is szerepel a század beosztás. A Dán hóditások idejében bekövetkezett zavaros viszonyok akadályozták meg azt, hogy a hadi beosztás idejekorán beleillesztessék a grófsági szervezetbe.

Nagy Alfréd alatt szerepel a *Hundertschaft*, mely most már nem hadi beosztás. Midőn a monarchia a fejlődés tetőpontját éri el, a Hundertschaftok már kisebb részei a grófságoknak.

A *tizedbeosztások* is összekapcsolódnak a területekkel. A tizedek czélja tulajdonképpen a rendőri ellenőrzés, a békejog érvényesitése. Ha azonban az uradalmi területeken keletkezett tizes csapatok ott megtalálják a szükséges védelmet, akkor a területtel jutnak szoros kapcsolatba.

A tizedek mellett még megkülönböztetendők más területek is, melyek magánjellegüek voltak, mivel a földesuri jogokkal állanak kapcsolatban. Egyes földesuraknak u. i. megvolt azon joguk, hogy igazságot szolgáltassanak, ez a jog az ugynevezett: *sacca* és *socca*. Másrészt egyes szabadok önként is alávetették magukat a Thanek hatalmának, ezek voltak a «*Socmani*».

Megemlitendők ezenkivül azon Gereffák alá tartozó területek is, melyeknél a földesúr maga a király. A várak igazgatásával megbizott Gereffa felügyelete alatt álló csoport alkotta együttvéve ezen coordinált administrativ közületet a «*Burhgemótot*». Ez is a hadrendi beosztással van kapcsolatban. Ezen testület a Hundertschaft mellett működik, annak nincsen subordinálva.

Az «*Eldormen*» eleinte királyi helytartó, majd előkelő hivatalnok. Területe eleinte megfelel a régi királyság területének. Hivatali hatáskörében megvannak a királyi felségjogoknak ágazatai.

Ő a vezetője a grófsági gyülekezetnek, a mi a birói jog gyakorlásával kapcsolatos. Ő áll a grófsági kerületből kikerülő hadsereg élén, sőt a király megbizása alapján lehet önálló hadvezér is. Ő rendezi a hadjutalékot. Birói működése is van, a mennyiben ő a Schirgemótok vezetője.

A királyi békeparancs hozzá intéztetik. Köteles ellenőrizni a béke és biztonsági viszonyokat, önállóan is adhat ki békeparancsot.

Vérdija egyenlő a püspök vérdijával, tehát négyszer akkora mint a Thaneké. A királyi tanácsban övé az első hely. A mikor az Eldormenre szállt át a hivatalos hatalom, azon traditiók, a melyek a közös területre nézve fennállottak, áthárultak az Eldormenre is; csakhogy mig a Landesalmendéből idővel az u. n. királyi terület, Königsland, Briefland lett, addig Angliában a közös terület megtartotta elnevezését: népterület, Volkland. Volkland

tehát olyan terület, mely a népközösséggel van kapcsolatban. Az Eldormen a Volklandból jövedelmet húz; a Volkland jövedelmének $^1/_3$-a az övé épugy, mint nálunk a várispáné a várföldek jövedelmének egyharmad része.

Változást idézett elő az Eldormen jogállásában a Dán hóditás. A Dánoknál és Norvégeknél a legelőkelőbbek a törzsfők voltak, a *Jarlok*, a kik különösen mint hadvezetők szerepeltek. Az Eldormenek és Jarlok hatásköre egybeolvadt és ezen állás viselőjét *Eorl* névvel jelölték meg. Ezek voltak a rendi szervezetben a legelső helyen. Az Eldormenek állása beleolvadt a Jarlok állásába, ugy hogy Eldormen alatt a Dán hóditás idejében a legmagasabb rangú királyi helytartót kell érteni.

Az egész ország területe felosztatott négy részre s mindegyik élére került az Eorl. Az Eldormen elnevezés előfordul Alderman név alatt még később is, de ez már alsóbb rangu hivatalnok volt.

Az Eldormen állása a Grófsági szervezetben a historikus fejlődéssel, a Schirgereffa állása pedig az administrativ fejlődéssel van kapcsolatban.

A Schirgereffa eleinte egyes grófsági területekben párhuzamosan működött az Eldormennel mint másodrangu hivatalnok. Belőle lesz idővel a *Scheriff*.

Gereffa általában olyan hivatalnok, a ki gazdasági teendőket végez. Nemcsak a királynak, hanem az *egyes Thaneknek is voltak Gereffái*.

A Gereffa elnevezés egyenlő a comes névvel. A comes fogalma sem füződik eleinte közjogi álláshoz.

Nálunk is vannak magánjogi jellegü comesek. Több volt a comes nálunk is. Ilyen a *Comes curialis*, ki az udvarnokok felett intézkedik; ezen állásból lesz a *nádor*.

A *comes castri* gazdasági teendőket is végez. A Szt. István-féle államszervezetben egyes kamarák, pld. a pénzverdék élén comesek állanak. Az ipari mansiokat, mint az esztergályosok, ácsok, kocsigyártók telepeit a XI. században comesek, vagy majorok vezették. A források «comes eorum»-ról szólanak.

Az Angolszászoknál a Gereffa, azaz a comes functiói a következők voltak. Beszedte a földbéreket, a földesuri tartozásokat, a hadi illetékeket, a hadi kötelezettség elmulasztásából eredő pénz-

büntetéseket, közreműködött a hadjutalékok beosztásánál, vagyis katonai administrativ teendőket végzett. Ezért sürgősebb esetekben kisebb csapatok élére állott mint vezér. Idővel, mikor az Eldormen magasabb állásba került s megszünt a vidéki közületeknek feje lenni, a Gereffa kezeibe jutottak az összes közigazgatási teendők.

A Gereffa a rendőri teendőket is végzi. Eljár a béke fentartása érdekében. Eleinte mint az Eldormenek végrehajtó közege szerepel csupán. Különösen olyan teendőket végzett, melyeket az Eldormen magasabb állásánál fogva nem végezhetett. Igy rendzavarások helyreállitása körül mint a katonaság parancsnoka szerepelt.

A birói felségjog gyakorlása körül is eljárt a Gereffa. Beszedte az itéletekben kiszabott birságokat, gondoskodott az itéletek végrehajtásáról, szerepelt az Eldormen mellett a birósági tárgyalásokon, a Gemótokon, a melyeken az Eldormen és a püspök elnökölt. Az első világi, a második egyházi ügyekben járt el. Ha az Eldormen nem teljesitette pontosan kötelességét, a birságot a püspök szedi be.

A mikor az Eldormen magasabb állásba kerül, a Schirgereffa annak helyébe lép; elnökévé lesz a gyülésnek, ő vezeti a tárgyalásokat. Nálunk is a collegiális biróságoknál szereplő *iurati assesores* végrehajtási közegekből fejlődtek ki.

Mint a Frank korszakban a Thunginus mellett a Sacebáró, a Gráf mellett a Schultheis, végre a Schultheis mellett a Büttel szerepelt, ugy szerepelt az Eldormen mellett a Schirgereffa, mig az Eldormen meg nem vált állásától és functióit át nem vette a Schirgereffa.

Voltak speciális administrativ körök, melyekben szintén szerepelnek a Gereffák. Pl. a királyi erdőket kezelte az erdőgondnok, *Svengereffa*; a királyi kikötők körül végzett teendőket a *Portgereffa* kisebb királyi uradalmak administratióját végezte a *Weicgereffa*. A Thaneknél is voltak megbizott hivatalnokok, a kik az ügyeket vitték. Ezen a Thani állással kapcsolatban lévő hivatalnokokat *Thungereffáknak* nevezték. Nagyobb jelentősége volt azon Thungereffának, a kinek Thanja a Saccát és Soccát, a biráskodás jogát is gyakorolta.

11. §. A rendi szervezet az Angolszász korszakban.

A rendi szervezet alapját képezi egyrészt az állami functiók teljesitése, másrészt az ingatlannak nagysága.

Az állami hivatali teendők lehetnek: 1. hadi-, 2. birói-, 3. rendőri teendők: bizonyos értelemben az egyházi functiók is állami functióknak vétetnek.

Azok, kik megtartották ingatlanjukat, függetlenségüket is megtartották. Függetlenségükön csorba esik, ha ingatlanjukból vesztenek. A mikor az egyes földtulajdonosok elvesztették ingatlanjukat, rendi állásukban is változás következett be. Megtartják ugyan szabadságukat, sőt még előbbi állásuknak megfelelő vérdijjuk is megmarad, csakhogy már most nem a *Schirgemótokon*, hanem a *Hundertgemótokon* szerepelnek. De itt sem mint politikailag jogositott tagjai a gyülekezetnek, hanem pusztán esetlegesen mint peres felek. Ez nem volt jogfosztás, épp oly kevésbbé, mint a hogy nem volt jogfosztás nálunk azon változás, hogy későbben a nemesek nem jelentek meg személyesen az országgyülésen.

A kik ingatlanjukat elvesztették, bizonyos függőségi viszonyba kerültek azokkal, a kik ingatlanjukat megtartották.

A függőségi viszony eleinte inkább csak magánjogi jellegű volt és a tényleges állapotból indul ki. A függőségi viszony állami elismerésben nem részesült. Ez csak akkor következik be, a mikor a magánjogi szempontból megitélendő függőségi viszony törvényessé lesz és a királyi hatalom is elismeri ezt. Az előbb családi jellegű függőségi viszony közjogi jellegű függőségi viszonynyá lesz. Alapja ezen függőségi viszonynak a kölcsönös hűség. Ha azon személy, ki hűséges viszonyban van, urán árulást követ el, közbéke vesztetté lesz épúgy, mintha a király ellen követett volna el árulást.

Másik alapja a rendi szervezetnek a hivatali állás. Az előkelőség kérdésében határoz legelőször a királyi szolgálat. Más előkelők körül is csoportosulnak egyes vagyonosabbak, a kik *azoknak* kiséretét alkotják. A kik kiséretbe állottak, azoknak a fegyverzetet, lovat stb. maguknak kellett beszerezniök. Azok közé, a kik ilyféle anyagi áldozatot hozhattak, tartoztak a Thanek is. De a Thanek eredete szintén a kiséreti viszonyra vezethető vissza. Ők voltak a legelőkelőbbek a király kiséretében.

A Thaneknek nagyobb vérdijuk is volt, mint a többi szabadoknak. A szabad vérdija 200 Solidus, a Thannek vérdija hatszor akkora, tehát 1200 Solidus. Az előkelőség általában kifejezésre jutott a Compositió nagyságában is.

Eleinte még nem voltak határozottan megállapitva azon elvek, a melyek szerint megitélték, vajjon valaki előkelősége szerint milyen csoportba tartozik. N. Alfréd alatt állapitják meg, hogy milyen vagyon kell ahhoz, hogy valaki a Thanek csoportjába tartozzék és megállapitják azon vagyonegységet is, mely rendileg a Thaneket egymástól különbözteti meg. A Thanség mint rendi állás a föld tulajdonosának nagyságához fűződik, az ekealjához, illetve ennek számához. A kinek öt ekealja van, az Than. Ez volt a minimum. A politikai jogosultak közé tartoznak a nagy Thanek, a grófsági Thanek és a kisbirtokosok. Kinek 40 mansioja, azaz ennyi ekealja volt, az *nagy Than*. A nagy Thanekből kerültek ki a legmagasabb állami hivatalnokok, igy az Eldormenek, a kik a püspökökkel egyenlő rangban voltak.

A püspökök vérdija négyszer akkora mint a Thaneké, tehát 4800 Solidus.

A grófsági Thanek csoportjába tartoztak azok, kiknek legalább 5 ekealjnyi területük volt. A kiknek ennyijük sem volt, azok a kisbirtokosok csoportjához tartoztak. Ha elvesztette valaki ingatlanját, akkor mint birtoktalan — rendőri szempontból — kénytelen valamely tizedtestületbe belépni. Ilyenek régi jogállásuknak megfelelőleg megtartják vérdijukat (200 Solidus), de politikailag nem szerepelnek és pusztán magánjogilag tekintetnek szabadoknak. Ezek a *Ceorlok* vagy *Twihandmanek*, kik a többi szabadoktól különböznek. Függőségi viszonyba kerülnek ugyanis a hatalmas földesurakkal szemben.

De jellegzetes, hogy ezen függőségi viszony az Angolszászoknál egyáltalán nem a Senioratussal, mint a szárazföldön, hanem a béke és rendőri hatalommal van kapcsolatban. Ez közvetiti az alsóbbfokúak és a központi hatalom közötti érintkezést. Ezen kapcsolat külsőleg különösen a birságok kiszabásának jogában nyilvánul. A birságolási jog alapja azon sajátlagos fejlődésnek, melylyel Angliában későbben találkozunk, a mely megakasztotta a hűbériség kialakulását.

12. §. *A Szláv ősalkotmány.*

A törzs, *Lech* vagy *Zsupa* képviseli a Szlávoknál is a politikai beosztás gerinczét. A törzsek ágakra (Rod) oszlanak. Némely Szláv törzs csak az ágakat nevezi Zsupánságoknak. Az ágak családokra oszlanak. Mikor a törzsszervezet az ingatlannal jut kapcsolatba, akkor a Lechek bizonyos területekhez füződtek, ezek a *Sedlák*.

Lengyel és Csehországban a törzsek székhelyei, a *«székek»* központi erőditvények voltak s belőlük lettek később a városok.

Az Oroszok községszerű letelepedésekben éltek, gyürü forma erőditvényekben (Grad, Gorod) laktak. Jellemzi a szláv állami szervezetet a házközösség (Vicinia, Zadruga) intézménye. Házközösség jelenti a legöregebb házbelinek vezető joga alatt álló közösségét a családbeli tagoknak. A családbelieknek külön tulajdona nincs, a mit szereznek, az a Viciniáé. A házfőt Starostának nevezték. Több házközösségből keletkezik a Zsupánság. A Zsupánságok felett áll a fejedelem *(Knez)*, kinek hatalma korlátolva van a nép előkelőinek, a *Kmetek* tanácsa és a népgyülés *(Snem)* által.

MÁSODIK RÉSZ.

A kezdő-középkor jogtörténete.

I. FEJEZET.

A nyugat-európai jogélet jellemzése, forrásai.

1. §. Bevezetés.

A jogról való felfogás Nyugat-Európában a béke eszméjéből indul. Jog alatt értették a békének örök rendjét. Ha e béke megzavartatik, akkor a jogrend zavartatik meg. A jog tehát a békének örök rendje. A békének ezen örök rendjét — nyugati felfogás szerint — az élet maga eredményezte s igy nem is lehet szó arról, hogy a békének örök rendjét valamelyes törvényhozás hozta volna létre.

A jogot az élet jelenségeiből bizonyithatjuk, mert a jog élt a nemzet meggyőződésében, megnyilvánult jogi közmondásokban, birói itéletekben, továbbá tapasztalt, öregebb egyének nyilatkozataiban, kiket felkérdeznek és a kik adott esetben nyilatkoznak is a jogról. Az ilyen módon létrejött jogi tartalmú nyilatkozatok az u. n. *Weisthümer.*

Hogy a jog létezett, mutatják egyes régi kifejezések, melyek a jognak tárgyi szempontból való értelmére vonatkoznak. Ilyen kifejezések: Witott, Ewwa, Ehe, melyek mindannyian a jogot jelentik, a Góthoknál meg az aivs szó jelzi a jognak fogalmát. A lag (lex) féle kifejezés is a jog fogalmával van összefüggésben. A törzsszervezet idejében a törzs keretén belül csupán a törzsi jog létezett. A jog alkalmazásának alapja bizonyos személyre nézve mindig az volt, hogy az a törzshöz tartozott-e vagy sem? Ennek következtében a jognak sajátsága az, hogy személyi jog, a származáshoz volt füzve, nem pedig a területhez. Mivel a jog szokáson alapszik, szokásjog.

A jogalkotás egységes s igy köz- és magánjog között éles különbség nincs. Azon oknál fogva, hogy a jog személyhez s nem a területhez van füzve, a jogalkalmazást uralja a lex originis, a származásnak elve. Ha vitás jogi kérdést kellett eldönteni, nem azt nézték, hogy az illető területen milyen jogot szoktak alkalmazni, hanem azt, vajjon a felek milyen származásuak. Mindenki a maga származásának joga szerint itéltetett meg, vagyis a jogalkalmazásnak alapja a lex originis.

Római provinciálissal szemben a római provinciális — tehát szintén a származás szerinti jogot alkalmazták. A nyugaton tehát ezen időben a jog személyiségének elve uralkodott.

A törzsek nem egy határozottan elzárt területen telepedtek le, hanem egy és ugyanazon területen többféle származású egyén is lakott együtt. S mivel mindenki csak saját joga szerint volt megitélhető, egy-egy területen a «törvényeknek», *«lexek»*-nek nagy különbözősége *(diversitas legum)* keletkezett. Mert ha pl. a Burgundiai ember Alemaniában tartózkodott, nem az Alemaniai, hanem a Burgundi jogot alkalmazták rája. Ezért mondja *Agobard* lyoni püspök, ha egy házban négy-öt személy van együtt, mindegyik különböző joggal él, mert származására nézve különböző.

A törvényes gyermek apja jogát követte (lex paterna), a törvénytelen gyermek anyja jogát (lex materna). A feleség férjének jogával él. Némely törzsnél, ha a férj meghalt, az özvegy megtartotta férjének jogát. Más törzseknél az özvegy visszakerült előbbi *Muntwaltjához,* rá nézve ennek tehát származásának joga volt ismét mérvadó.

A jog alkalmazása terén bizonyos különös intézkedések fejlődtek ki az egyházra nézve. Róma volt az egyháznak alapja. A Római birodalomban ismerték el a keresztény vallást állami vallásnak. Innen eredt a kapcsolat az egyház és a római jog között. Az egyház maga mint szervezet római joggal élt: *«ecclesia vivit lege Romana».*

Ezen elv alól voltak kivételek is. 1. Az adomány utján más valakire szállott területen lakók az adományozó, a donátor jogával éltek.

Mivel gyakran történtek adományozások az egyház javára, keletkeztek a birodalmi egyházak s rendházak, a melyekre nézve leggyakrabban alkalmaztatott azon elv, hogy a donator jogával kell élniök.

Az adományok rendesen a királytól származtak. A király a Frank birodalom területén mindig Frank, a Longobard területen mindig Longobard volt. Ezért a Longobard részen történő királyi adományozások területén a Longobard joggal, a Frank birodalom területén történő ajándékozások területén az egyházak a Frank joggal éltek.

2. A hol az egyház mint szervezet a római joggal élt, az egyes egyházbeliek, a papok származásuk szerinti joggal éltek. Ezen elv általános lett volna, ha Lombardia kolostoraiban a papok Longobard joggal élnek. De ott az egyházbeliek római joggal éltek. A Longobardok között ugyanis nagyon el volt terjedve az Arianismus. Katholikus Longobard igen kevés volt a rendházakban. Inkább a Római területekről kerültek Lombardia kolostoraiba az egyháziak. Ezek azután mivel Rómaiak voltak, római joggal is éltek.

Mivel az egyes egyénekre a *lex originis és nem a lex loci alkalmaztatott*, gondoskodni kellett annak megállapitásáról, hogy ki milyen joggal él. A megállapitás per esetén a biróság előtt felkérdezés és bevallás (fateor) alapján történt. A mikor a jogügylet megköttetett s erről okmányt vettek fel, felkérdezték a feleket: *«qua lege vivis»?* Erre a felkérdezett fél kijelentette, hogy sáliai vagy bajor jog szerint él: *«professus est, se lege vivere Salica»*. Ezt nevezték *jog bevallásnak*, *«professio iuris»*-nak. A bizonyitás befejezése után a bevallott jog szerint mondották ki az itéletet. A professio iuris-féle műszó nem egykorú, az csak később keletkezett.

Az *idegen* jogtalan volt, ha csak nem védte őt a vendégjog, esetleg a királynak védőjoga. Az idegen tehát vagy védelem alatt áll, vagy pedig védelemben nem részesül. A védelem alatt álló idegen *[Warigangus]* jogok alanya lehetett. A védelembe nem fogadott idegen elnevezése *«Alilantus»*, *«Albanus»*, *«Peregrinus»*, a mi azt jelenti, hogy az idegen nyomorult, mert jogvédelemben nem részesül. Ezt bárki minden következmény nélkül megölhette. Egyes törzsek területén a specialis jogszabályokat, melyek az idegenekre vonatkoztak, *«ius albinagii»*-nek (később: *droit d'aubaine*) nevezték.

A védelembe fogadott egyénnek ügye védő urának joga szerint itélendő meg. Legtöbb esetben a védő maga a király. A védelem alá kerülő egyén vagy Frank vagy Longobard joggal élt.

Európaszerte el volt fogadva, hogy a védelemért bizonyos dijak fizetendők. Pl. a zsidók is fizettek bizonyos dijakat a nekik nyujtott védelemért a királynak. Ezért nevezték őket a következő korszakban kamaraszolgáknak, *«Kammerknechte»*.

Nálunk a *liberi denarii* jártak a védelemért.

Ha a védelembe fogadott egyén meghalt s törvényes örökösei voltak is, a Frank birodalom területén a király lefoglalhatta a hagyatékot. A Longobard területen nem foglalhatta le. E szerint a király védőjoga erősebb a Frank birodalomban, mint Lombardiában.

A zsidók joga csak türt jog volt. Velük szemben nem alkalmazták a «lex locit». Egymásközötti ügyeikben a választott biróság a zsidó jogot használta. Keresztény és zsidó között felmerült ügyben a «lex locit» alkalmazták. A Karolingok idejében kifejlődött egy bizonyos zsidó védőjog, a miért a zsidók a királynak dijakat fizetnek.

A Frank birodalom területén nem fejlődött ki a jognak egysége, hanem uralkodik a *jogi particularismus*.

A Germánjogon és a Római provinciálisok jogán, — az u. n. *római vulgár jogon kivül*, — az egyház keretén belül is keletkeztek bizonyos jogszabályok, melyek az egyházi hierarchiára vonatkozó egységes, mindenütt elfogadott elvek alapján indultak. Az egyházi hierarchiában a fölé és alárendeltségi viszonyt megállapitó, az egyházat mint szervezetet rendező jogszabályok, a római pápának kifejlődött primátusa, az egyetemes zsinatok, a pápák által kiadott decretáliák stb. szolgáltatták az alapot arra, hogy a jogélet harmadik csoportja, a *kánonjog*, majd az *egyházjog* kifejlődjék.

Ezek szerint tehát a középkori jog keretén belül megkülönböztethető: 1. a Római jog, 2. a Germán jog és 3-szor az egyházi jog csoportja. Lássuk ezeket egyenként.

I. A római jog csoportja.

2. §. *Leges Romanae.*

A Római jog, mint a volt provinciális római polgárok joga tovább élt azon provinciákban, melyeket a Germánok elfoglaltak. A jogalkalmazást illetőleg a *lex originis* elve volt elfogadva itt is.

a/ A Wisigóth területen a volt római polgárok joga a *Lex Romana Wisigothorum* volt. 506-ban II. Alarich király idejében jegyezték fel. E feljegyzést «*Breviarium Alaricianum*»-nak is nevezték, különösen a X. század óta. Rendszer nincsen benne, nagyrészt csupán a Római jogforrásoknak egymás mellé helyezése; Főbecse abban áll, hogy a Római jogi eredeti interpretatiók is hozzá vannak csatolva.

Rekkeswinht király alatt hatályon kivül helyezték, de csak az akkoriban sajátlagos nyugati Góth területre nézve. Az előbbeni Wisigóth területeken és a Gall részeken, tehát Burgundiában és a Provance-ban befogadtatott, recipiáltatott ez a jog és tovább élt.

b/ A Burgund jogterületen érvényben volt a *Lex Romana Burgundiorum*, melyet 516-ban jegyeztek fel a Burgundiai volt római alattvalók számára. 534-ig volt érvényben. Ekkor szoritotta ki a Wisigoth római jog. *Papián* név alatt is ismerik.

A jog feljegyzésének idejét a Lex Burgundiorumból, a Burgundiak népjogának feljegyzéséből tudjuk, melyet *Gundobad* király adott ki. Ekkor emliti a király, hogy a volt Római provinciálisok részére is ki fog adni jogot. A Lex Romana Burgundiorum sokkal rendszeresebb munka, mint a Wisigoth római jog.

c/ A későbbi Swájc területén kétféle római jogi feljegyzés volt és pedig:

1. A *Capitula Remedii* és 2. A *Lex Romana Curiensis*. Az elsőt 800—806 között *Remedius* churi püspök jegyeztette fel; ez egy Gau törvény, mely 12 büntetőjogi határozatból áll. A másik a Lex Romana Wisigothorum alapján jegyeztetett fel. Istriában és Lombardiában is el volt terjedve.

d/ Nevezetes római jogi feljegyzés még az *Edictum Theodorici regis Ostrogothorum*, különösen azért is, mert úgy a volt Római provinciálisokra nézve, kik a keleti Góth területen laktak, mint magukra a keleti Góthokra nézve is érvényes volt ezen jog; 500-ban adatott ki.

N. Theodorik unokája, *Athalarich* is adott ki ilyen római jogi edictumot.

Mindezen római Vulgárjogi feljegyzések a Justinianusi törvényhozás által szorittattak ki.

II. A germán jog vidéke.

3. §. *A népjog és a királyi jog.*

Ezen két jog eredetére nézve ugyan különböző, de azért mégis kiegészíti egymást. A népjognak alapja nemcsak a népnek, de egyuttal a királynak akarata is lehet. Valamely jogtétel vagy a jogéletben való egyszerü alkalmazása, vagy annak kifejezett kinyilvánitása által jön létre, hogy az innentől fogva hatályos legyen. (Satzung.)

A jog él, azt alkalmazza a nép, alkalmazza a birói eljárás. De a királyi akarat is hozhat létre jogot és azt szintén alkalmazhatja.

Mindkét esetben azonban csak akkor lesz ilyen jogi tétel joggá, ha hosszú időn át alkalmaztatik. (Szokásjog.) A jog megállapitása kinyilvánitás «Satzung» által történik. A nép akarata által nyilvánittatott ki a jogtétel azon czélból, hogy az a jövőben alkalmazandó jog legyen.

A népjog leginkább szokásjog, azonban a mint emlitettük, a királyi hatalom is lehet tényező a népjog megállapitásánál. A kezdeményezés esetleg magától a királytól is származhatik, épugy, mint a néptől.

A midőn a királyi hatalom megerősbödik és a királyra mennek át a népsouverainitás jogai, a királyi hatalomban a jognak egy új forrása nyilik meg és ez a sajátlagos értelemben vett *királyi jog*, a melynek alapja a Bann-jog és a királyi hivatali jog.

A Bann-jog közigazgatási parancsjog, sanctióval ellátva. Midőn a király birákat nevez ki, parancsadási joga pedig tágul, egyuttal olyan esetekre nézve is alkothat jogot, melyekre nézve a népjog formalismusa folytán ki nem terjedhet. A királyi jog a népjogtól tehát egyrészt abban különbözik, hogy ennek a *népakarat*, annak pedig a *királyi akarat* az alapja, másrészt meg abban, hogy a

jog alkalmazását lehetővé teszik olyan esetben, a midőn ezt a népjog kizárja.

A királyi jog a méltányossági jog, a *ius aequum*, a rideg, merev formaságokhoz kötött népjoggal, *ius strictum*-mal szemben.

A népjog eredetét illetőleg törzsi jog. A *királyi jog* azért mert pótol, kiegészit, utat nyit a lex loci fejlődésének, a *jog territorialismusát*, területiségét *készíti elő*.

Mindenütt, a hol a birodalomban a különös jog nem intézkedik, intézkedik rendesen a királyi jog.

Keletkezésére nézve a népjog a régibb, a királyi jog az újabb jog.

Minőségük különbsége folytán a királyi és a népjog egymással küzdelembe kerülnek. Látjuk ezt nálunk az Árpádok korában. A királyi igazságszolgáltatás a régi népbirák (törzsbirák) igazságszolgáltatásával még küzd; ezen «hamis»-biráknak kijelentett igazságszolgáltatási közegekkel szemben igyekszik a király a maga fölényét biztositani, tehát a királyi jogot a népjog fölé helyezni.

Francziaországban a királyi hatalom, nagy küzdelmek árán a hűbériséget a harmadik renddel, a városokkal szövetkezve töri meg és birtokába jut lassu haladással a központi hatalomnak. Itt az igazságszolgáltatás terén szintén lassan kellett érvenyesiteni a királyi jogot az udvari biróságokkal szemben. Először az u. n. királyi esetek nyitották meg erre az utat. Tehát a subsidiarius királyi biróságok döntenek.

Középkori felfogás szerint a jogi tétel auctoritása voltaképpen nem azon nyugodott, hogy azt kinyilvánitották, hanem azon a meggyőződésen, hogy azt mindenki kötelezőnek elfogadja és elismeri.

A törvényhozással is igy áll kezdetben a dolog. A magyar királyok decretumai is ilyen értelemben törvények, itt is a consuetudó, a szokás a kötelező erőnek alapja, a mely a tanács hozzájárulására királyi tekintély mellett nyilvánittatott ki. Az aranybullának ereje például nem decretumi minőségében keresendő, hanem ama benső meggyőződésben, hogy a benne foglalt tételek alkotmányunknak alapjai. Azért erősitik azt meg a királyi hitlevelek még mai napig is, ámbár részleges rendelkezései az aranybullának már régen elavultak. Mindezek daczára, az aranybulla alkotmány biztositéknak tekintetik.

4. §. *Az irott jogok keletkezése.*

A germán népjogok feljegyzésének ideje az V. és IX. század közé esik.

A IX. század után, különösen Németországban, a jogok feljegyzése megszünik. Németországban csakis a XIII. század első felében kezdődik meg ismét a jogoknak feljegyzése és pedig leginkább mint országos és hűbéri jogokat jegyzik fel azokat.

Francziaországban előbb kezdődik a jogfeljegyzés, de itt inkább a szokáson alapuló jogok feljegyzésével a «*Coutumök*»-kel találkozunk. A *Coutumök* keletkezésének ideje különböző, a mennyiben a municipális Coutumök megelőzték a területi Coutumöket. Francziaországban a hűbéri jog feljegyzését nem tartották szükségesnek, mert hisz ebben az időben élt és virágzott a hűbériség és igy azt mindenki ismerte. Csak később következik be a hűbéri jognak feljegyzése.

Visszatérve a népjogokra, megjegyzendő, hogy a kereszténységgel terjedt el a műveltség s ez segitette elő a népjogok feljegyzését is. Másrészt pedig a Római befolyás is határozó volt.

Minél közelebb esett valamely törzsnek lakóhelye dél, illetve nyugat felé, tehát minél közelebb lakott valamely törzs a volt Római culturához, annál hamarabb történt ennél a jogoknak irásba foglalása. Igy pl. a Longobardoknál és a nyugati Góthoknál alig 50—70 évvel letelepedésük után következik ez be.

A Germán népjogokat szemben a Leges Romanaekkal, «*Leges Barbarorum*» névvel jelölték meg.

A Germán népjogok keletkezésénél, a megállapitásnál «*Satzung*» szerepelhetett a felkérdezés is. Valamely a jogban járatos egyénhez intézett felkérdezésre adott felelet utján is meg volt állapitható a jog.

Az ily módon keletkezett joghoz azonban szintén hozzá kellett járulnia a nép akaratának. A nép akaratának ezen hozzájárulása külsőleg szerződésszerű módon nyilvánul meg. Ezért egyes törzsek az ilyképpen keletkezett népjogokat «*Pactus*»-oknak is nevezik. Pl. «*Pactus Alemannorum*».

A népjogok feljegyzése rendesen a tapasztaltabbaknak, idősebbeknek *(Legislatores, Sapientes, Iudices)* felkérdezése, illetőleg inditványtétele után történik.

A népjogok feljegyzése után azoknak szövege azonban rendesen nem maradt meg állandónak, hanem azt igen sokszor kibővitették. Ez vagy a szövegnek bizonyos átdolgozása *«Redactió»*-ja, vagy pedig függelékeknek, *«Novellák»*-nak hozzáfüzése által történhetett.

Ilyen *«Redactio»* minden népjognál fordult elő, kivéve az Angolszászok és a Longobardok népjogát.

A feljegyzett jogoknak minőségét vizsgálva azt tapasztalhatni, hogy ezek leginkább perjogi és büntetőjogi tételeket tartalmaznak. Magánjogiak és közjogiak kevésbbé foglaltatnak bennük.

5. §. *Népjogi körök.*

A rokon törzseknél a jogfeljegyzések terén bizonyos rokonságot lehet megállapitani, a miből keletkeznek a népjogi körök.

Ilyen népjogi kör először a Frankoké. Ide tartozik *a)* a Saliai, a Ribuari és Chamavi Frankok joga.

A második jogkör a Svév jogkör, a hova *b)* az Alemannok és Bajorok törzsi joga tartozik.

A harmadik jogkör, a Svévogóth jogkör; ide tartoznak *c)* a Burgund és Wisigóth törzsi jogok.

A negyedik jogkört alkotja a nagy Szász csoport, ide tartoznek *d)* a sajátlagos Szászok, azután a Frizek, a Thüringiek, Angolszászok és a Longobardok törzsi jogai.

a) *A Frank népjog köre.*

1. *A Sáli Frankok törzsjoga*, a *Lex Salica*. Ezen népjog feljegyzése 496 után történt; vajjon pontosan mikor? — azt nem tudni, de 507-ben okvetlen meg volt a feljegyzés.

A szöveg 65 czimre oszlik, a későbbi feljegyzésekben találkozunk a 70 és 90 czimre való felosztással. A szöveg előtt van egy előbeszéd (praefatió), a mely azonban nem egyidejü a szöveg feljegyzésével.

A sali népjog azért is fontos, mert ebből tudjuk meg a népjogok feljegyzésének módját. A népgyülés ugyanis négy *«Rectort»*, jobban mondva *«Redactort»* választott, a kik meg voltak bizva a jog feljegyzésével. A megállapitott szöveget azután három egymásra következő törzsi gyülésen felolvasták, a nép pedig a feljegyzésben foglaltakhoz hozzájárult.

A Saliai népjog is *«Redactió»*-kon ment keresztül. Ilyen Redactió történt még Chlodowéch korában. A későbbi szöveghez hozzácsatolt feljegyzések, *Novellák, Capitula ad legem Salicam* név alatt ismeretesek.

Ilyen nemű toldásokat még Chilbert és I. Chlotár alatt is füztek a szöveghez. Az utolsó toldás «Capitulum» névvel *Jámbor Lajos* alatt 819-ben történt.

A *Lex Salica* nyelvezete latin, de vannak a szövegben régi Frank nyelven irt részek is. Ezen részek az u. n. *Malbergi glossa* elnevezése alatt ismeretesek. Azért nevezték el ilyképpen, mert a Frank nyelven irt részek *«malb»* szótaggal vannak bevezetve. A *«malb»* szótag pedig a *Mallussal*, a törvénykezési hely elnevezésével kapcsolatos.

A Sali Frankok joga kiterjedt a *Chatti Frankokra* is.

2. A Ribuári vagy keleti Frankok joga a *«Lex Ribuariá»*-nak szövege nem egyszerre iródott. Első része a VI. században, második része pedig a VII. században keletkezett. Ez utóbbi rész I. Dagobert királynak kezdeményezésére került a szövegbe. A legutolsó szövegtoldalék N. Károly idejében történt, 800 körül.

3. A Ribuári jog a Chamavi Frankokra nem terjedt ki. A *Chamavi* népjog aránylag későn, az Aacheni birodalomi gyülésen, 802 körül jegyeztetett fel. Maguk a Chamavok kérik a revisiót.

b) *A Swév népjogok köre.*

1. Az *Alemann jog* két részből áll. Az első az, a mely 600-ból való és a melyet — mintegy jelezve, hogy a nemzet egyes tagjainak megállapodásából, szerződésszerüen alkottatott — *«Pactus Alemannorum»*-nak neveztek el. A második rész *Landfried* herczeg alatt csatoltatott az elsőhöz. Ezen terjedelmes jogkönyv a Sváb jognak képezi alapját.

2. A Bajor jog *Lex Baiuwariorum* feljegyzése 749 előtt történt. Mint királyi jogot népjogi jóváhagyással látták el.

c) *A Swevogóth népjogok köre.*

1. A *Burgundi jog, Lex Burgundiorum* szerkesztése Gundobad király alatt történt az V. században. *Lex Gundobada*-nak is neve-

zik. Ezen királynak *Zsigmond* nevü fia alatt megtoldják a szöveget novellákkal.

Ezen jogkönyv alapja a Franczia Sweic jogfejlődésének.

2. A *Lex Wisigothorum* szövege ismeretlen volt, a mig a XIX. század közepén egy franczia Palimpsest kéziratban feltalálatott az u. n. *Antiqua*, a mely bizonyitja, hogy ezen népjognak feljegyzése *Eurich* király alatt az V. század második felében történt és hogy eredeti elnevezése «*Edictum*» volt.

Ezen népjog is több redaction ment keresztül. *Rekkesuinth* király volt az, ki a VII. században az első redactiót rendelte el. Majd *Erwig* király dolgoztatta át ismét és a zsidó jogot is belevette. *Egika* alatt történt a harmadik redactió és ezen utolsó átdolgozás következtében keletkezett a «*Lex Wisigothorum Wulgata*»-ja, a mely a Spanyol jognak képezi alapját. Ezen *Wulgata* az Arabs hóditás után is megmaradt a Góthoknál, tehát akkor is, a mikor a Góthokat Spanyolországból kiszoritották.

Később, a mikor az Arabok kitakarodtak Spanyolországból és a Góthok előbbi helyükre visszakerültek, a Vulgatát Spanyol nyelvre forditották le és továbbra is alkalmazták. A Vulgatában foglalt jogi tételeket a «*forumoknál*» az igazságszolgáltatás körül is alkalmazták. Ezért nevezik azon jogi szabályokat, a melyek a Wisigoth népjog alapján a törvénykezés alkalmával kifejlődtek. «*Fuero*»-knak, törvényszéki szokásjognak, *Fuero Juzgónak* (Fuero a forum szóból, Juzgo az iusból származik).

Ezen Fuerókat keletkezésük helyei után nevezték el. Igy pl. a «*Fuero di Cordova*», mely Cordovában keletkezett.

d) *A Szász népjogok köre.*

1. A *Szász* népjognál háromféle feljegyzés különböztethető meg.

a) A tulajdonképpeni Szász népjog, az u. n. *Lex Saxonum*, a mely 66 czimre van felosztva. A Lex Saxonum és a Lex Ribuaria között egyrészt, másrészt az előbbeni és a Longobard — között bizonyos hasonlatosság van.

A Lex Ribuaria keletkezési idejét ismervén, a Lex Saxonum keletkezését a 802—803. évre teszik. Hogy a Longobard joghoz hasonló, azt ama körülményt mutatja, hogy a Longobardok az Elba táján, a későbbi Szász vidékeken laktak.

b) A 782-ben feljegyzett *Capitulatio de partibus Saxonii*, a mely inkább egyoldalu rendelet, királyi jog.

c) 797-ben való a *Capitulare Saxonicum*, mely már valóságos népjog.

2. A *Friz népjog*, *Lex Frisionum* eredetileg a Frizek középső ágának joga; feljegyzése 734—785 között történt. N. Károly Revisiót rendelt el s 785-ben a Lex Frisionumot a keleti és nyugati Frizekre is kiterjesztette. A revisio folytán novellák, additiók és emendátiók, javitások keletkeztek.

Wulemar és Saxmund jogtudósok készitették az Additio sapientumot; ezek hivatalból végezték a revisiót, a mely a Lex Frisionumot megváltoztatta.

Jellegét illetőleg a Lex Frisionum nagyon conservativ. A Friz és Szász nép állott legtovább ellent a keresztény vallás befogadásának. A régi pogány felfogás a törzsi jog keretén belül még akkor is érvényesült, a mikor a többi törzseknél a kereszténység a népjog szigorú intézkedéseit enyhitette. A Lex Frisionum 5. és 10. czimei, melyek csecsemőgyilkosság esetén az anya büntetéséről és a templomrablásról szólnak, mutatják, hogy a büntető-jogban még mindig a régi pogány szellem érvényesült.

3. A *Thüringiek* joga *Lex Thuringorum*. A Thüringiek szomszédságában laktak az Angelek és Werinok, a kiknek joga közös volt; leginkább a Thüringiek jogával éltek, a mit az elnevezés is bizonyit. «*Lex Thuringorum, hoc est lex Anglorum et Werinorum.*»

Az Angelek északi Thüringiában, a Warinok pedig a Saalétól keletre, a mai Lipcse tájékán laktak. A Lex Thuringorumot 803-ban Aachenben jegyezték fel a birodalmi gyülésen.

4. Az *Angolszász jog*, *Leges Anglosaxonum*. A feljegyzés nem latin, hanem a nép nyelvén történt. Itt két nagy csoportot lehet megkülönböztetni. A *Kenti* és a *Wessexi* csoportot, a szerint, a mint majd a Wessexi csoportban inditották meg az egyes királyok a népjogok feljegyzését. A Kenti csoportban Aethelbricht, Chlothár, Eadric és Wichtred, a Wessexi csoportban Ine és N. Elfréd idejéből vannak feljegyzések. Az utolsó Angolszász király, *Hitvalló Eduárd*, az ő törvényeit mind latin nyelven adatta ki.

5. A *Longobard jog* belső értékénél fogva a népjogok között legelső helyen áll. Két alkotó eleme van. Az *Edictum* és a *Notitia*.

Az Edictumokat egy külön könyvbe, a liber edictusba, mintegy hatósági auctoritás mellett jegyezték fel. Azon jogi tételek, melyeket a liber edictusba nem foglaltak bele, azok a Notitiák.

Mielőtt a Longobard birodalom a Frank birodalomhoz került volna, *Rothari* király alatt 643-ban keletkeztek az első feljegyzések, melyekhez a *Liutprand* (713—735), *Grimowald*, *Raschis* és *Aistulf*-tól eredő feljegyzések járultak.

A népjogokat magyarázták is, leginkább a királyi Pfalzokban. Jogi iskolák keletkeztek a királyi székhelyeken, pl. Páviában. Itt egy edictumgyüjtemény is keletkezett, a *liber Papiensis*, a mely chronologikus rendben tartalmazza az edictumokat. Az egyes helyekhez oda van kapcsolva a glossa, az úgynevezett expositió.

Egy másik, a XI. században keletkezett gyüjtemény a *Lombarda*. Ez három kötetből álló rendszeres törvénygyüjtemény, a melyet a XII. században glossákkal, commentárokkal láttak el. Valószinű, hogy a Lombarda glossálása szintén Páviában, a jogi iskolában történt. A Lombard jogból Bolognában is tartottak előadásokat.

A népjog mint ilyen a XIII. századig tartotta magát, a mikor helyét átengedi a hűbéri jognak. A hűbéri jog keretén belül megkülönböztetendő: 1. a Franczia hűbéri jog (Anglo-Normannjog), 2. a Német hűbéri jog és 3 a Longobard hűbéri jog.

A Wisigóth népjogból lett a Spanyol jog. A Leges Anglosaxonum képezik alapját a kifejlődött Angol jognak, mig a Longobard jogból az Olasz jog fejlődött ki.

A többi népjog a szerint, a mint keleti vagy nyugati Frankoniában fejlődött, a Franczia vagy német jog kifejlődéséhez járult hozzá.

A nemzeti jog továbbfejlődését megakasztotta: 1. a hűbéri jog, 2. a Római jog Receptiója, a mely pl. Németországban teljesen kiszorította a hűbéri nemzeti és magánjogot és létesitette a pandectális jogot, az életviszonyokra alkalmazott Római jogot.

A fejlődés menete szerint a magánjog terén tehát először a népjog, majd a hűbéri jog és végre a Római jog következik.

Magyarországon a nemzeti jogot fejlődésében nem akasztotta meg sem a hűbériség befolyása, sem pedig a Római jognak Receptiója, bár tagadhatatlan, hogy a hűbériség a gyakorlatban a közjog és magánjog terén, a Római jog pedig elméleti úton hatott bizonyos mérvben a jogéletre.

6. §. *A királyi jog.*

Hogy a királyi jog hogyan tudott érvényesülni a népjoggal szemben, az attól függött, hogy a király milyen auctoritást volt képes érvényesiteni és hogy a hivatali jogot milyen mérvben tudta érvényre juttatni.

Ha erélyes hivatali rendszer volt, akkor a népjogokkal párhuzamosan fejlődhetett a királyi jog is.

Minél függetlenebbek voltak a vidéki hivatalnokok, a kik a személyi uralmi királyság idejében ugyan kinevezés útján kerültek hivatalukhoz, de a jog gyakorlatának szempontjából a népjog alapján állottak, annál kevésbbé jutott a királyi jog érvényre.

Geografiai elterjedését véve figyelembe a királyi jognak, megállapitható, hogy a legészakibb törzsek voltak a legkonzervativabbak, a törzsi szervezet is ott tartotta fenn magát legtovább. A Svéd- és Norvégországi népjog volt a leghosszabb életű.

A királyi jog különböző néven fordul elő. Edictum, Decretum, Praescriptió, majd a korszak vége felé a *Capitulare*-féle megjelöléssel illetik.

Nálunk a Decretum szó tartotta fenn magat. A Capitulare-féle elnevezés legelőször 779-ben, N. Károly alatt fordul elő. *Capitulare*-nak nevezték a királyi jogokat azért, mert caputokra, fejezetekre osztották fel az Edictumokat, Praescriptiókat.

A Capitularék összeállitásába bizonyos rendszert öntöttek. A szerint, a mint a Capitularék egyházi vagy világi ügyekre vonatkoznak, felosztják őket egyházi és világi Capitularékra (Ecclesiastica et mundana).

A világi Capitularékat I. vagy Jámbor Lajos alatt 819 körül osztották fel bizonyos csoportokra.

Vannak olyan Capitularék, a melyek kiegészitik a népjogokat, ezek; 1. a *Capitula legibus addenda*, melyeknek megalkotásában a nép is részt vesz és melyeket a biráskodásnál alkalmaznak. Érvényességük az összbirodalomra terjed ki, jellegük tehát territorialis.

A Capitularék 2. csoportját a *Capitula per se scribenda* alkotják. Ezeket a nép hozzájárulása nélkül, a király a királyi tanácscsal együtt állapitja meg. Ezek készitik elő a területi jogot, a Lex loci-t.

3. *A Capitula missorum* a Missusok Capitularéi, azon utasítások, melyeket a Missusok rendszerint a tavaszi országgyülésen kaptak, hogy kiküldve a Missaticumokba ellenőrizzék a vidéki közigazgatást.

A Capitularék első két faja különösen olyan ügyekkel foglalkozik, a melyek az összbirodalmat érintik. Ezek tehát közjogi természetűek. A végrehajtó hatalom gyakorlásának körébe tartozó intézkedésekről szólanak.

Mig a népjogok inkább a magán- és büntető-jogot tárgyalják, addig a Capitularék a hadszervezettel, a végrehajtó-hatalom általános gyakorlásával és a birói szervezetet érdeklő ügyekkel foglalkoznak.

A mikor a Capitularék megszaporodtak, *Capitulare-gyüjtemények* keletkeztek. Ezek közül megemlitendő *Ansegisus fontanellai apát* gyüjteménye, a mely 824-ben jelent meg és magában foglalja a *N. Károly, Jámbor Lajos és Lothár* alatt kiadott Capitularékat. Négy könyvből és három additióból áll. Ansegisus nagy tekintélynek örvendett; gyakran idézték.

Utánozta ezen gyüjteményt *Benedictus Levita* Mainzi diakonus, de ez hamisitvány.

7. §. *Okmányok, formula-gyüjtemények. Privilegiumok.*

A mikor a Germánok a Római provinciákat elfoglalták, különösen Italiában kész irnoki intézménynyel találkoztak. Voltak ugyanis helyek, a hol okmányokat állitottak ki. A Rómaiaknál fennálló *gesta publicák* azonban más jellegüek voltak, mint a középkori nyilvános okmánykiállitásra szánt helyek. Nem volt ugyanis senkisem kényszerithető arra, hogy okmányát a nyilvános irnoki helyen állittassa ki, de a kiállitott okmányok nem is voltak közhitelüek.

A Germánok hóditásai után a Frank birodalomban, majd Német és Francziaországban a birósági irnokok és papok foglalkoznak okmányok kiállitásával. Keletkeznek hiteles helyek, a hol közhitelü okmányokat állitottak ki.

Az okmány lehet *köz-* és *magánokmány.*

a/ A *közokmány.* A közokmány jellege a kezdő-középkorban az, hogy meg nem támadható; ha az okmány anyagilag megtámadtatik, ez súlyos következményt, esetleg halálos büntetést von-

Der König lügt nie. A király sohasem hazudik.

hat maga után. Elv volt ugyanis, hogy a királyi okmányt anyagi oldaláról megtámadni nem lehet, mert a király nem adhat ki hamis okmányt (Der König lügt nie). Azt lehet azonban a közokmányról állitani, hogy a rajta lévő királyi aláirás, vagy a pecsét nem valódi. Az okmánynak alaki okokból való megtámadása tehát nincsen kizárva.

Az Angolszászoknál ilyen értelemben nem voltak közokmányok. Lombardiában a király, majd a Fürstök és bíróságok is adhattak ki közokmányokat.

A Frank királyság területén az okmányokat Diplomáknak (praecepta, diplomata) nevezték; ezek el vannak látva a királynak sajátkezű aláirásával (monogrammjával), pecsétjével és a kanczellár Recognitiójával. A királyi okmányokat tehát ünnepélyes alakban állitották ki.

A *placiták*-nak, a birói itéleteknek kiadása kevesebb ünnepélyességgel járt, csak pecsét és a Recognitió van rajtuk, kézaláirás nincs.

A peres eljárás során még kevesebb ünnepélyességgel adtak ki okmányokat. Ezek a *breviák,* a melyeken sem aláirás, sem pecsét nincs. Ezektől megkülönböztetendők a brévék.

b/ A *magánokmány* kétféle.

A *Charta, Testamentum, Epistola* azért állittatik ki, hogy ezáltal a jogügylet befejeztessék (perficiáltassék). Ennek tehát lényeges kelléke az okmánynak kiállitása és annak az elidegenitő fél által a jogszerzőnek való átadása. Az átadás folytán nyert tehát csak befejezést az ügylet. A Chartát a jogszerző félnek át kell venni és ez a *datálás,* mely rendesen az ügyletet befejezi. Az átadás (*datum,* dare) úgy történt, hogy a Chartát a földre tették és a jogszerző fél azt onnan felvette (Chartam levare).

2. A *Notitiák, Brevék, Memoratoriumok,* olyan magánokmányok, a melyek nem praeficiálják az ügyletet és csak a különben is érvényes jogügyletnek bizonyitása végett vétetnek fel. Ezek már kevesebb formasághoz vannak kötve. A Chartánál szükséges a kézzel való érintés, *manu firmare.* Innen: aláirni, firmare, *aláirás, firma.* A Notitiánál ez nem szükséges. A Chartánál szerepelnek a testes rogati, felhivott tanuk. Az ügylet megkötését megelőzi egy másik ügylet, a mely arra vonatkozik, hogy a tanúk kötelezik magukat, hogy szükség esetén a biróság előtt igazolni fogják az

ügylet megkötését (Beweisgedinge). A Bajoroknál előfordult, hogy fülüknél fogva húzták a biróság elé a tanukat, *testes auribus tracti.*

A *brevét* a jogszerző teszi közzé. Ügyleti tanuk itt is kellenek, de ezek nem manufirmálnak. A peres eljárásnál is vettek fel okmányokat; ezek voltak a *Notitia iudicati,* a tárgyalásról szóló jegyzőkönyvek, melyek eleinte valószinüleg csak az itéleteket tartalmazták.

Ha valaki egy fontos okmányt elvesztett, ezt a biróságnál bejelentette, a minek czélja az, hogy az elvesztett okmány megsemmisittessék. Az erről felvett jegyzőkönyv neve *appennis.* Ha ezen eljárás a király előtt indittatik meg, a miről a Karolingok idejében van tudomásunk, akkor a király által az okmány elvesztéséről kiadott okmányt «*Pancharta*»-nak nevezték.

A birtokviszonyokra vonatkozó feljegyzések vetik meg a telekkönyvek alapját. Feljegyzik az ingatlan terjedelmét, járulékát. A cassati, mancipia stb. terménybeli vagy egyéb szolgáltatásait. Az ilyen jegyzőkönyveket (leltárakat, Inventariumokat) *Urbariumnak,* vagy *Polyptichonnak* nevezték. Ezek még nincsenek vonatkozásban a késő időkben keletkezett u. n. hiteltelekkönyvekkel, melyek a tulajdonképpeni középkorban a városi jogból fejlődtek ki.

Az okmányok közt felemlitendők a *Formulariák,* irásminták, melyek arra valók, hogy a kiadandó okmányok formailag és tartalmilag is megfeleljenek a jogi követelményeknek. Formulák keletkezhettek mindenütt, tehát privát helyeken is, a hol gyakrabban adtak ki okmányokat. A formulákat össze is gyüjtötték.

Már a VII. században keletkeztek a Saliai jog területén a *Formulae Andecavenses.* 700 körül *Markulf* szerzetes gyüjtött össze formulákat. *Pipin idejében* keletkeztek a *Formulae Avernenses,* a későbbi *Auvergne* területén.

N. Károly alatt keletkeznek a *Formulae Senononses,* vagy *Lindenbroggi formulák,* a melyek a Salzburgi szt. Amand-féle kolostorban állittattak össze. Ezen kolostornak főnöke Salzburgi Arnó, N. Károly barátja és korának nevezetes államférfia volt.

Fontosak még a királyi kanczelláriának formulái is, a *Formulae imperialis,* melyek Jámbor Lajos idejéből valók. Az egyes területeken a *Bajor, Burgund, Alemanniai* és *Nyugati Góth* Formulák keletkeztek.

A *Privilegiumok* ünnepélyes formában kiadott közokmányok.

III. Jogkör. Az egyházjog.

8. §. *Az egyházjog kifejlődése.*

Az egyházi szervezet a régi Római provinciális szervezethez simult. A püspöki megye központja a *Civitás,* melynek élén áll a püspök, kinek székhelye a Gaunak fővárosa.

Azon püspökök, kik a Provinciális városokban laktak s felügyeletet gyakoroltak a többiek felett, *Metropolitáknak* nevezettek.

Vajjon az egyház, mint önállóságra törekvő közület milyen szabályoknak legyen alávetve, egyrészt az egyház és állam közötti viszonytól, másrészt azon szabályoktól függött, melyek ebben a közületben már el voltak fogadva. Ezen két tényezőből fejlődött a *kánonjog* s később az *egyházjog,* azaz mindazon szabályok összessége, a melyek ezen közület életét szabályozták. Igy a melyekben a hierarchiai alá- és fölérendeltségre az egyházbelieknek hatáskörére és jogkörére, majd az egyházi hivatalok betöltésére vonatkoznak. Tartalmazza az egyházjog ezeken kivül azon általános kötelezettségek szabályait is, melyek minden laikus hivő által is elismertetnek. Ezen korszakban még csak fejlődésében van az egyházi szervezet s a határ vonalak, melyek az állam és egyház jogkörét elválasztják, még nem voltak határozottan körülvonalazva. Az állam és egyház közötti viszonynak kérdése sem állapodott volt még meg. Voltak törekvések mindkét oldalról, melyek a függetlenités kérdésével függtek össze.

Az egyházjognak kétféle forrásai vannak: Szent és profán forrásai. Az elsőkhöz tartozik a legrégibb forrás, a szentirás, az ó- és új-szövetség. A másodikhoz tartozik először a Római jog, mint a mely a Római egyházzal volt szoros kapcsolatban és másodszor azon fegyelmi szabályok, melyek a régi zsidó zsinagogákban divtak.

A szt. irás maga is tartalmaz tételeket, melyek az eljárásra vonatkoznak. Igy «*unus testis nullus testis*» (szt. János evángeliuma VIII. fej. 17. vers: «*Et in lege vestra scriptum est quia duorum hominum testimonium verum est*».

A római jog azért lett egyik alapja az egyházjognak, mert ez volt az akkor uralkodó egyetlen nagyszabású jogrendszer, a keresztény vallásnak államvallássá való elfogadása pedig még

szorosabban kapcsolta egymáshoz a két szervezetet. A római jog az egyháznak mint szervezetnek jogává lesz. *Ecclesia vivit lege Romana.*

Az egyházjog fejlődésében három fejlődési szakot különböztethetünk meg.

Az első a római császári korszak egyházjoga. Az egyház akkor jut szoros kapcsolatba a Római birodalommal.

A második korszak az, a melyben az egyház a középkorban függetlenné lesz. Ekkor alakúl ki a kánonjog. Ekkor az egyház szervezetébe germán jogi elemek jutnak, már a papi királyság elvénél fogva is. A világi hatalom befolyást gyakorol az egyházi jog szabályozásába.

A harmadik korszak a tulajdonképpeni egyházjog kialakulásának korszaka a tridenti zsinat után, midőn az egyházi életnek központja végleg Rómában állandósult meg.

Ezen fejlődési szakoknak megfelelőleg bizonyos forrásokat kell megkülönböztetnünk, melyek az egyházjog kifejlődesében szerepelnek.

Ilyenek elsősorban a *zsinatok*, synodusok, melyeken az egyházat érdeklő kérdéseket döntötték el. A legelső zsinatok a keleten voltak. (Nicea, Konstantinápoly, Ephezus, Chalcedon.) Ezeknek határozatai általánosaknak ismertettek el. A szabályalkotás azonban a világi törvényekben is érvényesül.

A zsinatok határozmányai közül eleinte csak a Niceai és Sardikai zsinatoké voltak a nyugaton elterjedve. Később azonban a többiek is átkerültek a nyugatra. Ezen zsinatok határozatai két gyüjteményben a *Prisca translatióban* és a *Versio Isidorianában* foglaltatnak.

Ezenkivül még két gyüjteménye volt a kánonjogi tételeknek, melyek keletkezésük idejében tekintélynek örvendtek. Ezek közül az egyik a *Constitutiones apostolorum*, erkölcsi, jogi és liturgiai tartalommal a III. és IV. századból. A másik a Canones apostolorum, melyben rövid jogi mondások állittattak össze.

Az első a nyugaton elismertetett, a 692-iki trullai zsinat azonban visszautasitotta. A második a IV. század végéből való. Leginkább az Antochiai zsinat határozataiból készült.

A Canones apostolorum nevezetesek azért is, mert *Dionysius Exiguus* scytha eredetű szerzetesnek munkájába és innen a Gra-

Collectio Dionysio Hadriana.
Codex Canonum.

tian-féle gyüjteménybe került bele. Dionysius gyüjteményében az első 50 canones apostolorum, továbbá több keleti zsinat határozata és egyszersmind az egyházjognak második nagy fontosságú forrásai közül a V-ik században túl való időből származó pápai levelek is benne foglaltattak. Czime: *Collectio Dionysio Hadriana*, a mely 498-tól 514-ig terjedő időben jött létre.

Hadrián pápa, ámbár hivatalosan nem ismerte el ezen gyüjteményt, mégis elküldötte azt N. Károlynak ajándékba. Innen az elnevezés. Pápai decretáliák ekkor jelentek meg először összegyüjtve.

Spanyol területen is voltak gyüjtemények. Ilyen 1. a *Codex canonum*, (mely már a VI. században létezett) zsinati határozmányokat foglalt magában. 2. a *Collectio Hispana* vagy *Isidoriana* (VIII. század), mely synodusi és decretalis részekből állt össze.

Megkülönböztetendő ettől az *Álizidori gyüjtemény*, mely ennél később, a IX-ik században keletkezett. Ezen utóbbi gyüjteménynek czélja volt forrásokat megjelölni azon törekvéseknek támogatására, melyeknek segitségével az egyház magát az államtól függetleniteni igyekezett. Daczára annak, hogy hamisitvány volt ezen gyüjtemény, egy időben nagy tekintélynek örvendett.

Nevezetes még egy 883—897 között létrejött gyüjtemény is, a «*Corpus canonum*», *Anselmus* milánói érsektől. *Collectio Anselmo dedicata* név alatt ismeretes. Ez az Álizidori gyüjteményből és a római jogból meritett.

Ezen gyüjtemények előzték meg a későbbi korszakban keletkezett *Corpus iuris canonicit.* A pápai decretáliák összegyüjtése csak 1198—1216 között, III. Ince pápa alatt foganato sittatott.

9. §. *Az egyháznak befolyása a nyugat-európai jogéletre.*

Az egyháznak a középkorban az állami és a világi jogéletre is volt befolyása. Ezen befolyás az állam és az egyházi hatalom közötti kapcsolatnak kialakulásával van összefüggésben.

Általában megjegyzendő, hogy az egyház valláserkölcsi feladatát teljesitve, a jog terén is mitigálólag, szeliditőleg hatott. A szigorú jogszabályoknak humánusabb alkalmazását segitette elő.

Befolyást gyakorolt az egyház a rabszolgák sorsának enyhitésére, a családi élet viszonyaira, kapcsolatba jutott a házassági

és örökösödési jog rendezésével és különösen a büntetőjog terén enyhitett.

Ezen befolyás arra vezethető vissza, hogy az egyház maga az állami élettel jutott szerves kapcsolatba. A püspökök, érsekek az állami életben is tevékeny munkálkodással szerepeltek és ennek számos ágazataira jelentékeny befolyást gyakoroltak. Ugy a Frank, mint az Angolszász alkotmányban, ha az állami életben olyan elemekre volt szükség, a kikre a királyi hatalom támaszkodhatik, a papság volt az, melyben a királyi hatalom megbizhatott.

Már a római államszervezetben is találkozunk azon ténynyel, hogy a papság az elitéltek sorsán igyekszik enyhiteni. Ezt a beavatkozást az állam részéről nem is vették szivesen. A IV. századból való forrásokban olvassuk, hogy a papság ilyen beavatkozást «*per vim ac usurpationem*» gyakorolja. Ezért irányul az állami hatalomnak törekvése arra, hogy ezen túlságos befolyás korlátoltassék. Az állami hatalom mérsékelte is a püspököknek befolyását annyiban, hogy megengedte nekik, hogy az elitéltek érdekében kérvényt nyújthassanak be. A két ellentétes felfogás tehát a kegyelmi jog terén találkozott.

Az egyháznak a világi hatalom jogkörébe való beavatkozása a Frank birodalom idejében is megvolt. Ez vezetett arra, hogy az egyház annak megvizsgálásába bocsájtkozott, vajjon a világi hatalom által gyakorolt büntető hatalom meddig terjed? Vajjon a keresztény vallás parancsai megengedik-e, hogy világi bíró büntettesek fölött itéljen? Vajjon egyáltalán szabhat-e ki halálos büntetést? A háborúban elkövetett ölés jogos-e? stb. Végeredménye ezen kérdések felvetésének az lett, hogy az egyháziak, a kik az elitéltek lelki üdvéről, azok megjavitásáról gondoskodtak és azok vigasztalói voltak, ezentúl már egyúttal tényleges felügyeletet is gyakorolnak az elitéltek felett.

A püspökök egyáltalán védték a gyengéknek, az özvegyeknek, az árváknak ügyét. A területi hatóságok, a grófságok a püspököknek jogkörével találkoztak s a hatalom kérdése némelykor a püspökök javára dőlt el. Sőt egy 698-ban kiadott rendelkezés alapján a Graf, a püspöknek és a népnek hozzájárulásával nevezetik ki.

Fontosabb azon szerepe az egyháznak, a mely az igazságszolgáltatás körül jutott neki. Az egyház az igazságszolgáltatás

terén többféle irányban működik. Az egyházi igazságszolgáltatásnak alapja *a lelki ügyekben való biráskodás.*

Megkülönböztetendő azután az egyháznak biráskodása *világi ügyekben világiak felett,* továbbá *világi ügyekben egyháziak felett, végül egyháziak és világiak között támadt ügyeknek eldöntése.*

Ahhoz sohasem fért kétség, hogy az egyház birói jogot gyakorol lelkiismereti dolgokban; azon ügyekben tehát, melyek a *forum internum* elé tartoznak. Az egyház ezen biráskodási jogánál fogva a javitás okából büntetéseket szabhat ki, vezeklést rendelhet el. A legsúlyosabb büntetés, melyet az egyház kiszab, a hivők köréből való *kiközösités,* az *excommunicatió* volt. A világi igazságszolgáltatás terén is előfordult ehhez hasonló büntetés. Megfelel ennek a közbékéből való kizárás, a *közbékevesztés.* A későbbi korban a közbékevesztés mint a birodalmi, vagy egyéb «*Acht*» szerepel.

A középkorban az egyházi és világi békevesztés, a kiközösités és világi Acht kiszabása között kölcsönösség is volt. Továbbá a *forum internum* elé tartozó esetek, mint a világi tilalmak alá is tartozó cselekmények, sokszor azonosak is voltak. Ilyen tilalmak pl. mint ne ölj stb., úgy az egyházi, mint a világi hatalom által egyképpen hirdettettek.

Az egyháznak alkalma nyilt idővel olyan intézmények körében is eljárni, melyek eredetileg a világi hatalom rendelkezése alá tartoztak. Midőn a házasságkötés az egyház szine elé került, annak érvényessége felett és a vele kapcsolatban levő egyéb kérdésekben is, mint pld. a házassági vagyon, a nőtartás, a gyermektartás stb., az egyház biráskodott.

Még egy másik alkalma is volt az egyháznak, hogy világiak felett szerezzen biráskodási jogot. Ezen alkalma az egyháznak a végrendelkezések körüli eljárásából indult ki. Innen származott idővel az egyházi biróságoknak azon joga, hogy a *végrendeletek érvényessége* felett itéljenek. Eleinte csak törvényes öröklés volt; a vagyon felett halál esetére rendelkezni nem lehetett. A végrendelkezési jog csak lassan fejlődik ki. Eleinte pusztán a lelki üdvösség czéljából tett ajándékozások, az u. n. *donationes post obitum* fordulnak elő. Tehát csak ilyen alakban létezett rendelkezés halál esetére. Minthogy ilyen vagyoni hováforditások körül a haldoklóhoz hivott egyházi személyek jártak el, a végrendelkezési jog az

egyházzal jutott kapcsolatba. Az egyháziak kezdetben ilyen rendelkezéseknél csak mint felkért megbizottak jártak el, végső fejlődésben pedig itt-ott biráskodnak a végrendelet külső alakja és igy annak érvényessége felett is. Mindezek azonban ezen korszakon túl eső fejlemények.

Világi ügyekben, világiak felett való igazságszolgáltatása az egyháznak onnan származott, hogy sok hivő keresztény ha bajba esett, természetesen legelső sorban a püspökhöz fordult tanácsért. Viszály esetén a püspök az ellenfelet megidézte és a felek megegyeztek abban, hogy a püspök döntését elfogadják. A püspök tehát választott biróként szerepelt. Minthogy a püspök itélete nem volt közhatósági döntés, annak végrehajtása végett a rendes biróságot kellett megkeresni.

Egyháziak felett való biráskodás. Ez egyháznak czélja az volt, hogy a világi biróságok egyháziak felett ne biráskodjanak. A püspökök már a római császárok idejében bünügyekben a püspök biráskodása alá tartoztak. Ezen elvet elfogadta a Lex Romana Wisigothorum is. Nyugaton oly bünügyekben, melyekre számkivetés vagy halálbüntetés volt kimondható, a papok felett egyházi biróság itélt, s ha bünösnek találta vádlottat, papi méltóságától megfosztva, átadta a világi biróságnak. A plébánosok a VII. század elejéig a világi biróság elé tartoztak. Csak később kerültek az egyházi biróság illetékessége alá. A VIII—IX. században a papok bünügyeiben általában a püspökök biráskodtak és súlyt is fektettek rá, hogy világi birák: «extra conscientiam pontificis» egyházi személyek ellen el ne járjanak.

Polgári ügyekben is az volt a törekvés, hogy az egyházi biróság magához vonja a biráskodást. A világi hatalom azonban az ingatlanok, a tartozások és a Státus iránti perekben a világi biráskodást feltétlenül fentartotta.

Az egyháziak és világiak közötti perekre nézve el volt fogadva, hogy a világi alperes világi, egyházi alperes pedig egyházi biróság elé idézendő. Később a püspök határozott az illetékesség kérdésében, de felebbezni lehetett a világi biróséghoz. A korszak vége felé vegyes biróság elé tartoztak ilyen ügyek. A későbbi középkorban megint alperes személyének minősége döntött.

II. FEJEZET.

A keleti jogforrások.

Első sorban kiemelendő azon kiváló fontos működés, mely egész Európában hatott a jogélet terén. Ez *Justinianus* törvényhozási tevékenysége. A római jognak ismeretét legnagyobb részt Justinianus törvény- és gyüjteményes könyveiből merítjük. A Justinianus-féle gyüjtemények alakjában jutott át a recipiált római jog egész Európába. Ebből áll alaki főfontossága Justinianus működésének. Anyagilag fontos pedig azért, mert a régi *ius* megállapittatott és mert Justinianus a saját korabeli római jogot is codifikálta.

II. Theodosius és III. Valentinianus újitásai után még alig mult el egy évszázad és máris kiderült, hogy a jogegység meg van bontva és a joggyakorlat már nem felel meg többé az irott jognak.

Justinianus a megzavart jogegységet akarta helyreállitani. Ez pedig olyképp történt, hogy a jog azon megkülönböztetés szerint condifikáltatott, hogy a *Ius* (a jogászok iratai) és a *Leges* (császári constitutiók) szétválasztattak.

Legelőször a császári *Constitutió*-kat három Codex helyett egy Codexbe gyüjtötték össze. Az igy létrejött *Codex Justinianeus* 529-ben lépett életbe. Fontosabb és nehezebb munka volt a Iusnak megállapitása. Ezt először előkészitették, irányelveket állitottak fel, kiegyenlitették az ellentéteket és ezen előmunkálatokból keletkeztek a *quinquaginta decisiones*. Igy folytak le a Digestákhoz szükséges előmunkálatok.

A bizottság, mely Tribonianus elnöklete alatt működött, 39 jogásznak munkáit nézte át és három év alatt fejezte be művét, mely (codex) *«in quinquaginta libros digestus»* lévén, *Digesta* vagy *Pandecta* név alatt ismeretes. Az 50 könyvre osztott mű 533-ban hirdettetett ki és ezen év deczember 30-án lépett életbe.

Tribonianus, Theophilus és *Dorotheus* később iskolai, oktatási czélokból megirták az *«Institutiókat»* Gaius beosztása alapján. Ezen tan- és törvénykönyv szintén 533 deczember 30-án lépett életbe.

A törvénykönyvek a jogi oktatásnál is alkalmaztattak.